P20

1963

IRODALOM
MŰVÉSZET
KRITIKA

26-13

PALÓCFÖLD

PALÓCFÖLD

NÓGRÁDI ÍRÓK ÉS MŰVÉSZEK ANTOLÓGIÁJA

1963

SALGÓTARJÁN

PALÓCFÖLD

NÓGRÁDI ÍRÓK ÉS MŰVÉSZEK ANTOLÓGIÁJA

SZERKESZTI A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

KIADJA:
A NÓGRÁD MEGYEI TANÁCS VB. MŰVELŐDÉSÜGYI OSZTÁLYA

Felelős kiadó:
MOLNÁR PÁL

A borítólapon:
MUSTÓ JÁNOS: CSENDÉLET

Készült 2000 példányban B/5 alak. — Eng. sz. 103—1544/963. — 63.7038 Nógrád megyei Nyomdaipari Vállalat. — Felelős vezető: Fila István.

IRODALOM

LAKOS GYÖRGY:

BUNBURUCZ ELVTÁRS KALANDJAI

I.

A karambol

Szögletes orrát a fagyos ablaküveghez támasztotta, az orr párnája belapult, éles csúcsban végződő hegye átfúródott a vastag üvegen, s kívül, a forgalmas belvárosi utcán mérte a januárvégi hőmérsékletet. Nagy orra miatt nevezték el a gyorstalpalón Cyranónak s az orrának köszönhette, hogyha nem akadt jelentkező, az előadó feltétlenül őt szólította fel. Egyébként kis szürke ember lett volna, vastagkarú, tömzsi, hízásra hajlamos. Az orra azonban kiemelkedett és uralkodott redőtlen piros arcán, mint síkságon az olajfúró torony. Közfeltűnést keltett, ahol megjelent, s belefúrta arcának ezt a markáns ékességét a társadalom életterébe. Szerencsére gyermeteglelkű, kedélyes férfi s szívesen űz tréfát a természettől arcára plántált, szokatlan színű uborkából. Lám, ötödik végtagnak is használhatja! Orra most is úgy tartja távol nehéz testét a homályos üvegtől, mint egy pirosra festett vasék!

Közben forró lehelletével átlátszó foltot olvaszthat az üveg fagyos, jégvirágos mezején... Huhh! Huhh! Fujdogálta az üveget. Belemelegedett a gyermeteg játékba és elfelejtette, hogy ő tulajdonképpen Kovács Jenő, az érces hangú, tartózkodó, komor igazgató, nem pedig Jencike, a kutasi hentes és mészáros elkényeztetett kisfia. És most nem a konyhaablakban áll, ahol háta mögött Trézsi néni illatos nurkát süt a téglából rakott tűzhelyen, hanem a Hajtű- és Számlapkészítő Vállalat tágas igazgatói szobájában. Mögötte minden tekintélyes és rideg, mint egy királyi palotában: a plüssfotelek, a hatalmas faragott diófaasztal, a zömök páncélszekrény, a sötéttónusú szőnyegek és Keserű Rezső, a nyurga, csont-bőr személyügyi és oktatási felelős... Huhh!... Huhh!...

Végre rés olvadt az üvegen s ki lehetett kukucskálni az utcára. Porcukorral megszórt parányi ember-hangyák kerülgették, döfködték, öklelték egymást az emeletes paloták lábánál. Az út közepén személykocsik kóválygottak, látszólag csak azért, hogy ügyetlen, menekülő mozgásukkal helyet biztosítsanak az otrombán kígyózó autóbusznak. Sűrűn, porozva hullt a fehér dara a szürke felhők kibomlott zsákjából, s függönyt terített a mélybeli nyüzsgésre. Igazán jó szem kellett ahhoz, hogy a negyedik emeletről felismerhetővé váljon egy járókelő. Az igazgató bozontos, összevont szemöldöke alatt valóban érzékeny, éles-lencséjű szem sötétlett, nem hiába tartották róla, hogy a falon is átlát. Azonnal felismerte a homályos forgatagban Picurit, rendes nevén: Kondorosi Verát, a tojógalamb mozgású üdvöskét, az

érthetetlen rendeltetésű, nemrégiben létrehozott diszpozíciós osztály vezetőjét. Kondorosi Vera alig néhány hónapja billegett be a Hajtű- és Számlapkészítő Vállalat állományába. Bámulatosan gyors előrehaladását a munkatársai rosszindulatú pletykákkal magyarázzák, s legendákban a láthatatlan emelő, a deus ex machina szerepe jut egy miniszteriális személyiségnek, akihez állítólag rokoni szálak fűzik a turbékolásra és begyeskedésre hajlamos tojógalambot. Kétségtelen bizonyossággal csak annyi állapítható meg, hogy amikor Kondorosi Vera, a harminchárom esztendős hajadon kisegítői állást kapott a számlázási részlegnél, már az első napon gyérhajzatú, korabeli közéleti férfiú tölgyfakeretes mellképét akasztotta asztala fölé és mielőtt munkához látott, csókot lehelt az imádott eszménykép arcára. Ez az ájtatosság ki nem maradt azután a tojógalamb-mátyásmadár életrendjéből, úgyhogy a reggeli csók következményeként tíz nap multán a rúzsfoltoktól holdfogyatkozássá maszatolódott a megbecsült portré. A reggeli „Szabad Nép tízpercek" alatt Kovács Jenő több ízben is megcsillogtatta igazgatói orgánumának valamennyi árnyalatát, hogy Veronikát, az egyedüli az orleansi Szűzhöz hasonlítható csodalényt, példaképül állítsa az ideológiától elrugaszkodott, szenvtelen és alacsonyrendű irodai dolgozók elé, mint aki erővel és bátorsággal, friss harcikedvvel kell eltöltse valamennyi nem álnokul, hanem becsületesen gondolkodó ember szívét. S minthogy Veronika a hétköznapi munkákban nem ragyogtatott különös erényeket, mitöbb, ügyetlenségével és hibáival temérdek borsot tört a „számlázás" munkatársainak orra alá, viszont már nemcsak az asztala fölé aggatott ikont puszilgatta, hanem a röpgyűléseken is hallatta szavát, megannyi ökölcsapást helyezvén el a gaz imperializmus halódó testén, — halaszthatatlanná vált „kiemelése". Közmegelégedésre nemzették és megszülték a diszpozíciós osztályt, amelynek vezetője, helyettese és beosztott munkatársai: egymagában Kondorosi Vera lett s feladata az, hogy a megrendelő cégeknél személyesen ellenőrizze a hajtűk és számlapok hiánytalan leszállítását. Ennek a funkciónak semmi gyakorlati jelentősége nincs, éppen ezért lehetetlen hibákat véteni vele s amellett lehetőséget ad Veronikának az ellenőrízhetetlen, szabad mozgásra, az igazgatónak meg rendkívüli fizetés és prémium megállapítására. Veronika tehát külön szobát, új íróasztalt, jó fizetést cuppogtatott össze magának, s ezen úgy megilletődött, hogy az imádott államférfiú, rúzsfoltos képét elfeledte maga után vinni új irodájába, miáltal a napi ájtatos képcsók is elmaradt. Hudák Piroska, az igazgató reménytelenül szerelmes és féltékeny titkárnője szerint Veronika a reggeli csókról nem mondott le végképp, csak elérhetőbb eszményképet választott magának. Veronika szorgalmasan eljárt ellenőrizni, sokszor napokig sem látták a vállalat területén, munkájáról azonban egyedül az igazgatónak kellett beszámolnia. Szorgalmát az igazgató a legnagyobb prémiumösszeggel jutalmazta s titokban, négyszemközt Picurinak szólította... Huhh!... Huhh!... De hamar befagy, elhomályosul a kilátó rés!... Pedig Picuri még mindig ott tétovázik az út túloldalán és az igazgató tekintete úgy kíséri, mint filmszínésznőt a reflektorok fénye. Vajon eszébe jut-e a kis kedvesnek, hogy betérjen a csemegébe, ahol még kapható az 1950-es évjáratú badacsonyi szürkebarát? S lám, van telepátia, mert Picuri megrázza magát, mint galamb a háztetőn s kényesen billegetve magát, eltűnik az üzlet ajtaja mögött... Cupp! Puszi a hasadra, Picuri! Cupp!

Az igazgató a második cuppantás után átszellemülten, a Madách téri garzon női illatát idézve hagyta ott az ablakot. A kerek arcon a jóétvágyú ember gondtalan kedélye virított, mely akkor pompázik valójában, ha az asztalon ott kínálgatja ínyenc-falatait a tetejesre rakott tál. „Hej, te bunkócska, te drága" — tört fel torkán az ének, mintegy elragadtatása jeléül. S akkor egyetlen pillanat alatt arcára

fagyott a derű és a mosoly, a nóta félbeszakadt, mint amikor a rádiót hirtelen elzárják. Az egyik fotel mögött, csontos kézzel a bársonyos támlákra nehézkedve, savonarolai aszkótizmusát fitogtatva ott állott még mindig Keserű Rezső, a faarcú személyügyis és oktatási felelős. Keserűről teljesen megfeledkezett. Zavarában az orrát simogatta tenyere párnáival s úgy találta, hogy hiányzik belőle egy darab, oly laposra türemkedett az a szép párnás hegye.

Arcán megállapodott a szigor. Léptei megkeményedtek, s oly határozottan ült le íróasztalához, a plüssbetétes székre, hogy a nagy súlytól meglazultak a tölgyfalábak eresztékei.

— És mi van az új gépkocsivezetővel? — kérdezte.

A betegesen halvány személyügyis megvárta, míg elül minden nesz s úgy mondta ki, mint egy vers címét:

— Az előszobában vár.

— Küldd be!... Azaz: milyen ember?

Keserű Rezső a vállát vonta válasz helyett.

— Hogy hívják?

— Bunburucz Bertalan.

— Humoros.

— Nem. Inkább komoly embernek látszik.

— A neve humoros. Lumen est omen.

Keserű utálattal javította ki.

— Nomen est omen.

A szigorú igazgatói arcon halvány pír futott végig s mintha csak az elillanó pirosság farkát szeretné elcsípni, két ujjal megsimogatta simára borotvált arcát.

— Leellenőrizted?

— Szülei tsz-tagok, öccse fegyőr a szegedi Csillagbörtönben, húga katonatiszthez ment feleségül. A tanács és a pártszervezet talpig becsületesnek, százszázalékig megbízhatónak tartja. Pedig pártonkívüli. Jó információt kaptam mind a tizenhárom munkahelyéről is, ugyanis tizenhárom helyen dolgozott hat év alatt.

Az igazgató ma alaposan beebédelt s enyhe álmosság lepte meg a kényelmes székben. Az utolsó mondat azonban felélénkítette.

— Tizenhárom hely hat év alatt?!

— Mind a tizenhárom helyen jót mondtak róla. Illetve...

— Illetve?

— Egy helyen emeltek ellene kifogást. Azt mondták: kicsit zárlatos.

— Zárlatos?

Keserű dugattyúként mozgatta tenyerét redős homloka előtt.

— Süsü! — tette hozzá magyarázatképpen.

— És miért küldték el ennyi helyről?

— Átszervezés, személyi ellenszenv, létszámcsökkentés... Utoljára a Hungarotrösztnél dolgozott, az igazgató elvtárs sofőrje volt. Soha egy másodpercet nem késett, a legtöbb üzemanyagot takarította meg, karambolja nem volt...

— Ennek örülök. De miért került el onnan?

— A főkönyvelő és az igazgató elvtárs eltotózta az egész vállalatot, az üzem maradékait beolvasztották az Italotrösztbe...

— Az igazgatóval beszéltél?

— Felkerestem a Markó utcai fogházban.

— Mit mondott?

— „Nem szeretem, ha valaki sokat fecseg. A sofőrnek az a fő erénye, ha tartja a száját."

— Ami azt illeti, a fecsegő embert én is rühellem. Küld be hozzám azt a Bummbumot!

— Bunburucz Bertalan — mondta mela undorral a személyügyis és a kártevők merev tartásával elhagyta az igazgatói szobát.

A szögletes mintájú, sötét, szinte komor színű szőnyegen és az avult plüssfoteleken árnyak és fényfoltok villództak. Az igazgatói gyomorban kényelmesebb, alsóbb régiókba helyezkedett a tartalmas ebéd. Az emésztés édes pillanatai elernyesztették a húsos tagokat. Már-már ott tartott, hogy elszunyókál. Akkor azonban keskeny rés nyílott a párnázott ajtón, előbb egy szögletes fej bukkant be rajta, majd kitárult az ajtó és a markáns vonásokkal tüzdelt arc nyomán egy magas, erős test is belopakodott.

Szerény tartású, ártatlan tekintetű férfinak látszott az új sofőr. Síbakancsot, barna nadrágot és tömött vállú, világosszürke zakót viselt, nyakát hosszú, kötött, kékszínű sállal tekerte körül. Zavarában a sálat igazgatta.

— Tiszteletem — szólt és tisztelettudóan meghajolt.

— Jöjjön közelebb! — biztatta Kovács. — Bátran, katonásan! A sofőr az igazgatóhoz legközelebb álló személy...

Bunburucz könnyű, puha léptekkel közeledett a hatalmas faragott asztalhoz.

— Igazán örülök, hogy megismerhettem az igazgató urat...

— Üljön le, kérem! — dörgött rá az igazgató, s azt a véleményt alakította ki magában, hogy Bunburucz Bertalan valóban fecsegő ember, akit a kezdet kezdetén kell megfékezni. — Az én elvem az, hogy a beosztott tartson lakatot a száján s ne válaszoljon, amíg nem kérdezik!...

— Igenis, igazgató úr...

— Nem vagyok igazgató úr, hanem igazgató elvtárs!

— De én, kérem, pártonkívüli vagyok...

— Az nálam nem számít. Úr nincs, az urak eltüntek, elvtárs van. Amíg jobbat nem találunk, addig a becsületes pártonkívüli is elvtárs!... Ezerkilencszázötvennégyet írunk.

— Ahogyan parancsolni tetszik... Valóban 1954-et írunk...

— Nem parancsolok, csak kérek. S arra külön is megkérem, hogy lehetőleg csak akkor beszéljen, ha muszáj. A régi helyein is a szája miatt nem szerették.

Bunburucz gyerekes alázattal, duzzogósan tiltakozott:

— Engem mindenütt szeretnek.

— Mégis ez lesz a tizennegyedik helye!

A sofőr szögletes arca kigömbölyödött, fogai fehéren villogtak.

— Nyertem egy korsó sört. A Szlanka Pali azt mondta, nem leszek felvéve..

— Ki az a Szlanka Pali?

— Földim. Nagyon rendes szatymazi gyerek, csak hiányzik belőle a forradalmi optimizmus...

— Szokja meg, ízé elvtárs...

— Bunburucz.

— Szokja meg, hogy nálunk megszűnik a korsó sör, az ilyen Pali, meg az olyan Pali. Nálunk munka van és pofa be! — Észre vette azonban, hogy túlment a határon s enyhítésül cinkosan, barátságosan kacsintott. — Hallgatni arany...

A háromszögletű fejű Bunburucz hamiskásan visszakacsintott.

— Megértettem, igazgató úr.

Az igazgatónak most nem tünt fel az urazás. Gondolatai a Madách téren csatangoltak, ahol lépcsőházból nyíló garzonjában Picuri őt várja s szinte látta, hogyan tesz meg minden előkészületet a találkozás megszépítésére a gazdag idomokkal büszkélkedő hajadon: kihúzza a dugót a szürkebarát üvegjéből, bekölnizi a hónaaljáit, pongyolát ölt, megteríti az asztalt és megrakja dugig német brikettel a fehér cserépkályhát. „Picuri! Picuri!" — susogta magában, a nősemberek esztelen szenvedélyességével.

— Bunburucz elvtárs!

— Igenis.

— Kérje el a garázs kulcsát Piriketől! Álljon elő! Elvisz a fővárosi tanácshoz, fontos értekezletem van...

— Megértettem.

— Igyekezzen, Bunburucz elvtárs!

Bunburucz lehajtotta fejét, a homlokához csatlakozó félköralakú kopasz folt tükörként világított.

— Köszönöm, nagyon köszönöm — mondta elérzékenyülten. — Én úgy fogok dolgozni, de úgy... A kívánságát is lesni fogom...

Aki gyakran váltogatja helyét, az az új környezetben is hamarosan otthonosan mozog. Bunburucz alig tette be maga mögött az igazgatói szoba ajtaját, máris úgy érezte, mintha évek óta dolgozna a Hajtű- és Számlapkészítő Vállalatnál. Vakmerő és öntudatos pillantással végigcirógatta az áramvonalas, nyulánk Pirikét, akinek vénlánysága szeme körül sűrűsödő ráncokban mutatkozott csupán, egyébként ruganyos gumitestén fiatalosan feszült a magasnyakú, zöldcsíkos szövetruha.

A rátarti leány ezuttal eltűrte a bizalmaskodó hangot s az írógépasztal fiókjából nagy vaskarikára függesztett, parányi lakatkulcsot húzott elő.

— Az igazgató elvtárs elmegy talán?

— Értekezlete lesz. Adja már azt a kulcsot, Pirike drága!

A leány fontoskodva tartotta a kulcsot furakodó melle elé.

— A fővárosi tanácsnál. Eltaláltam?

Bunburucz tétovázott, hogy kikapja, vagy ne kapja a kulcsot a nagy, de finommívű kézből, azonban Pirike hosszú, hegyes karmai tartózkodóvá tették.

A leány a kis fontoskodó játék után maga nyújtotta át a vaskarikát.

— Arra kérem, Bunburucz elvtárs, hogy figyeljen. Nagyon jól figyeljen. És mondjon el mindent nekem. Nem leszek hálátlan...

Az utolsó mondatot oly adakozó, átfűtött hangon mondta, hogy abból az egyenes gondolkozású, nőkerülő Bunburucz is megértette, hogy minden áldozatra kész nősténnyel áll szemben.

A belvárosi bérházba települt vállalat műhelyeit a bádogportálos, földszinti üzlethelyiségekben rendezték be és garázsnak egy szappangyáros egykori raktárát használták. Egyébként az utcai front és a félemelet kivételével minden lakásban népes családok éltek s a családtagok örökös harcban állottak a vállalattal, amely időnként bűzzel és korommal zúdította teli a lépcsőházat, az udvaron pedig életveszélyessé tette a gyermekek játékát. Most téli csend borult az épületre. Az udvaron egyetlen kisgyermek mozgott kopott, kis szánkóval. Amint Bunburucz a keramitkockás, vékonyan havas udvarra lépett, talpa alól kicsúszott a talaj, hátsó felére huppant és hosszú sávban feltörölte a kövezetet. A gyermek tisztán csengő, vékonyka hangon kacagott a jeleneten. A számlapkészítő műhelyből zömök, kefebajuszos, kék köpenyt viselő férfi lépett ki, egy pillanat alatt meggyőződött a havazás méretéről és szigorú tekintete a kacarászó kisfiúra tévedt.

— Az udvar nem játszótér! — dörögte —. Takarodj innen, kis taknyos! Ha anyád nem nevelt meg...

Itt elakadt a szava, mert az időközben feltápászkodott Bunburucz kemény léptekkel haladt el mellette.

— Szabadság! — köszönt oda a kék-köpenyes nyájasan. — Egy szál gyufád akad-e, elvtárs?

Bunburucz zsebébe nyúlt és odadobta a gyufásdobozt. A kék-köpenyes férfi komótosan rágyújtott.

— Hallom, te vagy az új sofőr — nyújtotta vissza ajándékozó mozdulattal a gyufát. — Hová viszed az öreget?

A sofőrnek diszkrétnek kell lennie, nem szabad a főnöke dolgait kifecsegnie. Ezt Bunburucz jól megtanulta s kereste a módot, hogyan térhetne ki a válasz elől.

— Fogadjunk, hogy a tanácshoz...

— Ördögöd van — mondta Bunburucz és menni készült.

— A kocsi a legjobb alibi. Kérdezd meg a főnököd, miért nem megy gyalog, az átjáróházon? Hamarabb odaér, mintha autón megy... Csak hát akinek nagyvágó és részvényes volt a papája, az a proletárdiktatúrában sem közlekedhet gyalogosan. Igaz-e? A fene megette az ilyen proletárdiktatúrát! Hamar csömört kapsz te is, cimbora! Ezen a helyen nem fogsz megöregedni... Ha fázol, hozzánk bejöhetsz melegedni. Egy jó van ennél a vállalatnál úgyis: a fűtés. Menj csak, mert lebarnít az öreg. Aztán a Warszavát vidd, ne a Volgát, a Warszavának jobb a fűtése... Szabadság!

— Szabadság!

Mire a lehült Warszavát sikerült begyújtania és kivezetnie az udvarra, a kék-köpenyes már nem tartózkodott ott, ellenben Keserű Rezső állt a hátsó kapunál. A személyügyis merev karmozdulattal leintette a kocsit.

— Jól figyeljen, Berci — mondta hátborzongató kedvességgel. — Nekem ennél a vállalatnál mindenről tudnom kell. Há elmegy, jelenti, ha megjön, jelenti és kocsányon hordja a szemét, mint a csiga-biga! Mindent látni, mindent hallani és mindent jelenteni kell.

— Értettem.

— Maga ne szóljon semmit senkinek, csak mindent jelentsen. Mit akart az előbb magától Penyigei?

— Kicsoda?

— Az a hitler-bajuszos deklasszált elem?

— Gyufát kért.

— És még?

— Megmagyarázta, hogy ne a Volgát gyujtsam be...

— Menjen akkor, de figyeljen. A diri is csak ember, tehát figyeljen. Érti?

— Értettem. A viszontlátásra...

— Jó munkát, Berci!

Mire megkerülte a háztömböt és beállt a főkapu elé, a kocsi kellemesen átmelegedett. Álmosan és éhesen ült a volánnál és nézegette a vastag bundába bugyolált nőket. Nagyon szerette a nőket nézegetni s ha egy csinosabb, tetszetősebb leány, vagy asszony ringatódzott el a járdán, félszegsége és kisebbségi érzése tovább gyarapodott. Őt még nem szerette az édesanyján kívül egyetlen nő sem. S ha lesz, aki szeretni fogja, az púpos lesz, vagy sánta, pedig babaarcú, ápolt, izmos szép leányra vágyott. Egy mesebeli tündérre.

Nyers hang ébresztette fel álmodozásából. Az igazgató terpesztett a kocsi mel-

lett. Bunburucz a lakáj szolgálatkészségével mászott ki a kocsiból, hogy ajtót nyisson a főnöknek. Kovács Jenő most teljes igazgatói tekintélyét latba vetette: méltóságteljesen ült be a kocsiba, kényelmesen elhelyezkedett és nagyokat nyögött, mint az idős férfiak a testi megkönnyebbülés kellemes perceiben.

Bunburucz nagyon ügyelt bemutatkozása sikerére. Simán, de gyorsan indította a kocsit s vakmerő előzésekkel igyekezett pótolni az ábrándozásával elrabolt időt. Kígyóként kúszott közeli célja felé s finoman simult a járdaszegélyhez a „Tanács" hatalmas sárga tömbje előtt a piros Warszava.

Az igazgató most is megvárta, hogy Bunburucz nyisson ajtót s hagyta, hogy terjedelmes testét egy húzó-vonó kézmozdulattal kisegítse. Kezében többrekeszes, nagy bőrtáskát lóbált.

— Itt várjon rám — mondta.

Bunburucz fázós tenyerét dörzsölte össze.

— Igenis!

— Ha hétig nem jönnék, vigye be a kocsit a garázsba. Reggel félnyolcra értem jön a lakásomra. Ha a feleségem érdeklődne, megmondja, hogy a soroksári telepet ellenőriztük s nagyon későn jöttünk haza.

— Tehát nem a tanácsnál tetszett lenni!

— Ha a feleségem kérdezi, nem. Persze ez csak arra vonatkozik, ha nem végeznék hét óráig... De ez nem tartozik senkire!

— Értettem.

Fél nyolckor a hókotrógép zúgására ébredt. Keze és lába megdermedt a hidegtől. Hogyan is tudott ilyen mélyen elaludni? Az állástalanság, céltalansága elkergeti az álmot, a munka kellemesen kifáraszt. Elmúlottak a nyugtalan napok s jönnek ismét a gondtalan, nagy boldogító alvások. Negyvennégy éves múlott, de a munkában még harmincnak sem érezte magát.

Letörölgette a havat a kocsi ablakáról. Az utca ezen a szakaszon elnéptelenedett, ifjú pár csókolódzott a Csemege-üzlet kirakata előtt. Hogy megdobban ilyenkor az agglegényszív! Szerelemre még fiatalabbnak érzi magát, mint a munkára, Talán csak húszévesnek! De huszonnégynél semmivel sem többnek...

A sötétből irhabundás, villogó tekintetű, nyúlánk, fiatalos mozgású, üdearcú nő lépett elő.

— Maga az új sofőr?

Bunburucz bambán végigmérte és hallgatott.

— Nem is dicsekedett Jenő! Hol hagyta?

— Kit?

— Kit-kit? Kovácsot...

— Az igazgató urat?

— A férjemet.

— Az igazgató úr a soroksári telepen van.

— Nem a szukájánál? Jól vigyázzon, hogyha hazugságon kapom, nagyon megjárja... De maga becsületes embernek látszik. Én megbízom magában. Mától kezdve figyelni fogja Jenő minden lépését és mindennap elmondja nekem, hogy mit tapasztalt. Az összegben majd megegyezünk. Figyeljen, mint a sas. Nem bánja meg...

Hazafelémenet a sarki hentesüzletben befalt tíz deka főttkolbászt mustárral s vásárolt két szelet kenyeret az otthon tartogatott, gondosan becsomagolt szilvalekvárhoz. A Király utcában lakott albérletben, egy nyolcvanéves özvegyasszonynál,

a meleg szívű és szenvedélyesen lóversenyző Varga Ignácznénál. Varga nénit második édesanyjának tisztelte. Megszokták, megszerették egymást.

Erőteljesen kopogtatott. Alig győzte kivárni, hogy az idős asszony előcsoszogjon és kinyissa az ajtót. De az ajtó mégis csak kinyílt és ott állott Varga néni.

— Jó estét, Bercike! — előzte meg a köszönéssel és arcán anyai öröm suhant végig. — Tán állásban van?

— Dolgozom, Varga néni!

— Gyerünk beljebb, odabent jó meleg van, — s elindult a kis fürge öregasszony előre. — Milyen a hely?

Bunburucz letette a kenyeret a konyhaasztalra.

— Ki tudja. Azt hittem, sofőrnek megyek és spiclit csinálnak belőlem. Mindenki arra biztat, hogy figyeljek és jelentsek. Az igazgató meg hazudni tanít. Nehéz helyzet. Tudja jól, hogy én nem tudok hazudni.

Az öregasszony nagyon komoly lett.

— Meg kell tanulni, Bercike! Mindenki hazudik. Aki nem hazudik, az nem él meg...

— És a figyelés? A jelentés?

— Azzal csak jól jár mindenki, ha maga lesz a besúgó. Bár minden besúgó ilyen ember lenne! Vállalja el. Ha nem vállalja, akad más. Attól nem lesz rosszabb sem a melósnak, sem a parasztnak. Ha egyszer így kívánja a kommunizmus...

— Nem a kommunizmus kívánja ezt, Varga néni! Az emberek.

— Azok nem emberek, fiam!

— Hanem?

— Bohócok.

Hangos nagy nevetéssel telt meg a konyha.

— x —

Egy hete dolgozott a Hajtű- és Számlapkészítő Vállalatnál s egyetlen hét alatt szigorúan következetes, új életrendet alakított ki. Varga néni pontosan öt órakor költötte s azalatt, amíg ő mosdott, elkészítette a tejes kávét lépcsőn mindig sietve, futva ment le, az utcán azonban meglassította lépteit s a metsző hidegben is csak sétált, mint aki nagyon ráér. Végigkóválygott a Király utcán, átment a Deák téren, megkerülte a Fővárosi Tanács épületét, bevetette magát a szűk utcába, mely ismerős kirakataiban mindig kínált valami új látnivalót. Hat órára a garázsba ért. Negyednyolcig a motorral babrált, gondozta, dédelgette a piros Warszavát. Féinyolcra az igazgató lakása elé hajtott. Nyolckor újból beállt a garázsba, majd átsétált az udvaron a számlapkészítők műhelyébe, ahol mindazideig hallgatta a szakik csevegését, amíg a csengő fel nem berregett. Félkilenckor a csengő szavára ő is felballagott a vállalat emeleti folyosójára, ahol naponta más-más személy ismertette a Szabad Nép legfrissebb híreit és cikkeit. E szertartáson soha nem hallatta véleményét s bár az első napokban kíváncsian hegyezte fülét, az ötödik napon már unta az egyskálájú hozzászólásokat, mint a gyermek a megszokott játékot. Mindig ugyanazok szólaltak fel és mindig ugyanazt mondták. A gyakran háromnegyedóráig tartó „Szabad Nép tízperc" után ismét a műhelybe vonult s elkérte az újságot Luka Dezső bácsitól, a legöregebb számlapostól, hogy átfussa a sporthíreket s közben azon bosszankodott, hogy Penyigei szaki hosszú és harcos hozzászólását mindig ilyenkor mondotta el, ostorozván a gaz imperialistákat, vala-

mint szaktársait, akik nem táplálnak eléggé izzó gyülöletet az orgyilkos imperializmus iránt. S amikor a kocsit kérte az igazgató, Bunburucz előbb az öltözőbe ment és visszacsúsztatta az újságot Luka szaki kabátzsebébe, s hangos „jó munkát" köszönéssel kicammogott a műhelyből.

A hetedik napon azonban minden másképpen alakult. Alig lépett az utcára, vonyító fékezéssel nagy fekete Zim-kocsi állt meg mellette.

— Ülj be, egyetlen Bercikém!

Szlanka Páli nyújtózkodott a volánnál és hivogatta a leeresztett ablakon át. Az ívlámpa fénye élesen kirajzolta profilját.

— Palikám! — lelkendezett Bunburucz.

— Hová vigyelek, öreg?

Bunburucz befészkelődött a kényelmes ülésre.

— A Vörösmarty téren ledobhatsz.

— Tetszik-e az új hely?

— Még ilyen helyen sem dolgoztam!

A nagy kocsi szépen elfeküdt a síkos úton és zajtalanul suhant célja felé. A járókelők a csillogó, fagyos havat tapodták s utánacsodálkoztak a remek járműnek.

— Tán nem tetszik?

— Öregem, ez egy svindli-vállalat. A melósok három nap alatt elvégzik a negyedéves tervet s attól kezdve csak fusiznak — szépmívű öngyújtót és krómnikkel cigarettatárcát vett elő. — Ezeket tőlük kaptam.

— Hogy tartsd a szádat! Hogy meg ne tudja a diri...

— Az lehet.

— S ott nincs norma?

A kocsi közben a Vörösmarty térre ért. A berbeand közelében fiatal nők vitáztak, Bumburucz kászálódott.

— Norma az van. Csakhogy kézi-melóra. A szakik meg géppel dolgoznak. A Luka szaki szerkesztett egy olyan gépet, amely ontja a kész számlapokat. Kézzel másfél órát is elpiszmognak eggyel. Beadta újításnak, de az igazgató elrendelte a gép megsemmisitését...

— Bolond az?

— Esze van, öregem. Ha a gépet bevezetik, akkor tíz nap alatt legyártják az egész évi tervet s nincs szükség tovább munkasokra. Megszűnik a vállalat s mehet az igazgató a balfenékre. Világos?... Persze a szakik elrejtették a gépet.

Szlanka Pali öblösen felnevetett.

— Hülye helyzet. Miért nem jelented?

— Mert akkor sofőr se kell. Örülök, hogy kocsit kaptam...

— Hát vigyázz magadra, jófiú!

— Good by!

A vállalat udvarán az éjjeliőr fogadta. Bundája prémje és nagy harcsabajúsza zuzmarától fehérlett.

— Jó hogy jössz, Bunburucz elvtárs. Hatra az igazgatónál kell lenned. Siófokra mentek, a vállalati üdülőt ellenőrizni.

— Télen?

— Leltár lesz. A Csinibaba is megy...

— Csinibaba?

— A Veronika kisasszony.

Előző nap a soroksári telepen járt a főkönyvelővel, későn értek haza s a dél-

utáni portás elfelejtette figyelmeztetni a korareggeli túrára. Így pizsamát, borotválkozó készletet, törülközőt, szappant nem tett a táskába. Az igazgató ugyan Budán lakik, de egy kis vargabetűvel a Király utcát is érintheti. Mindenesetre „felugrik" az úti kellékekért előbb.

— x —

Közölte Varga nénivel, hogy vidékre megy s máris sietett a kocsihoz. A lámpák még égtek, de a hó már reggeli világosságot derített. A Körút irányába vezette a Warszavát. A villanyrendőr éppen akkor lépett szolgálatba s hivatali ügyködése nyomán kigyulladt a tilosat jelző piros lámpa.

Lefékezett.

A Körúton köd gomolygott s a kocsi előtt átkóválygó gyalogosok ködlovagoknak és fátyolba rejtőző tündéreknek látszottak. A kocsi órája egyhangúan ketyegett. Hat múlott öt perccel.

Abban a pillanatban valami hatalmasat csattant. Hátában lökést érzett és előrebukott a volánra. A hátsó ablakok szilánkokka pattogtak. Mire magához tért és pillantást vetett a tükörbe, a kocsi mögül egy kék Moszkvics kígyózott elő s a zöldre váltott jelzést kihasználva. belerobogott a ködbe. De Bunburucz tisztán látta a rendszámot: CF—0999.

Nyugodtan kilépett a kocsiból, hogy tanút keressen.

Fázós fiatalember húzta be nyakát a feltűrt gallér mögé.

— Én láttam — mondta reszkető hangon —, Kis Pál vagyok. Soroksári út 66.

— Írja fel a rendszámot — nyújtotta át a ceruzát Bunburucz. — Erre még szükség lesz:

A balatoni kirándulás elmaradt. Az igazgató elvonult tágas irodájába Picurival s odabentről dühös és gyalázkodó női hangok szűrődtek ki. A vállalatnál mindenki lapult, az igazgatóval nem jó találkozni, ha rosszkedvében van.

Az udvaron Bunburucz könnyezve csodálta a horpadást, amit a Moszkvics dőfése okozott. Keserű Rezső szárazon vígasztalta:

— Ki kell simítani, dukkózni és kész! Felszámolunk hatezret a pasinak, mint a pinty.

— Előbb meg kell találni...

— Azt bizza rám. Minden kocsinak kartonja van. A rendszámról megtudjuk a tulajt s mehet a számla. Ez a balatoni út úgyse hiányzott magának. Igaz?

A műhelyekben végigfutott a hír, hogy Keserű Rezső a központi gépjármű-nyilvántartóba ment s a munkások fogadásokat kötöttek, hogy a karambolozó Moszkvics tulajdonosa színész-e vagy sportoló.

Kevéssel ebéd előtt az igazgató hivatta Bunburuczot. Piroska végigmérte és szokásától eltérően maga nyitotta ki az igazgatói szoba ajtaját. Benn: állva és vésztjósló pillantásokat vetve várt rá az igazgató és a személyügyis.

Kovács Jenő súlyosan az íróasztalra tenyerelt.

— Mi volt a rendszáma annak a kocsinak?

Bunburucz kényszeredetten nevetett.

— Könnyű megjegyezni: egy nulla és három kilences.

Hátborzongató hangsúllyal hangzott fel a kérdés:

— Tehát: nullakilencszázkilencvenkilenc?

— Egészen jól teszik mondani.

— Csakhogy ez nekem nem tetszik. Én a becsületre sokat adok...

Keserű Rezső lebiggyesztette duzzadt alsóajkát.

— A hazug embert könnyebb elfogni, mint a sánta kutyát...

Az igazgató felmordult.

— Maga belerükvercelt egy hirdetőoszlopba.

— Soha — tiltakozott Bunburucz. — A CF—0999 ütközött belém...

— Álmában.

— Nem kérem. A Körútnál...

— Különben is: mit keres a Körúton, ha értem jön?

— Mindennek a Moszkvics az oka. Tessék elhinni nekem. Egyedül a Moszkvics a hibás...

— Ami nincs...

— De van...

— Kár a színjátékért, Bunburucz — szólt a lélek húrjait pengetve a személyügyis. — Ilyen rendszámú kocsi nincs.

— De van...

— A nyilvántartóban ezt jobban tudják.

Az igazgató toporzékolt.

— Távozzon! Alattomos, hazug!

Fejét lógatva hagyta el a szobát s a műhelybe tartott, hogy Luka Dezső bácsinál vigasztalást keressen sérelmére. Luka szaki azonban ügyet sem vetett rá: az öltözőben négyszáz forintot kiloptak a zsebéből, s most egyedül ez foglalkoztatta.

Bunburucz Bertalan ennyire elhagyatottnak, magányosnak még sohasem érezte magát.

— x —

Napokig ki sem mozdult a garázsból, csak ha nagyritkán valami fontos útra kérették. A tél kegyetlenül tombolt, reggelenként harmincfokos hideg köszönt a fővárosra és a vállalat vezetője begubódzott éjjel-nappal fűtött szobájába. Csak Bunburucz dacolt az északi sarki időjárással. Gyűlölte és kerülte az embereket, a garázs fagyában őrölte napjait.

A számlapkészítő műhely fiatal technikusa, a lányosarcú, szemüveges Sándor Sanyi, ki a rengeteg ráérő időt továbbtanulásra használta fel, a levelező tagozaton gépészmérnöki diploma megszerzésén fáradozott, időnként megkérdezte Luka Dezsőt:

— Mondd, öreg, hova lett az a nyakigláb sofőr-haverod?

— A fene tudja — legyintett ilyenkor az öreg Luka és sherlockholmesi, vizsláló nézésével végigreflektorozta a műhelyt, hogy vajon ki lehet az üzemi szarka.

De a műhelyben semmi különöset nem lehetett felfedezni, mindenki végezte a maga megszokott reszortját. A legtöbben aludtak, mert éjszakánként hólapátolást vállaltak, amit a műhely melegében igyekeztek kipihenni. Mások olvasgattak, vagy a maguk részére készítettek különféle használati tárgyakat. Egyedül Penyigei fontoskodott a satúpad körül, kopott reszelővel vagy szőrhányta ecsettel a kezében.

Negyedik napja tartott ez így, amikor Sándor Sanyi ismét feltette a kérdést Luka szakinak:

— Hova lett a Nyakigláb? Te, öreg, csak nem ő szabadított meg a négy darab százasodtól?

Luka Dezső éppen egy gyermek-kádat forrasztgatott legfiatalabb unokájának, fintorogva tartotta el fejét a szalmiákos füsttől.

— Ugyan már! Sanyikám, én azért a fickóért tűzbe teszem a kezem. Az egy szent...

— Akkor miért hagyod megfagyni a garázsban?

Az udvaron szél süvített végig és a jégdudorokon lisztté őrölte a felkapott havat. A műhely kéményéből földreverődött a füst és összekeveredett a porhóval. Csontig hatoló, velőtfagyasztó hideg dühöngött. Mindenki a meleg kályha mellé menekült, csak Bunburucz matatott a Warszava körül, mint egy sarkkutató. Luka szaki ráripakodott.

— Azonnal gyere velem, te őrült!

Bunburucz zsebkendő gyanánt zsebrevágta az olajos rongyot és engedelmesen követte a didergő öreget. Szögletes arcán foltokat hányt a hideg, a műhely melegében azonban kipirosodott.

— Bolond vagy te, csak nem pörögsz — állapította meg tudományosan Luka Dezső. — Mi a bajod?

— Nem hisznek nekem.

— Ki nem hisz?

— Senki.

— Hát mi senkik vagyunk?

— Azt mondják, hogy kitaláltam az egészet... Hogy nem is volt karambol.. Hogy én csúsztam neki egy villanyoszlopnak...

Penyigei félbehagyta a reszelgetést.

— Hol van akkor a tettes? — kérdezte és gyanúsító pillantása szinte felfalta a termetes sofőrt.

— Felírtam a rendszámát.

— De hol van? A nyilvántartóban nem szerepel ilyen számú kocsi...

Öreg Luka dühösen sietett Bunburucz segítségére.

— Elírta a számot. Tévedett. Nagy köd volt aznap reggel... És aztán? Mással is megeshetett volna...

Bunburucz tűzbejött.

— Nem tévedtem. CF—0999. Kék Moszkvics. Ezer közül is megismerném...

— Miért nincs akkor kartonja? Miért nem szerepel a nyilvántartásban?

— Ha én ezt tudnám?...

Dél felé elvitte a főkönyvelőt a Földművelésügyi Minisztériumba egy újítási tárgyalásra, utána az Országház elé parkírozott, mert távolról is megismerte Szlanka Pál fekete Zim-jét. A nagy fekete kocsi keresztben állt a téren, mintha nagy nekifutással be akarna rontani a minisztérium kapuján. A kocsi és a minisztérium hatalmas, zömök épülete között különböző márkájú személygépkocsik parkíroztak.

Szlanka prémgalléros, vastag télikabátban sütkérezett a napon, s úgy tett Bunburucz érkezésére, mint aki valóban várt erre a találkozásra.

— Jól összebeszéltünk — nevetett Bunburucz és megcsúszott a jeges havon.

Szlanka mosolygott.

— Akarattal aligha találkozunk ilyen pontosan. Hogy vagy öreg?

— Mint nyúl a fagyon.

— Megvan-e már a tettes?

— Ne is bosszants!

Az Országház mellett, a Duna közelében danka-sirály feszítette meg szárnyait és játékosan hintázott a napfényben szikrázó vörös csillag magasságában. A Mar-

git-híd felől villamos zörgött végig a parkírozó kocsik előtt s egy irhabundás asszony két kisgyermekével vakmerően futott át a síneken.

Szlanka barátja vállára tenyerelt.

— Mondd, Bercikém, valóban jól láttad azt a számot?

— Nem vagyok vak.

— Viszont a központi nyilvántartóban minden kocsinak kartonja van. Ha karton nincs, kocsi sincs.

Bunburucz haragosan rántotta ki vállát a nehéz tenyér alól. A vér a fejébe szökött.

— Már te se hiszel?... Ezer közül is megismerném. Olyan volt, mint az a kék Moszkvics ott. Egészen olyan...

A Moszkvics negyvenméternyire állt tőlük a téli fényözönben s ők egykedvűen bámulták, mint gondolkodó, gondterhes apa az előtte játszó gyermekét. S akkor hosszas tűnődés után egyszerre kiáltottak fel:

— Ez az!

A kék Moszkvics száma messziről virított: CF—0999.

— Most nem menekülsz! — mondta Bunburucz fogcsikorgatva, s nagy gólyalábain úgy rohant, mintha sítalpakon közlekedne.

A minisztérium árkádjai felől egy teltképű, fekete, alacsony, bőrkabátos férfi közeledett lassú, kimért léptekkel. Csaknem Bunburuczal egy időben ért a kocsihoz, s megszokott kézmozdulattal kinyitotta a volán melletti ajtót.

Beülni már nem tudott, mert Bunburucz elkapta a gallérját és mint egy rongybabát megemelte a nehéz testet.

— Viszlek, piszok!

A földtől elválasztott ember nevetségesen rugkapálódzott.

— Engedjen el, mert megbánja! — ordította.

Az álldogáló személyautókból összereglettek a ráérő gépkocsivezetők. A jövőmenő emberek is a hangoskodás színhelyére siettek, s pillanatok alatt két véleményt képviselő csődület vette körül a kiabáló embereket. Az Országház közeléből két rendőr is előkerült.

Bunburucz egy ideig hősiesen feltartotta gyűlölt terhét, majd egy megvető karmozdulattal a földre pottyantotta. Az ordító ember egyensúlyát vesztve hullott a szutykos hóra. Bunburucz utána nyúlt.

— Agyontaposhatnálak, te féreg!...

De akkor iszonyú fájdalom bénította meg. A rendőrök hátulról kicsavarták a karját.

A bőrkabátos feltápászkodott, lerázta magáról a havat. Belsőzsebéből igazolványt vett elő, hevenyén a rendőrök elé tartotta!

— Ez az ember egy közveszélyes őrült, — mondta Bunburuczra biccentve. — Szabadság!

Azzal beült a kék Moszkvicsba és elhajtott az eset színhelyéről.

A rendőrök felírták Bunburucz adatait.

— Ne engedjék el! — követelte még mindig hangosan Bunburucz.

Az egyik, a jóságosabb képű rendőr a fejét csóválta.

— Vigyázzon magára, ember! — mondta határozott-szelíden, csitítóan. — Jól láttuk, hogy maga kezdte. Ne okozzon botrányt a Parlament előtt, mert az csúnya dolog...

Szlanka többször is közbe akart szólni, de a nagy hangzavarban nem jutott szóhoz. Most végre pillanatnyi csend támadt.

— Hagyjad, Berci! — emelte fel kezét, mint az aldást osztó próféta. — Most már nyomon vagyunk... A kék Moszkvics valóban fut. Én is láttam...

A főkönyvelő némi gyanakvással fogadta Bunburucz közlését a várakozás alatt lezajlott élményről s mindazideig, amíg a vállalat épülete elé nem gördült a kocsi, többféleképpen értelmezhető, néma fejbólintással kísérte az izgatott beszámolót. Mielőtt azonban kilépett a kocsiból, érzéketlen, intő hangon azt mondta:

— Legjobb, hogyha hallgat az esetről!! Én ott jártam Keserű eltárssal a nyilvántartóban, s a kék Moszkvics csak a világűrben közlekedik...

Bunburucz nem hallgatott az intelemre, hanem vitte a hírt Luka szakinak, aki viszont felbiztatta Sándor Sanyit, hogy beszéljen a személyügyi előadóval. Kis idő múlva Keserű Rezső hivatta Bunburuczot.

Vizslatott és szúrt a tekintete.

— Tehát ismét látta a kék Moszkvicsot?

— Igenis.

— Tanú van?

— Van.

Keserű a ceruza végével az asztalt kopogtatta s úgy tett, mint aki valami korszakalkotó felfedezésen töri a fejét.

— Hát, jó! — mondta kínosan hosszú várakozás után. — Holnap reggel újból bemegyek a központi nyilvántartóba. De ha lóvá tett, kereshet új helyet magának...

— Igenis.

Másnap reggel kísértetiesen megismétlődött a korabbi helyzet a számlapkészítő műhelyben. Megint együtt izgultak a műhely dolgozói Bunburuczal és a vérmesebbek fogadásokat kötöttek a Moszkvics-tulajdonos foglalkozását illetően. Bunburucz egykedvűen az újságot búj ta, mint aki nyeregben érzi magát s egyéb problémája sincs, minthogy hogyan készül külföldi portyára a nagyválogatott.

Kínos órák teltek el így, Bunburucz már az apróhirdetéseken is átrágta magát és még mindig semmi hír. A várakozás tüze kezdett lelohadni a műhelyekben és egyesek már az öngyújtókészítés termelékenyebb módszereiről vitáztak.

Váratlanul ért tehát mindenkit, midőn Keserű Rezső feltépte a műhely ajtaját és merev alakja felmagasodott az előtérben. Tekintete körülmarta Bunburuczot.

— Utoljára csinált belőlem pojácát! — nyilatkozta ki. — Nincs CF—0999! Nincs kék Moszkvics!

Bunburucz elsápadt.

— Tanúm van rá!

— Kicsoda?

— Szlanka Pali.

— Ki az a Szlanka Pali?

— Földim és jóbarátom.

Keserű Rezső végigmérte.

— Ezt jól kiagyalta.

Bunburucz segítőtársakat keresett, fátyolos tekintetét végighordozta a munkások megkövült arcán, de még Luka Dezső sem árult el semmi részvétet.

Lelógatta az újságot. Méla, lassú léptekkel bevonult az öltözőbe, majd rövid idő multán újság nélkül tért vissza a munkapadok közé. Gyilkolt a csend. A lassú léptek tiltokzatosan kongtak a cementlapokon. Bunburucz szeméből egy játékos könnycsepp indult útjára, felkapaszkodott az orr gerincére s megállapodott a nagy vörös „szerszám" hegyén.

Senki se köszönt, senki se szólt utána, amikor kilépett az ajtón a süvítő téli szélbe.

A műhelyben a munkások még sokáig mozdulatlanul maradtak helyükön. Elsőnek Penyigei tért magához.

— Jó lesz megnézni, mit csinált olyan sokáig az öltözőben — mondta és elsietett.

Talán öt percet lehetett távol. Feldúltan tért vissza a munkahelyre.

— Megvan a tettes! — kiáltott fel. — Ötszáz forint hiányzik a kabátomból.

Többen is az öltözőbe siettek és még ketten találták feltörve szekrényüket. Mindkettőből eltünt a pénz és még néhány értékesebb személyi használati tárgy. Többi között nyoma veszett Sándor Sanyi jegy-gyűrűjének is.

— x —

Édesanyja törődött arca rémlett fel, a ráncok közül elővillogó tüzes, nyugtalan szem. Hallani vélte az örökké ingerlékeny hangot: „Berci, már megint mit csináltál! Tanuld meg, kisfiam, a magunkfajtának a becsület az egyetlen menedéke." Gyerekkorában hangzott így az intelem, azóta meggyorsult az idő és szívét, agyát betöltötte a száguldó évtizedek ürüléke. S most megint dorgál a tisztán csengő anyai szó. Egyszer nagyon megkívánta gyermekpajtása ökrét, amely kukoricacsutkából és szarvnak görbített drótból készült, s egy óvatlan pillanatban elcsente az ökröt. Amikor édesanyja a vétekről tudomást szerzett, mángorlófával kékre-zöldre csépelte: „Erre tanítottalak?! Óh, te elvetemült gézenguz!" Mintha most is megkeményedett, hajlíthatatlan gerincét sujtanák a szapora ütések. „Azért kaptad kisfiam, hogy soha el ne feledd: a becsület a szegények kenyere."

A becsület...

Milyen anyagból formálták vajon a becsületet? Hóból-e, mely a melegen tócsává olvad? Vagy ködből, mely úgy gomolyog az emberi test körül, mint felhő a Föld labdája közelében s egy szélhullám szétűzheti? Vagy puha anyagból, amelyet minden érintés a maga kénye-kedvére formál? Vagy szilárd kőből, amelyet víz és gyökérzet megrepeszthet, hogy porrá, maszattá máljék szét? Mert bármilyen anyagból legyen is a becsület, sérthetetlen csak akkor marad, ha az emberek mocskos érintése megkíméli. Nem önálló érték, hanem idegen indulatok és vélemények függvénye.

A Soroksári út elején koptatta az aszfaltot, torkában és halántéka körül az az égető láz tüzelt, ami édesanyját éltette a megalázó megpróbáltatások idején. Nem látta a hidegtől kipirult, sietö embereket, mert állhatatosan rámeredt a feddő, számonkérő anyai tekintet.

„Semmi rosszat nem tettem" — motyogta védekezőn. — „Betartottam a tízparancsolatot, betartottam a párt és a kormány határozatait, nem vétettem a közlekedési szabályok ellen. Semmi, de semmi rosszat nem tettem."

Balján nagy gyárépületek pöfékeltek szivaralakú kéményekből, jobbról a HÉV vágányai fénylettek s nagy anyagraktárak, fatelepek nyúltak el a befagyott Dunáig. Tejszínű, nehéz köd lopakodott a városba.

Soroksári út 66.

Megtorpant. Ezt a számot kereste, de hirtelen oly bénaság ernyesztette el agyát, hogy nem értette, miért gyalogolt idáig. A keresett szám alatt nagy, kopott kőkapu boltívén világított a vörös csillag, a kapu egyik felén trafikszerű őrbódé szerénykedett s a cementezett udvar mögött hatalmas gyárcsarnokok üvegfalai fénylettek

Végre lejében is világosság gyulladt. Ezt a címet adta meg Kis Pál, a nevezetes karambol koronatanúja.

A portásablak előtt tétován megállt. Félkarú, ferdeszájú kisember volt a portás, alsó álla kidomborodott, mintha kavicsot tartana a nyelve alatt. Ép kezével félrehúzta a tolóablakot.

— Kit keres?

— Kis Pált.

— Hol dolgozik?

— Nem tudom.

A portás készséget és tanácstalanságot árult el.

— Így nehéz lesz. A mi üzemünkben ötvenhét Kis Pál dolgozik.

— Fiatalember. A hónom alatt elfér — magyarázta Bunburucz, de érezte, hogy a személyleírás vérszegény.

— Melyik műszakban dolgozik?

— Akkor reggeles volt...

— Mikor?

— Hogy is mondjam...

Bunburucz úgy tett, mint aki nagyon gondolkodik valamin, azután szótlanul faképnél hagyta a segíteni kész portást. Ment-ment, kábán és lehorgasztott fejjel, mint aki az út kendermagosra taposott, fagyos haván keresi az elveszett becsületet.

Varga nénit fő tartózkodási helyén, a konyhában találta. A meggörnyedt, fürge kis asszony marokra fogott fakanállal dühösen kavarta a rántást. Hagymás zsírszag töltötte be a konyhát. Bunburucz megdöbbent a nyelves és vidám természetű öregasszony hallgatásán. A baljós hangulat elfeledtette a maga vigasztalan keserűségét.

— Mi történt, Varga néni?

Az idős háziasszony csak erre várt. A zománcavesztett lábacskát félrehúzta a gázlángról s a fakanállal hadakozva magyarázta:

— Ne is kérdezze, Bercike! Tönkrement a Házsártos...

Bunburucz nagyon ostoba arcot vágott.

— Ki az a házsártos?

— Megálmodtam, hogy a Házsártos nyert az ügetőn. Ma kaptam meg a nyugdíjat, gondoltam, rászánok kétszáz forintot. A multkor ugyanígy megálmodtam a Haragszomrádot, akkor nem tettem meg csak két forintért, egy lóval s nyert a Haragszomrád, de placcon nem volt. Most levettem a Házsártost mezőnnyel.

— És nem nyert — tette hozzá részvétteljesen Bunburucz,

— De nyert. Száz méterrel verte az egész mezőnyt. Be is mondták, hogy győzött. Képzelje el, tíz az egyhez adták, a kutya se játszotta.

— Bravó! Akkor egy kalap pénzt kaszírozott, Varga néni!

— Maj' mit mondok! Képzelje el, utólag diszkvalifikálták tisztátalan ügetésért. Mert az okosok másik lóra rakták a pénzüket. Ezt nevezik szocialista lóversenynek! Olyan csalás ez, Bercike, de olyan csalás! Mért nem állították ki verseny közben? Mért csak akkor, amikor már utcával győzött...

— Bár csak ennyi bajom lenne, Varga néni!

— Nem kell ennél nagyobb baj! — tette ismét lángra a rántást az idős asszony. — Tán megint történt valami, Bercike?

Bunburucz töviről-hegyire elmagyarázta kudarc-sorozatát, minduntalan közbeszúrva, mintegy visszatérő rigmusként: „Nincs pechesebb ember nálam." Varga néni ilyenkor mindig közbekérdezett: „Hát én mit mondjak?" Amint azonban végetért a beszámoló, nyugtalanító csend hatolt a bőrük alá. Megborzongtak.

Varga néni az aprított krumplit a rántásba öntötte s a teafőzőből forró vizet 'öltött a lábasba.

— Egy orvosság van — mondta a nagy gondolkodók határozottságával. — Tegyen úgy, mintha semmi se történt volna. Ha azok a csalók, tolvajok nyugodtan dolgoznak, akkor maga, Bercike, fennhordhatja a fejét. A maga lelkiismerete tiszta, mint a patyolat. Ne törődjön azzal, hogy masok mit mondanak. Az a fontos, amit az ember önmagáról tart...

Ezt Bunburucz képtelenségnek gondolta.

— Menjek el reggel Kovács Jenő igazgató úrért?

Varga néni a sámlira ült, imára kulcsolt kezét a combja közé szorította.

— Tán fél tőle? — kérdezte és feddő tekintettel végigmérte a nagy-melák „fiút".

— x —

A vérmes, változékony hangulatú igazgató ezen a reggelen derűsen ébredt, s most gyermeteg játékossággal csúszkált a síkosra hengerelt jeges havon. Ifjú energiák szabadultak fel benne, mint kikeletkor az erdők vadjaiból. Trillás, hajlékony dallamot fütyült. Friss jókedvvel csapta be maga után az autó ajtaját s a fütty még jóideig ottragadt ajkán. Megbocsátó szeretettel figyelte Bunburucz gyakorlott munkáját, s az elbiggyedt ajkakba torkolló szomorúságot. Jobban szerette Bunburucz fernandeli mosolyát s most különösen zavarta vidám kedélyállapotát a sofőr bánata.

A Lánchídon futott a piros Warszava s a szemben dübörgő nagy autóbuszok kellemes ringásba lódították a vasszerkezetet.

— Fel a fejjel, fiam! — mondta barátságos hangszínezettel. — Nem kell mindjárt fehérneműt váltani!

Bunburucz homlokát kottalappá csikozták a torlódó ráncok.

— Nem hisznek nekem — tört ki belőle önkéntelenül.

Kovács Jenő igazgató feszülő, kemény combján derékszögbe állította disznóbőr aktatáskáját.

— Ami azt illeti, kuruc egy história — jelentette ki és a villanyórához egyeztette a pontos időt karóráján. — Van egy javaslatom: gyerünk el a helyszínre! Látni akarom, hogyan történt...

— A karambol?

— A karambol.

A Sztálin útról a Nagymező utcán át kanyarodtak be a Király utcába. Bunburucz egykedvű nyugalommal irányította járművét a síkos úton és bánatának kirakatvonásai odafagytak arcára. Olyan volt így, mint egy keserűsó-plakát. A Király utcába érve kisimultak a redők homlokán és halántéka körül egy duzzadt, kéken domborodó ér bugi-vugiba kezdett, s táncot járt nagy, ingnyakból kikívánkozó ádámcsutkája is.

Lelassított.

— Ilyen tempóban haladtam — mondta és határozott szavai izgalmat lepleztek. — Csakhogy akkor még égtek a villanyok. Sűrű köd folyt. Tejfehér. sűrű köd. És korábban is volt, mint most...

Az igazgató köhintett s egy ideig fürkészve figyelte Bunburucz arckifejezését: igazat mond-e vajon?

— Nagy volt a forgalom? — kérdezte azután.

— A járdán kergették egymást a gyalogosok, de az úton csak egyetlen teherautó

haladt. Túl gyorsan hajtott a *tefus* kollégá, a még gondoltam is, hogy könnyen baj lehet, s *ugrik a betétlap*. Szerencséje volt. Még átfutott a körúton... Engem leintoppolt a piros lámpa...

— S a kék Moszkvics?

— Valamelyik kis utcából ragadt a kocsimra. A tükörből láttam, hogy a troli elé vág és a hátamhoz tapad.

Bunburucz a tükörbe nézett, az igazgató pedig önkéntelenül hátra fordult, hogy az ablakon át képzeletében megalkossa a jelenetet.

— S azután?

Bunburucz lefékezte a kocsit.

— Megálltam, ahogyan most. Pirosat mutatott a jelző, ahogyan most... A Moszkvics pedig belémfutott.

— Csakugyan? — kérdezte az igazgató, kételkedve, enyhén gúnyosan.

— Úgy igaz, ahogyan itt ülünk... CF--0999!

— S mivel magyarázza, hogy ilyen rendszámú kocsi nincs?

A sofőr szilajon, vadul felkiáltott, szava rémített, mint az indián csatakiáltás.

— De van!

Teljes erővel a gázpedálba taposott. A Warszava nagyot ugrott és Kovács Jenő karakterisztikus, irodalomba kívánkozó orrát a szélvédő üvegbe döfte s fájdalma jeléül felnyögött:

— Barom!

Bunburucz azonban rá se hederített, fürge kézmozdulattal a „direktbe" mozgatta át a sebességváltót s az őrültek vakmerőségével szélsebesen hajtott végig a jégtükrös úton. A piros Warszava időnként gazdátlan, faroló mozdulatot tett s a levegőben ott libegett a közelgő szerencsétlenség szele.

— Megőrült?! — kijelentette inkább, mintsem kérdezte az igazgató, és orra megsérült bunkóját markában szorongatta.

— Most vagyok csak észnél.

— Akkor miért rohan olyan esztelenül?

— A becsületért igazgató úr — mondta nyodtan Bunburucz, s a kocsi mintha korcsolyán haladna, nagy dupla-bógnit írt le a Dózsa György úton.

— Fékezzen, állat! Meg akar halni?

— Akkor is a becsületért halok meg...

— Mit bánom én, csak engemet hagyjon kiszállni!

— Az igazgató úr lesz a tanú...

— Mit ér egy halott tanúval?!

Átrobogtak a Verseny utcán, elérték a HÉV vágányokat, s életük kockáztatásával elsuhantak a lefelé záródó sorompó alatt. „Megsturcoltak" egy kék autóbuszt s besorakoztak a Gödöllő irányába haladó gépkocsioszlopba. Bunburucz egy pillanatig sem fékezett, kocsija fürge bogárként siklott át a járművek szűk közén. A lóversenypálya előtt lassított.

Az igazgató minden ízében reszketett.

— Mit akar tulajdonképpen?

Bunburucz kihúzta magát, mint Cézár a győztes csata után, vastag szája két sarkában a diadal fölényes mosolya táncolt.

— Tessék előre nézni!

— Mit nézzek, az istenért?!

— A kék Moszkvics.

— Egy kék Moszkvics. És aztán?

— A számát tessék megnézni!

A kék Moszkvics egy kaviccsal terhelt dömper möge szorult s abban a pillanatban vakmerő ívvel előzni kezdett. Az igazgató azonban még tisztán látta a rendszámát. A csodálkozás és elképedés jeléül ölelésre tárta szét karját.

— Csakugyan. A CF—0999!

Izgalmas autóverseny kezdődött. Az óvatosan közlekedő gépkocsivezetők és autótulajdonosok riadtan húzódtak az országút szélére és fejcsóválva, vagy szitkozódva bámultak az öngyilkosjelöltek után.

A kék Moszkvics tulajdonosát határozottan a kegyébe fogadta a szerencse. Bunburucz nemhogy megelőzni, hanem utólérni sem bírta. A Moszkvicsnak egymás után többször is sikerült előznie, de Bunburucznak a szemben jövő járművek miatt mindig fékeznie kellett. Mátyásföldön túl azonban tisztult a pálya és hosszú ideig csak a két vakmerő autós üldözőversenye vitt mozgást a megdermedt, fagyoshavas-zuzmarás tájba.

A dombos, hullámos útszakaszon egyszer a Moszkvics, másszor a Warszava vesztette el egyensúlyát, de a vezetőknek sikerült minden alkalommal úrrá lenniük a pokolian száguldó gépdobozok fölött. A lejteken szinte zuhantak a kocsik, akár a hullámvasúton s a lendület elképesztően gyorsan az újabb emelkedőre lódította őket.

Az igazgató verejtéket hányt, a szívéhez szorította szőrpárnás kezét, s hol aléltan könyörgött, hol dühtől felfúvódva ordította:

— Álljunk meg!

Bunburucz a némát játszotta s minden idegszálával a vezetésre, a kocsik közt egyre csökkenő távolságra ügyelt. Csak a kistarcsai átjárónál tett egy unottá szelídített, dühből fakadt megjegyzést:

— Itt a helyed, te gengszter!

Az igazgató nem tudta, hogy a „jókívánság" neki, vagy a Moszkvicsos gengszternek szól-e...

A Warszava szokásos motorzúgása eltorzult és kattogás, csörgés, zörej nesze jött a motorházból. Bunburucz tövig nyomta a gázpedált és nyújtott karjával az üléstámlához feszítette hátát.

Már csak két kocsihossz választotta el a Moszkvicstól az üldöző Warszavát. A fóti útkanyarhoz közeledtek, amely szerencsétlenségek, tragédiák sorozatával a halálkanyar nevet érdemelte ki.

A Moszkvics változatlan sebességgel robogott fel a hurok kiszélesedő, oldalt lejtő szakaszához, ahol az út nemcsak derékszöget vesz, hanem meredeken a mélybe bukik. Figyelmeztető táblák jelzik a veszélyt és intik óvatos hajtásra a motoros járművek vezetőit. A hurok tövében fehér-fekete, erős betonkerítés övezi az utat, a korlátokon túl szakadékszerű mélység tátog. Lent, ahol az őszön őszibarackot telepített az állami gazdaság, most szűzfehér hó lepte a völgykatlant és a lombjavesztett, száraz bokrok között szép kilátás nyílt a mélyben folytatódó országút sötét szalagjára.

A Moszkvics a tetőn összezsugorodott, egy pillanatig csak fehér számlaptáblájáról feketéllett elő a bűvös CF—0999-es szám, azután teljesen eltünt a halálkanyar lejtőjén. Bunburucz önkéntelenül égnek feszítette a gázpedálra nehezedő lábfejét s bal lábbal a fékre taposott. Szerkesztőségi sofőr is volt valamikor s abból az időből jól ismerte a veszélyes fóti útszakaszt.

Némi lassúdás után a platóra ért, újból gázt adagolt. Hajmeresztő pontossággal kezelte a kormányt, a meredeken lebukó, szerpentinszerű útra terelte a Warszavát.

A forduló után a Moszkvicsot kereste tekintete, de az úton, mely masniként csokrosodott a mélybe, sehol nem látta. Ellenben jobbról, a szakadékszerűen zuhanó parton csodaszerű látványt figyelt meg: a betonkorlát szétöredezve ékelődött a vastag hóba s egy jó darabon mély árok kígyózott lefele, mintha hóeke takarította volna el a havat; lentebb a kék Moszkvics bukfencezett lefelé, mint hatalmas hógörgeteg, lassan, méltóságteljesen, célratörő tervszerűséggel, ahogy a kugligolyó célozza meg a magányos bábut. Csakhogy a bábut ez esetben egy hatalmas, böhönc tölgy helyettesítette az országút szélén. Zuzmarás ágait megadással az égnek emelte s megrázkódott az óriási hógolyó láttán.

A Warszava könnyedén és biztosan tapadt az út salakkal beszórt fekete szalagjához.

Kovács Jenőn a gutaütés tünetei jelentkeztek.

— Álljunk meg! — rebegte félholtan.

Bunburuczot azonban a versenyláz és a győzelem mámora tüzelte. Most csakugyan megelőzi a Moszkvicsot! Akarta, hogy előbb érjen a magányos tölgyhöz, mint a hengergőző vetélytárs.

És sikerült.

A fa és a Moszkvics-holtabda között szaguidott el, majd beletaposott a fékpedálba és vad, erőteljes rántással kihúzta a kézifék karját. A kocsi nyikorogva, szisszegve csúszott néhány métert.

A következő pillanatban hatalmas robbanás reszkettette meg a levegőt, a légnyomás megemelte a Warszavát s pehelyként perditette ellenkező irányba. Most már elölről, szemtől szembe nézték a tragédia színhelyét. Bodros, fekete füstfelhő borította be fátylával a Moszkvics roncsait és az óriási tölgyet. Olykor egy-egy lángnyelv csapott fel, azután ismét eltakart mindent a füst, korom és pernye.

Bunburucz meghatotton emelte le a kádersapkát az igazgató fejéről:

— Béke poraira! — rebegte.

Nagynehezen sikerült lelket verni az igazgatóba s a duzzadt, puhány test engedelmesen gördült ki a hűvös levegőre. Ettől felrissült, életre kapott, mint a visszadobott hal a vízben.

— Mi az istencsudájának hozott ide engemet!? — korholta Bunburuczot és köhögés fojtotta az olajos füsttől.

— Látta, igazgató úr? — kérdezte némi fennhéjazással Bunburucz és kezét úgy tette derekára, mint a kardos menyecskék.

— Pfűh-pfúj! — krákogott és köpködött Kovács Jenő igazgató, majd a homlokához kapott s a Warszava motorházára könyökölt. — Láttam, a fene egye meg. Bár ne láttam volna...

— De most már vége — jelentette ki gyászos, részvételi ellágyulással Bunburucz.

— Vége, a mindenségit! — nyugtázta az igazgató. — Allesz kaput...

— Hehe! Valóban — mosolygott Bunburucz, de szinte rajtakapta magát a tiszteletlen viselkedésen, halálosan komoly arckifejezést öltött magára.

Közben a hátuk mögött két teherautó állt meg, hosszú vascsövek lógtak a semmibe „rakodóterületükről". Az első teherkocsi sofőrje, egy bőrlemberdzsekes, nyurga fickó öles léptekkel közeledett a tűz és füst fészkéhez s csak úgy, menetközben jelentette ki:

— Ez tökéletes munka volt.

S akkor rendkívüli dolog történt. A mennyei magasságból esdő hang szállott alá, mint egykori legendában a szentlélek.

— Segítsen elvtárs, mert megfulladok!

Tágranyílt szemét Bunburucz az ég felé fordította és a terebélyes fa csupasz ágai között megpillantotta a CF—0999-es gazdáját. A tömzsi, jóltáplált férfiú két vékonyka ág villáját szorította csupasz combjai közé, s nagy mancsaival egy még sokkal vékonyabb ágacskába kapaszkodott. Könnyű fecskeszabású alsónadrágban és feketére kormolódott atlétatrikóban vacogott odafent s úgy látszott, mintha csak azért ballanszírozna ott, hogy a roncsok tüzénél melegedjen. Arcát, fülét, karját és lábaszárát fekete foltok tarkították s egyaránt látszott szánalmas és nevetséges jelenségnek.

— Dobja magát a hóba! — javasolta a teherkocsis. — Majd felszedjük.

A kárvallott, kit már csak a csoda tartott fenn a fogpiszkáló-vékony ágacskákon, olyasféle mozdulatot tett, mint a varjú repülés előtt és tehetetlen nagy testét átengedte a nehézkedés törvényének. Alsófelére huppant az átnedvesedett, olvatag hóba.

— Maga aztán jól megúszta, szaki! — segítette a tápászkodásban a bőrruhás. — Hol dolgozik, szaki?

A tömzsi áldozat szaporán váltogatta meztelen lábát a hóban. S mintha csak megalázó külsejét óhajtaná ellensúlyozni, hangosan, büszkén, támadólag és tekintélyt követelve nyilatkozta ki:

— Én vagyok a gépjármű nyilvántartási osztály főelőadója. Én kezelem a kartonokat...

A bőrruhás némi tisztelettel szólt oda Bunburuczéknak, akik már teljesen a közelében állottak.

— Bevinnék-e a kórházba az elvtársat?

Bunburucz a hóna alá kapta a hiányos öltözékű, mangalica-férfit.

— Ezer örömmel — mondta. Vitte és bedobta a Warszava hátsó ülésére.

Gondosan lepaskolta tenyerét a hótól és piszoktól. Beült a volán mellé és rendkívüli udvariassággal jelentette ki:

— Örvendek a szerencsének, főelőadó úr!

Az igazgató bambán, bután felkacagott s ölébe vette sárga aktatáskát, a csehszlovák bőripar kiváló remekét.

S a Warszava áthatolt a földhöz simuló füstszőnyegen Nagy-Budapest irányában.

Bunburucz sajnálkozó és barátkozó tekintetet vetett a hátsó ülésre.

— Az istenért, csak nem fázik, főelőadó úr?

MUSTÓ JÁNOS: PISTA BÁCSI

KEMÉNY ERZSÉBET:

A NAPBAN ÁLLVA

A gögös parasztházra haragudtunk nagyon
Sokszor hallottam apáméktól, hogy
elfogja elölünk a napot
és csakugyan, amikor óriás kapuja
kinyílt, az ablakunkba özönlő
fénybe bámulva én is gyűlölködni
kezdtem és arra gondoltam: a bátyám
talán nem hal meg tébécében,
ha Kósikék nem építenek odaát
olyan nagy magas házat
(a főutcában is volt nekik kettő!),
vagy, ha a miénk is akkora legalább...

Ez jutott eszembe ma, amikor
a nap hajnali sugara
a fiam ágyához surrant,
hogy elfordította az arcát
picit aludni még;
akkor a nagyszárnyú ablaknál
a napban állva homálylott vissza
emlékembe a kép:
konyhánk sötét sarka a vasággyal,
a rozsdásperemű sparhelt
és azon túl az apró négyszög,
amelynek rácsain szorongva
locsogan be a rosszkedvű reggel
szürke pocsolyája.

FORMABONTÓ ÉN

Idegenül szemléled a kusza vonalakat,
a foltokba sűrűsödő festéket a vásznon
és az értelmes mondatokká
rendeződni nem tudó
betűsorokat a költők verseiben.
Bosszankodol a színpad összefüggéstelen
fordulásain s a kottafejek
vibráló kakofóniája elől
füled befogva süketségbe menekülsz.

Badarság! — legyintesz,
mintha e formátlansággá bomlott forma,
e görcsös alaktalanság
nem a te agyadat feszítő
eszmei zűrzavar vetülete volna,
mintha nem te magad bámulnál vissza
önmagadra
a trapézok, deltoidok, gúlák közötti
háromszögű résen át,
nem te irányítanád a festők ujjait
és nem a te éles síkokba hulló lelked
hasadásait tapintanák ki
belső érzékeikkel a versfaragók,

míg tudatod az avult formát
lebontva, a mindennapok
új cselekedeteinek apró mozaikköveiből
most építi benned az embert.

SÜTÖTT A NAP

Jó, hogy nem jöttél délelőtt ahogy megbeszéltük,
mert oly vakítóan sütött a nap,
hogy szinte fájt ez a nagy világosság,
az ablak óriás fényszeme,
amint szobámban kutatta titokkeresőn,
nem maradhatott tőle felfedezetlen
egyetlen porszem, folt a szőnyegen;
oh, jobb, hogy nem jöttél — ahogy megigérted —
délelőtt, mert be kellett volna függönyöznöm,
hogy e tiszta sugártekintet elől
elrejtsem tiltott szerelmünk
szomorú édességét, keserű ízeit;
jobb, ezerszer jobb, hogy éjszaka jössz,
amikor a világ, az élet sötét mélyén
heverhetünk egymásbafulladt lélekzettel,
csókkal gyötört testünk elmerülhet
a fénytelen éjbe
és becsaphatjuk magunkat, hogy nem követtünk el
semmit rosszat, mert bűnünket
nem látta senki, a lánglelkű nap sem.

MI KELL MÉG?

Jó, jó, tudom, hogy szinte mindent
megkapsz, ami pénzen megvehető;
a gyomrod megtelik mindennap
és nem is akármit eszel:
húst, hizlalt marhából bifszteket
(már így kéred, tudod, hogy mi az),
roston sült halat, gépsonkát,
mirelit borsót; kortyintani való is akad,
pálinka es bor is, szilveszterkor pezsgő,
sose maradsz szégyenben, a „kör"-t
mindig újra tudod fizetni
a haveroknak, Tévéd is van otthon,
elutaztok néha Pestre vásárolni,
vagy Szlovákiába a rokonokhoz
és hoztok szilon inget, harisnyát,
a lányod lemezjátszót kíván,
megveszed neki, miért ne, hiszen
ketten kerestek, mindenre telik,
a ház fürdőszobával, angol Wécével
felépült már és egyszer
talán autód is lesz...

De akkor mit keresel mégis,
mi az, ami hiányzik, nem elég,
mivel maradt adósod az élet,
mire vársz, mi után kutatsz
a barátod szemében, szeretőd húsában,
miről vallatod a füvet, az évszázados
tölgy magasba törő koronáját,
mire vársz feleletet a hegyektől...?

KONFÁR GYULA: KÖNYÖKLŐ

GARA JÁNOS:

A KÉT LABDASZEDŐ

Hatkor ért haza a munkából, az ajtórésbe tűzött cédula várta. Helyben átfutott a kusza sorokon, aztán dünnyögve gyűrte zsebébe a papírt. Jó, hogy nem egy egész libát kér! Az okos! Tegnapelőtt operálták. Honnan vegyek neki töltöttkáposztát!

Kicsit körülnézett, vajjon ki közvetíthette az üzenetet, de az udvarra nyíló ajtók némán hallgattak. Fister János leemelte a felső keresztfáról a kulcsot és bement a lakásba.

L-alaku földszintes ház volt ez, közel az Északi Fűtőházhoz, az épület rövidebb szárnya alkotta az utcai frontot, vedlő-vakolatú kapualj vezetett át az udvarra, a túlsó oldalon kátránypapírostetővel fedett, barnára száradt fáskamrák sora zárta el a kilátást a hasonlójellegű udvarok felé, míg a töltés alá futó udvar legmélyét foghíjas palánk szelte keresztül. A töltés tetején mindig várakozott néhány szipogó mozdony, várták, hogy a szemafor szabadra váltson. Fister, aki a hosszabbik szárny legutolsó lakásában lakott, amely nem is volt lakás, hanem csak egy szoba, — mintha annak idején elmérték volna magukat az épitők — személyesen ismerte a gépek oldalán kikönyökölő vezetőket. Legszívesebben velük beszélgetett. Érdeklődött hogyan telt el a szolgálat, mit szállítottak, s hová, nyári estéken kirakta a rádióját a küszöbre, hogy a vezetők följegyezhessék a totóeredményeket. Ezért hálából le-lecsúszott a töltés oldalán néhány hasáb fa, vagy nagyobb göröngy szén, amelyből télire annyi összegyült, hogy nem volt gondja tüzelőre.

Fister harminc éve lakott itt, ő volt a házban a legrégibb lakó, egyben neki volt a legkevesebb tekintélye. Lenézték! Az életforma következménye volt ez, amelyet maga választott, s amely mellett következetesen kitartani nem volt nehéz. Joga lett volna tiltakozni e méltánytalan megkülönböztetés ellen, de nem tette. Amíg a felesége élt — az asszony az életének utolsó tíz esztendejét bénán, ágyban töltötte — s néha panaszkodott. Fistert el-elkapta a harctéri idegesség. Ilyenkor arra gondolt, kirámolja a házból az egész csibész bandát. Aztán elballagott a sarki csehóba, bedobott három nagyfröccsöt, s minden visszazökkent a megszokott kerékvágásba. Az asszony halála óta a nagybátyjával lakott itt és ha hallott valami megjegyzést, csak legyintett: az okosok! Náluk a labda, ők játszanak vele!

Odabent megszokott mozdulattal a sarokba állította a vattakabátot, s ledobta a vállraakasztós bőrtáskát, fogta a vödröt, kiment az udvari csaphoz és teleeresztette. Langyos, tavaszi este volt. Rövidesen megkezdődik az élet itt az udvaron is — gondolta. Amíg a vödör telefolyt, a frissen ásott virágágyakat nézegette. Jobb ha nem nézelődöm! Még azt hiszik szivességet akarok kérni — szögezte le magában. Legjobban ettől reszketett. Még azt gondolják, hogy mások segítségére szorul! Nem is érintkezett senkivel, legfeljebb a házban lakó gyerekekkel, azokkal is csak addig, míg megvágták moziravalóval. Szívesen adott, szerette a gyerekeket.

A vödröt visszavitte és letette az ajtó előtt, kihozott egy lavórt, s az udvaron alaposan megmosakodott.

Hangtalan gördüléssel becsúszott a ház fölé egy mozdony, a vezető olajos ronggyal törölgette a kezét, s lekiáltott Fisternek:

— Mi van pajtikám! Felcsaptál vizitündérnek!

— A nénikéd, az a nájad, aki előadóművésznő Sanghájban.

— Hogy van az öreg?

— Túl van a krízisen. Máma üzent, hogy vigyek neki sültcsirkét, meg töltöttkáposztát. Az okos!

— Na ez hamar ment.

Fister kilöttyintette a vizet és bement. A vizes törülközőt a tűzhely feletti zsinórra akasztotta. Háromnapos operált nem ehet töltöttkáposztát! Állt a szoba közepén, mintha a szekrénytől, az ágytól, vagy a kihűlt csikótűzhelytől várta volna a tanácsot. Ekkor eszébe jutott, hogy nyílván Erzsike útján jutott el hozzá az öreg üzenete! Erzsike! Itt mosogat a csehóban. Nyilván eldicsekedte az öreg, hogy operálni fogják. Világos, ki más látogatna meg egy ilyen szeszkazánt!

Amíg esti teendőit végezte — úgy-ahogy rendberakta a szobát, a táskából előszedte a vacsoráját, s hozzálátott enni — elgondolkozott. Erzsikére gondolt. Jó gondolatok voltak ezek, örült neki. Szőke, vékony teremtés, valamivel fiatalabb lehet nála. Olyan negyvenes. Máskor is észrevette, hogy törődik velük. Ha ők ketten beülnek, néha odamosolyog hozzájuk. Határozottan emlékezett rá, hogy Erzsike másként mosolyog feléjük, mint a többi vendégre. Állítólag elhagyta a férje. Gyereke is lehet, tán nem is egy! De mit számít az! Rendes nő, törődik velük.

Lám a ravasz öreg, fekszik a kényelmes ágyban, s csak úgy jönnek hozzá a látogatók. Üzen! Sültcsirkét vigyenek neki, meg töltöttkáposztát! Van magához való esze! Az életben nem volt ilyen dolga!

Jóval nyolc után ért a klinikára. A tekintélyes külsejű szivarozó portás hallani sem akart arról, hogy bemenjen. Tábornoki hanghordozással előadást tartott Fisternek. A beteg nyugalmát emlegette, a tudományos munkát, amivel itt gyógyítanak. Hideg elutasító magatartásán csak akkor változtatott, amikor észrevette, hogy az asztalratenyerelő Fister keze alól egy papírpénz kandikál elő. Átmenetként krákogott, s szivarfüst-felhő mögött megigazította aranykeretes szemüvegét. — Most az egyszer fölmehet — mondta — de ha találkozik az orvossal, rám ne hivatkozzon! — S még utána recsegett: — A hátsólépcsőn menjen!

Fister megilletődve mászott fel a rosszul megvilágított hátsó lépcsőn. A fordulóknál titokzatos csillogással állták útját a horpadt sterildobozok, betegszállító kocsik, kiszuperált fehér ágyak. A levegőben átható gyógyszerek illata terjengett, s mindez ismeretlen világot varázsolt elé, amiben a fájdalom az úr, s ledönti lábáról a legmagabiztosabb embert is.

A folyosón ácsorgó pizsamás betegek csodálkozva néztek a lábújhegyen lépkedő nagytestű ember után, megmosolyogták izgalomtól kivörösödött arcát, suttogó kérdezősködését, cinkos hunyorgását.

A kórteremben tán húsz ágynál is több állt, s az első pillanatban megkülönböztethetetlenül néztek vissza rá az arcok. Már arra gondolt, hogy eltévesztette az ajtót, amikor a sarokból fölhangzott a jólismert rekedt harákolás:

— Mit állsz ott te mamlasz!

Fister arcán a siker örömtüzei lángoltak fel. Az első pillanattnól kételkedett a vállalkozás sikerében. Minduntalan attól tartott, hogy balszerencséjére összefut va-

lami orvossal, vagy egy harcias ápolónő úzi el, hiszen az ilyen helyen annyi személyzet cselleng, mint a városligeti motorversenyen, ahol két emberre jut egy jegyszedő, ahová vasárnap délelőttönkint néha kiballagott, de látni alig-alig sikerült valamint, örökké a fifikás ellenőrök elől bujdokolt, s csak hallotta hogyan repesztenek a fűrészek.

— Hé öreg labdaszedő, élsz még! — Az ágy szélére züttyent. Drimós barátságos betörőarcán fájdalmas fintor hullámzott át.

— Lassabban te! Ez nem hajóhinta!

— Ilyen gyerekágyba fektettek téged! Miért?

— Miért, nagyokos! Na mit gondolsz!?

— Itt legalább nincs huzat. Neked most ártalmas a huzat.

— Amennyit még itt leszek! Mit gondolsz nagyokos! — Drimós merengve vakargatta nyitott kórházi ingéből kilátszó bozontos mellkasát.

— Te csak ne ugrálj, te labdaszedő! Jobb ha egy ideig maradsz a fenekeden! — harapta Fister indokolatlan ingerültséggel az öreg felé a szavakat. — Otthon nincsen ilyen klassz ágy, meg meleg! És kedvesnővér sincs, se látogatás!

— De bicska sincs.

— Bicska, okos! Túl vagy rajta, így van?

— És ha kinyitnak?! Szeretném látni mit szólnál hozzá, ha téged kellene kinyitni! — legyintett Drimós, hangjában a tűzkeresztségen átesett emberek félelme, és a tudatlanok iránti szelíd lenézés érződött.

— Na és ha kinyitnak? Akkor mi van? Majd becsuknak. Ne félj, nem hagynak nyitva. Neem!

— Mi vagyok én, kocsmaajtó, hogy nyitogassanak!

— Mert a pián jár a fejed! Azon.

— Kell is nekem pia! — mondta Drimós, és igyekezett elkeseredett arcot vágni.

— Nekem te nem mesélhetsz. Neeem! — rázta Fister a mutatóujját a beteg arca felett. — Emiatt kellett megoperálni. A májad benne ázott a piába. Kérdeztem egy havertól!

— A te haverjaid!... Röhögnöm kell, fogjál meg... ne ott, a vállamat!

Drimós hörgés-szerű hangokat hallatott, vonagló vállát az ilyedt Fister tartotta.

— Ha a piától van — folytatta Drimós, lihegett és köhögött — a te haverjaid mért nem szobrok? Ha a piától van a kő!

— Maradsz a fenekeden és tömöd a majmot! Tessék!

— Mi ez? — forgatta fitymáló arccal az újságpapíroscsomagot.

— Máskor írjál levelet, ha kell valami, de ne üzengess!

— Mi van benne?

— Mi lenne okos! Sült csirke. Naná, majd töltöttkáposzta!

— Nem kell — mondta Drimós és unott arccal letette a csomagot.

— Mondom sült-csir-ke! van benne — hajolt előre Fister és bontogatni kezdte a csomagot. — Egész este ezért rohangáltam, hogy sültcsirkét hozzak neked.

— Jó! van, mit kiabálsz. Nem vagyok süket! — Drimós vadul forgatta a szemét, a járni tudó betegek vastag gyűrűt alkotva körül állták az ágyát, szerette volna figyelmeztetni Fister, de az alig látott az indulattól.

— Öreg labdaszedő, ne játszd meg a bazári majmot! — mondta Fister vésztjóslóan.

— Mondtam már, hogy ne kiabálj! Ez nem kocsma!

Fister a kibontott sültcsirkével, látványos mozdulattal tárta szét a karját:

— Ez teljesen becsavarodott! Neki nem kell a sültcsirke!

— Naná! Egy háromnapos operált sültcsirkét eszik neked, mi! Egy epés! Szépen visszaviszed, ahonnan hoztad — mondta Drimós megfontoltan.

— Akkor mi a názáreti Jézus Krisztusnak üzenget, hogy hozzak csirkét!

— Én üzentem? Kivel!?

— Erzsikével.

— Milyen Erzsikével?

— Az Erzsébetkirálynővel — tagolta a szavakat Fister. — Akinek az édesanyja előadóművésznő Sánghájban! Vagy ezt is letagadod?! Ide mond a két szép szemembe. Ide! — Fister ágasranyitott két ujjával a saját szeme felé bökött, majd idegesen gyűrte vissza a papírba az aranysárga sültcsirkét.

— Én csak azt mondtam, hogy megenném — védekezett ártatlan arccal Drimós. — Még nem lehet, de alig várom az időt.

— Rendbe van öreg labdaszedő. Velem nem járatsz bolondot. Lesheted, amíg újból bejövök!

Fölemelkedett az ágy széléről. Tanácstalanul toporgott, nem tudta hogyan búcsúzzon el az öregtől. Sértődött arccal hallgatott. Drimós lopva körültekintett. Az elfajult vita nem szórakoztatta a nézőközönséget, lassan elszállingóztak, betegségük súlya alatt görnyedezve kiki a saját ágya felé.

— Gyógyulj meg — nyújtotta kezét Fister. Drimós megragadta a feléje nyújtott kezet, s fejével titokzatos integetésbe fogott. Fister mereven hajolt az öreg fölé.

— A csirkét — suttogta Drimós — azt dugjad ide a paplan alá! — Egy pillanatra sem engedte el Fistert a másik kezével óvatosan felemelte a paplant. Az újságpapír csomagot Fister becsúsztatta a paplan alá. — Nagyokos! — mondta Drimós megvetően — Ezek itt azonnal szaladnak az orvoshoz vamseroskodni!

Fister megzavarodva heherészett. Egészen belepirult a turpisságba, elégedett volt Drimós és a saját ravaszságával, s ez feloldotta görcsös rosszkedvét. Akkor már kint járt a villamosnál, a rohanó és lökdösődő áradatban, szines neonok és suhanó fekete luxusautók között, a villanykóra kivilágított számlapja barátságosan mosolygott felé, s ő magabiztosan mondta az alacsony, elnyűtt arcú kalauznak:

— Egy átszállót lesszíves, professzor úr!

Néhány nappal később a Nyugati II kapunál Ritók integetve szaladt a Váczi útról bekanyarodó pótkocsis diesel elé. Alacsony, mokány ember volt ez a Ritók, gacsos kezű, a fejét ferdén tartotta, mintha szüntelenül meg akart volna látni valamit a vállán, hunyorgott és járás közben erősen billegtette a testét.

— Fi-ister, keresett a nő-övéred.

— Eriggyinnen te ferdefóka! — próbálta túlkiabálni Fister a dübörgő motort.

— Gyere. A nő-övéred telefonált. Azt mondta később újból hí-ívni fog.

— Fiúk — fordult vissza Fister — először a kilencesre megyünk. Azonnal jövök! — kilépett a kocsiból, s rácsapta a kísérőre meg a sofőrre az ajtót. Bement a kapuőr után a házikóba.

— Honnan telefonált? — kérdezte gyanakodva — Kecskemétről?

— É-én nem tudom, csak telefonált. Azt mondta életbevágó.

Fister rágyújtott, nyugtalanul toporgott, tekintetét le nem vette a fekete telefonkészülékről. Mintha attól tartott volna, hogy a ki-begördülő hatalmas teherautók zajában elmulasztja a telefonberregést. A nővérét a háború alatt látta utoljára. Néha kapott tőle karácsonyi képeslapot, tudta, hogy van egy barackosuk és négy gyerek.. Összesűrűsödött benne a szorongás. Csak nincs valami baj! Nem szerette a váratlan dolgokat. Azt tartotta, a váratlan dolgok mindig veszélyt rejtegetnek.

Ritók éppen az udvaron volt elfoglalva, mikor csengetni kezdett a telefon. Idegesen lépett az ajtóhoz.

— Ferdefóka, hé!... A telefon!

— Jö-övök.

Hullámzó mozgással termett a fekete kézsülék előtt. —I-iigen. I-lit van. — Azzal átnyújtotta a kagylót Fisternek. A férfi szorongása egycsapásra feloldódott, amikor meghallotta a vadul hallózó rekedt hangot.

— Mi van labdaszedő... hallasz engem!

— Figyelj nagyokos! Ülj be egy taxiba és gyere értem.

— Maradj a fenekeden!! Mit gondolsz, mit kezdek veled otthon!

— Keríts egy taxit és gyere ide, ha mondom! Hat órától itt ülök a cuccal. Az orvos elengedett.

— Flug van a fejedben! Nem érted!? Nem ülhetek melletted, mikor dolgozó ember vagyok!

— Rá se ránt, nagyokos. Gyere értem a taxival. — Drimós makacssága felingerelte Fistert. Dühösen csapta le a kagylót..

— Ez neked a nővérem! — fordult Ritókhoz. — Azám!

— Engem vonatszerencsétlenség ért!

— A fejed bélését ott felejtették a vagon alatt! — legyezett tenyerével Ritók homloka előtt, s olyan dühösen vága be magamögött az ajtót, hogy majd leugrott sarkairól.

Nemsokkal később, a fehér ládákkal megpakolt disel a klinika előtt fékezett. Drimós már a kapuban állt, meggörnyedve szorongtata a cementeszsákba csomagolt cuccot. Ösztövér vállán a kopott lóden üresen csüngött, tisztáramosdatott barátságos betörőarcán a fa évgyűrűihez hasonlatos ráncok mosolyba szaladtak össze. Fister megenyhülve ugrott le a vezetőfülkéből.

— Hé, meguntad a fehér ágyat!

— Az orvos elengedett. Azt mondta nem akadályozhatja meg, ha távozni akarok. Minek maradtam volna!

— Jobb lett volna a fehér ágyban.

— Tisztára egy papagály! Mintha nem tudnád mennyire szeretem a szabadságot!

— Azám... — mondta Fister, s feltolta az öreget a vezetőfülkébe és maga is beszállt. — Szép kis szabadság! Mit kezdesz a szabadságoddal dohány nélkül, mi?! — A vezetőfülkében tartózkodó másik két emberre pillantott. — A nagybátyám — mutatott Drimósra. — Gondolom ismeritek a nagybátyámat!

Azok ketten bólintanak.

— A szabadság bajnoka! Csak dohánya, meg egészsége nincsen.

— Mit vagy oda a dohánnyal! Van nekem dohányom!

— Hát még mi van neked. Hadd hallják ezek a derék gyerekek!

— Két darab százast tesznek ide a jattyomba! — Drimós kifehéredett tenyerét Fister orra alá dugja. — Ha tudni akarod, ide beleteszik a két pirosat! Csak be kell menni a szociálisra. Azt mondta a szociálison az elvtársnő, ha megbicskáznak, két darab százast kapok!

— Jobb lenne ha egy intézetbe dugna be. Az lenne neked a jó!

— Mehetnék, de én a szabaságot szeretem. Mindig is a szabadságot szerettem!

— Vénségedre ezért nincs semmid. Csak betegség meg szegénység! — mondta Fister lenézően.

— Mehetnék a vöröskatonákhoz is — hencegett tovább Drimós. — Olyan múltam van, hogy bármikor fölvennének a vöröskatona otthonba, nagyokos!

— Hát még hova mehetnél, na? Tudod mi vagy te?... Egy labdaszedő. Te már nem rúgsz labdába! Nem.

Igy cívódtak szüntelenül, s úgy tünt, hogy körülöttük nincs senki, semmi, csak ők ketten vannak a világon, miközben a megrakott teherautó a városon, ezen a kőtengeren, az utakon, a kőcsatornák hálóján, zakatoló villamosok között, díszes kirakattáblák tükrében, villanyórák mérföldkövei mellett, amelyek hiábavalóan mutogatták az időt, a nyüzsgő és eleven életen keresztül csapást nyitva eljutott végcéljához; a töltés alá, amelyen most is várakozott egy fényes, fekete tüsszögő mozdony.

Lengő függönyök riadója jelezte, hogy keresztülvonulásuk a néma udvaron nem ment feltűnés nélkül. Drimós fölmutatott a mozdony oldalán könyöklő vasutasra.

— Látod, ezeknek jó. Feljön egy ilyen paraszt és urat csinálnak belőle!

A mozdonyvezető megérezte, hogy azok ketten odalent róla beszélnek. Szája nevetésre nyílt, kormos arcából elővillantak fehér fogai.

— Megjöttél, öreg! — kiáltotta. — Pedig már azt hittük szögre akasztod a bakancsot.

— Ezt nektek! — recsegte Drimós és lengette az öklét.

Fister a lakásba lépve a feldúlt ágyra mutatott és parancsolóan mondta:

— Bebújni a szamárfészekbe!

— Hűvös van, nagyokos.

Fister kiment a fáskamrába, s két gyümölcsösládával tért vissza. A sarkával összezúzta a ládákat, mire Drimós a ágyba búját, a csikótűzhelyben is fellobogott a tűz.

— Mit gondolsz nagyokos — szólalt meg a dunyha alatt vacogó Drimós — nem kéne belépni a szociálishoz? Két százas, az két százas!

Fister az ágy fölé hajolt, elnézte Drimós megfogyatkozott arcát, amely itt a szoba homályában, a rövidrevágott, deres haj keretében súlytalanul lebegett a csíkos dunyha fölött.

— Te csak maradj a fenekeden! — Ugy beszélt vele, miként a gyerekekkel szokás: szerető szigorúsággal. — Nekem ne próbálj fölkelni, mert kivánglak. Majd átszólok Erzsikének, hoz neked ennivalót, A tűzre is rak, csak maradj az ágyba.

— Töltöttkáposztáért elmennék gyalog a világ végére is!

Fister hallgatagon keringett a szobában. Próbált rendet teremteni, de beleunt a reménytelen kísérletbe. Odaállt az ablakhoz.

— Mit gondolsz, van neki férje?

— Kinek?

— Az Erzsikének — Fister révetegen nézte a fáskamrák hosszú sorát.

— Volt, de meglépett — válaszolt Drimós, majd enyhe gúnnyal hozzátette még: — Mi az, becsavarodtál nagyokos! — Rekedten nevetett.

Fister elszakította magát az ablaktól.

— Menni kell. Az újpesti Pamutba visszük a fuvart.

Gondterhelten lépett ki az ajtón.

Világosban ért haza. A ház előtt lépett ki a kocsiból. Nylon zacskóban két adag töltöttkáposztát hozott. Egy újpesti büfében vásárolta, s újságpapírban óvta a melegét. Sietve vágott át az udvaron.

A szoba üres volt. Hosszú pillanatokig érthetetlenül nézte az ágyat. Tanácstalanság lett urrá rajta, sietése hiábavalónak bizonyult. Növekvő indulattal állt az ablak elé. Elnézte az udvart, a dróttal kürölkerített, keskeny virágágyásokat. Kidobom! — határozott. Jobb ha nem jön ide többé! Menjen vissza az istállóba, ahol eddig lakott... Vagy az otthonba! Ha pénzt érez, nem tud nyugton maradni. Ha elmenne neki is, meg nekem is jobb lenne! Beszélhetnék Erzsikével. Ideköltözne... Asszonnyal másként lehetne...

Sokáig állt az ablaknál, a lehetőségeket fürkészve, az oly rég óhajtott változás mezsgyéjén kalandozó gondolatokkal. Közben lassan alkonyodott, a szomszédokban sorra gyúltak fel a lámpák, egy-egy hazatérő sietve vágott át az udvaron. A képzelet langyos tengeréből néha-néha kidugta a fejét az aggodalom, vajjon mi lehet Drimóssal? Merre jár? Végül hajója megfeneklett egy látomás szörnyű zátonyán.

A kapualj sötétjéből a tántorgó Drimós bukkant elő. Négy hatalmas sörösüveget szorongatott a hasán, s letérve a megszokott útról, nekivágott a kertnek, az ágyások és gruppok közöt kanyargó keskeny ösvényeken botorkált át, körbe keringett a bonyolult útvesztőkben, a ravasz és láthatatlan drótok között. Fister el volt készülve arra, hogy Drimós előbb-utóbb egyensúlyát vesztve az ágyások közé zuhan. Ezt már nem fogják elnézni nekik! Fagyos rémülettel figyelte az öreg vándorlását. De nem! Drimós halálos biztonsággal egyensúlyozta magát, mintha valami titokzatos erő óvta volna bolyongásaiban. Fistert váratlanul a szeretet hullláma öntötte el. Öreg labdaszedő — gondolta — amíg üveg van a kezébe, addig nem esik el! Amíg fel tudja emelni az üveget, addig biztosan áll a talpán. Pontosan így vagyok én is, meg mások is, nagyon sokan!

FARKAS ANDRÁS: PÁSZTORFIÚ

CSANÁDY JÁNOS:

KERESEM RÉGI SZEMETEK

Mi egykor rebbenéstelen
voltunk képesek szembenézni,
életünk úgy vágott jövőbe,
akár rakéta égbelőve:
seregek ereje dobogott
a rakétamotor csövében...
Mi egykor rebbenéstelen
tudtunk egymással szembenézni:
mi sütteti ma le szemünk, milyen
kudarc vagy győzelem, amelynek
nem hiszünk teljes igazában?
Vagy tán meg sem ismerjük egymást,
s megvakultunk éjt nappá tévő
munkánk során, mikor a harcok
sasvijjogású csőre vágott
sötét álmunkban is villámot?
Gördülnek a hétköznapok,
csúcsforgalmas protokol utcán,
röpködnek az újságlapok
helyi háborúk gyúltán-fúltán:
s holnapi roppant háborúk
rémétől már nem ijedek,
mégis félelmem iszonyúbb,
pusztító atomháborút
idéz ide: az tébolyít meg,
ha napokhosszat hasztalan
keresem régi szemetek!

A ZSÁK

Ez a tiszta elégedettség:
elérnek néha csendes esték,
üres zsákkal a szenes ember
befordul a grafithomályos
lépcsőházba, hol lábnyomába
antracitporra hull a festék,
és cseng a fagy, a rím: november,
december... már eltűnt a zsákkal.

A zsák, mint összekormozott
rajzlapok, hátán lobogott,
s nemcsak akkor, de már előbb is,
a pincénél, s házunk előtt is
munkált a vágy eszem, szivem
összebolydult mélyeiben:
ha az a zsák olyan goromba,
kormos, oly szénporos nem volna,
fölhozhatnám, ha akarnám
azt az ötven kiló szenet,
— zengett bennem az üzenet —
ha volna olyan jelmezem,
nem volna gát négy emelet.

S éreztem én, kiknek csikordult
csontján haj de hány zsák megfordult
hajdan! s kiben homályosan
bármikor a szégyen suhan,
ha cseng a fagy, a rím, december,
s a szénpincében szenet rendel —
éreztem: végig itt viszem
hótiszta szenesjelmezem!

ORDASOKNAK VALÓ DAL

A farkashasú fiúk közt nehéz volt
az éhes szemmel levillogó égbolt,
tudtuk, az élet nem múlhat sután;
feszes horpasszal csípőnkre csatolva
nadrágunk, ingünk, indultunk csaholva,
s szemünk megakadt egy-egy őzsután.

Mert kirajzottunk mi az üzemekből,
akár vad kölykök a farkasfészekből,
és sós íz nélkül nem múlt délután;
fülünkig fellüktető mámorokkal,
vért óhajtó torokkal, agyarokkal
ugrottunk össze egy-egy őzsután!

Mert bíbor volt a nő, akár palástja
spanyol arénák vadító fiának,
mint friss-meleg hús fogainkba-ásva,
úgy reszketett a vágy bennünk utána;
s gyengéden vettük fel, ha rátaláltak
agyaraink egy nyívó őzsutára!

A farkashasú fiúk közt nehéz volt,
de hol van immár szívem ifjúsága?
Mint svajci-óra, lapos lett az égbolt,
kivetnivaló anarchia régvolt
éveink emberformáló tusája.
Ordasok! Ahol vagytok még, halljátok:

a fiaknak nem késő okulása!
Kik éppúgy űzik vén suták gidáját,
a farkaskölykek vad energiáját
lényegesítsék át a tudományba!

PATAKI JÓZSEF: BALATON

VARGA IMRE:

BABILON

CONFESSIO

A gondolat abban a pillanatban született, mikor kiléptem a teremből, ott hagytam még magát Pieter Bruegel vásznai előtt, s álltam a két emeletnyi, előkelő vonalú, rémségesen hideg, márvány lélegzésű lépcsőházban, és egy másodpercre behúnytam a szemem, mert szédültem. Csend volt, szokatlan csendesség, s úgy sejtettem: semmi reglama nem köti immár a lelkem. Legfeljebb annyi, hogy szombaton reggel pontban hat órakor elindul velünk visszafelé a *Deák Ferenc*, és haza kell menni, igen, *kell* és *haza*. Lídia feleségem mellé, Viola kislányom mellé, a műteremnek hatóságilag elkeresztelt második szobámba, és... ekkor a csendben, amikor már csak *ez* az egyetlen reglama korlátozott a létezésben, akkor éreztem meg, akkor pattant fel éretten bennem a gondolat (ahogy a bimbó egyszerre, váratlanul felfeslik, s másodpercek alatt színes kehellyé bomlik): valami olyan *tett* hiányzik most nékem, valami olyat szükséges most tennem, ami még nem történt meg velem, ami megmásít, ami... hogy is mondjam csak magának: *szabad* tett... De mondja csak, Gica, valóban nem fázik? Mert ha igen, akkor máris hozom a plédem. Nem, nem akarom, hogy az én hóbortom miatt megfázzék ezen a szélvágta, esőcsapta fedélzeti sarokban, október hatodikának e magunkba szállásra rendelt délutáni órájában...

S amint vállam megérezte a maga kezét, Gica, egy pillanat alatt szertemállott a gondolat, amint ez lenni szokott, s csak akkor villant fel újból, amikor a kellemes ebédelés után végigjöttünk a Grabenen, aztán a Verestorony útján, és egyszer csak ott álltunk a Duna-csatorna partján. Álltunk, álltunk, magát, azt hiszem, még a kirakatokban látott csudaholmik foglalkoztatták, én meg... hogy is fejezzem ki magam, n-na, úgy éreztem hirtelen egész létezésem, mintha valami magyar deák lennék, akit erre kevert a tanulnivágyás forgószele, s egyszer csak megállt itt a Duna-ág partján, s elnézett Kelet felé, a magyar földek felé, és egy pillanatig azt érezte: tán haza se kéne menni többet, a porba, a sárba, a buta urak és lázadni rest pórok közé, a kövér disznók és girhes poéták hazájába, ahol becsesebb egy ócska, életlen kard a legfürgébb és hegyesebb tollnál... Igen, akkor jött az a gondolat, Gica, ismét, s beléborzongtam. Tudom, tudom, maga nagyon reális lény; még ha lobog, akkor is, a szenvedély izzásában is helyén a szíve. Maga sose hóbortos... Igen, csak ne emelje a kezét, maga szörnyen józan nő, Gica. Éppen ezért merem most magára bízni a titkom. Mert titkon jön, asszonyom, titok... Különben tudja, hogy maga a mi titok-temetőnk? Lídia titkait is éppen úgy meghallgatja, akárcsak az én sugdolódzásomat, és... einyel mindent. Igen, csak ne ingassa a fejét, asszonyom, akár egy gyóntató pap, aki nagyon is igazán veszi az úr szolgálatát... S emlékszik, abban a minutumban megszólalt maga: „Akar valami izgalmasat látni?" A figyelmem azonnal fellángolt. Azt ígértem: akár Lucifert Ádám, úgy követem.

Higyje el, nekem igazán semmit se mondott az a felírás az Aurelianus császárról elkeresztelt utcában. Mert

TEXTILIEN EXPORT IMPORT

felíratú sildeket volt alkalmam épp eleget látni az elmúlt napokban. És még akkor sem hittem, hogy valóban kezdődik valami, amikor belépett Bársony úr. Tudja, csak bámultam, ki is lehet ez az olyan ismerős, negyven körüli manusz, ezzel a feketés, hitlerájosan stuccolt bajusszal, erős bakszakállal, fekete bársony kalapban. Már ahogy rászólt a fehérbőrű lányra, aki aztán bement magukkal a szentélybe, a titkos raktárba, tudja, arra a Hertára, vagy kire, már akkor gyanakodni kezdtem, hogy ismerem én ezt a férfit. De biztos voltam benne, az igazi attrakció még sem ő lehet. Különben is nehezen értettem meg német kiabalását: „Akárki jön, Herta, egy garast se neki! Értessz? Elébb mindenkivel én beszélek. Azt hiszik a nyavalyások, hogy Bosch egy fejős tehén. Tán én vagyok köteles eltartani a mélyen tisztelt Free Europe Committee, meg a Free Citizen Service urait, mi?! Majd az én zsíromból uraskodjanak a tekintetes First Aid for Hungary urai is, mi! Elnököstől, mi?! Eckhardt kegyelmes úr, mi?! Futuszmamaluj!" És ez a népi szakkifejezés, a Partium tájáról, ez világította meg benne, villámlásesen az emléket. Nem lehet más eme férfiú, mint a mi családunknak régi, belső bizalmasa, Bársony úr, Sárándról. Persze, tudom, maga nem ezt a találkozót szánta nekem, talán unta is azt a lelkendezést, amit egymásnak csaptunk. Dehát mit tegyen egy sárándi patikusfi, mármint szerénységem, mondja drága asszonyom, ha összeakad az egyetlen volt sárándi textilessel, aki soha nem csapta be ruhavételkor az apját? Örülnek egymásnak, szorongatják a másik tenyerét, érdeklődnek a családról, rokonságról, csóválják a fejüket, hogy ez is meghalt, az is, örülnek, hogy nálam leánygyerek van, nála meg új asszony, ccc, milyen asszony, valódi nagyasszony. Persze, amikor az ajánlatot tette, Gica, nem is gyanította, tudom, hogy a maga kedvelt Vasady Géza nevű, szép-nagy-marha festőcimborája éppen itt talál majd ismerősre, méghozzá milyenre, az egészen más célból felajánlott kalandlesen..

És ekkor lépett be Zseri. Persze, persze, a nevét még nem is álmodtam. Csak fél szemmel lestem rá, mert tudja maga azt jól, asszonyom, hogy a férfi úgy van már harminc és negyven között hogy örvend, ha olyannal veti össze a sors, akit húsz esztendős kora előttről ismer. Őnagyságát viszont ahogy egy pillanatban felmértem, mint felszerelés-gyűjtemény lepett meg. „Na Vasady, ezen a hölgyön a te három havi kereseted simán rajta van!" Ezt állapítottam meg első blikkre. A másodikkal már úgy megnéztem, tudja, Gica, rögtön le tudnám festeni: kívül galambszürke ballon, az alatt fűzöld-szürke olaszka, de gyapjúból kérem!, aztán egy árnyalattal sötétebb szoknya, természetesen szürke gyíkcipő, bizony, tűsarokkal természetesen. Haja pedig? — aprócsigás frizura volt, semmi különös, de — mint egy korona. Nem tudom miért, de a koronát elképzeltem. Ma már tudom, hogy Bocskay úr egyik oldalági leszármazottja. Emlékszik még a homlokára? Ugyan, bocsásson meg, hogy ilyen csacsiságot kérdek! A szemöldöke fekete zárójel volt bánatos, éjfekete szeme felett. Őnagyságának szokatlanul hegyes volt az orra, ami kétségkívül magasfokú érzékenységre vall, de egyesek szerint bizonyos állhatatlanságra is. Mindegy. E hegyes orrocska úgy uralkodott a keskeny, hajszál-éles száj felett, akár egy királynő, aki valóban — uralkodik! Nos, asszonyom, véges memó-

riám csak ennyit jegyzett meg abból a pillanatból, de azt hiszem, ez is sejteti, az érdeklődésem, minden előkészítés nélkül is, különösen éles, élénk volt az öt másodperc villanásában is.

(Látja, látja, hagy itt engem fecsegni. Közben a hideg borzongâtja! Ez az októberi szél, ráadásul ez az eső, hiába, nem tavasz már... Úgy, úgy, csak igya meg, kedves Gica, ezt a csepp konyakot. Nem, nem, van még magyar pénzem. Nem vásároltam el, tudja, hatszáz forintot. Legyen nyugodt, nem gyalog megyek haza a Törökvész útra. Na, ugye, mennyivel vidámabb máris! Tudja, a társalgóban a rádiót hallgatják. Valami érdekes, izgalmas közvetítést várnak. A temetésről, tudja, arról a bizonyos *újra*temetésről. Mondtam, éngem csak hagyjanak ki az egészből. Semmi közöm nem volt *amahoz* sem, ne legyen *ehhez* se... Igen, igen, nem kiabálok. Csak bosszantott, tudja, hogy erővel vissza akartak tartani. Hogy nekem is *illik* meghallgatni. Hát nem hallgatom meg! Éppen most!)

Zseri. Arra o mozdulatára emlékszem, ahogy két karján finynásan, ujjheggyel csippentve felhúzta az olaszka ujját, s elém tette a nálunk már kötelező nájlon ingeket. Maga éppen akkor jelentette ki, jól emlékszem, hogy egyáltalán nem érdeklik ezek a pulóverek, sablonos a színük, mire az asszonyság, Bársonyné nagyságos asszony, — nem vette észre? — rálesett a maga kezére, aztán az enyémre, vajon nincs-e valami jele házastársi összetartozásunknak. Haha, nagyon tetszett ez akkor... Á, nem mintha izgatta volna az ilyesmi, de azt hiszem, úgy volt vele: jó tudni az ilyesmit... S amikor maguk Bársony úrral bementek a belső raktárba, Zseri nagyságos asszony mindjárt maguk után küldte Hertát, haha, már azt is tudom, miért: az ura esetleges parasztos udvarlásától tartott, s a kellemetlenség elkerülésére tett óvatossági rendszabályokat. Higyje el, csaknem elnevettem magam. Aztán váratlanul megpillantottam az érem másik oldalát is. Ugyanis mi meg *kettesben* maradtunk a boltban!

S megkezdődött, amit maga a legkevésbé várt, Gica! A gondolat kezdett újra bizseregni bennem. Ennek az asszonynak egyetlen szemvillanása felébresztette. Egyszerre mintha csak kicseréltek volna. Beszélni kezdtem. Én nem tudom, mi szállja meg ilyenkor a különben csendes, szótlan férfiakat is! Mintha Cicero támadna újra bennük! Halkan, finoman kezdtem, csak Zseri hallhatta, s irodalmi stílusban, ahogyan az ilyen lelkek elképzelik a művészek udvarlását. Bizonyos finom és halk teátrálitással, nagyúri könnyedséggel, hozzá: az előre lemondás méla bánatával. Persze, a szavak már nem élnek bennem olyan pontosan, de az ízükre nagyon is emlékezem. „Asszonyom, ha megengedi, én nem veszek nájlon inget magamnak. Inkább adjon nekem egy szép fehér selyemből készültet." S amikor Zseri elém varázsolta az óhajtott inget, valahogy Rezeda Kázmér nyug. hírlapírónak és arszlánnak képzeltem váratlanul szerénységem, s mintha csak Krúdy úr valamelyik agyon olvasott lapjáról dikcióznék, hozzákezdtem: „Mert az ilyen öregedő gavallérok, asszonyom, akik eddig társtalanul bolyongták be a világot, s már ezután is nyilvánvaló árvaságban élik le kevésszámú napjaikat, ezek a balga férfiak rendszerint emlékeket gyűjtögetnek. Borús, esős napjaikon aztán ezekkel játszadozva idézik fel egy-egy asszonyság vagy édes leányka egykor oly drága képét... Asszonyom, tudom, sőt biztosra veszem, ez az ing énbennem mindörökké Bécsnek, a Duna-csatorna patinás környékének képét idézi majdan fel. Ezeket a régi, tisztes házakat, október első ködét, amikor a Duna már fehér köpenyt

kanyarít magára, s egy asszony hófehér bőrét is felidézi majd, aki esténként keletre szokott nézni, feledhetetlen szomorú szemével, és aki mérhetetlenül bánatos. Nem vagyok csillagjós, nagyságos asszonyom, csak a szemekben tükröző lélekben próbálok olvasni, ne vegye, kérem, szemérmetlen tolakodásnak, ha azt bátorkodom mondani: ön, nagyságos asszonyom, határtalanul vágyódik valami vigasztalói valami más után..."

Gica, az istenért! ne nevessen már annyira! Nem tréfa ez, esküszöm. Mindezt komolyan mondtam. Sőt többet is, szebben is, de ennyi után is bizonyos voltam már: elegendő ez is, a hölgy már lecsukta szemét, szellőnyi sóhaj szaladt ki száján. „Mivel szolgálhatok még, uram?" Én már fölényes tudással játszottam tovább. „Ó, én nem akarom magát tovább fárasztani kéréseimmel. Maga biztosan nem erre született. Hiszen..." Szemembe nézett ekkor, mint aki azt firtatja, komolyan mondják ezt, vagy pokoli pimaszsággal gúnyt űznek belőle. „Uram, igazán... Miben állhatunk még szolgálatára?" Tehát egy újabb találat. Tovább, tovább. Vasady Géza. „Nyakkendőket szeretek kötni, asszonyom. Naponta többször is váltva. Ha lenne olyan szíves, kiegészíteném gyűjteményemet néhány szép példánnyal..." Ki is választottam mindjárt hatot, s folytattam a monológot, egyre nagyobb hévvel, s egyre kevesebb krúdysággal, miközben Zseri ujjai gépiesen csavargatták a nyakkendőket kerek gombolyagba, azt hiszem, háromszor-négyszer is újra kezdte ezt a műveletet, amikor egyszer megfogtam ujjait, így an felemeltem jobbját, s hirtelenül, veszekedett szenvedéllyel belecsókoltam a tenyerébe. „Ne! Nem szabad!" lehelte az asszony. De ezüstös körmei belemélyedtek arcomba. Szerencsénkre, levegőt is kell szívni az embernek, s ekkor az asszony elkapta tenyerét, és újra a nyakkendők gyűrögetéséhez látott.

Jókor! Máris kivágódott a boltajtó. S maga azt hiszi, hogy valami szimpla kis eseményben volt részem, míg odabent válogatott a szentélyben? Ha maga *ezt látta* volna, ezt a processziót! Mondhatom, takaros intermezzo következett. Valami százkilencven körüli magas, lécből összeszegelt férfi lépkedett be. Pattogó hangon, az orrából, beszélt, ráadásul magyarul: „Kisztihand, nagyságos asszonyom. A *First Aid for Hungary* október havi támogatásáért jöttem." Azt a céget nevezte meg ,tudja, azt, azt, amelyikről pár perce Bársony beszélt. A meglepetésem csak nőtt, mikor ez a galambszelidségű Bársonyné, ez a földreszállt férfiálom, kinél egy Edelsheim-Gyulay lány nem lehetett nemesebb, fürge üzletasszony módján odakocogott a raktárajtóhoz, s tárgyilagos hangon, szigorúan, akár egy főnökasszony, bekiáltott: „Péter! Itt vannak Eckhardt úrtól. A segélyét." Maga azt már látta, Gica, hogy robbant erre be Bársony komám. Levágott tíz shillinget a pultra. „Tiszteletem a First Aid for Hungarynek! Mondja, uram, nem adnának nekem még egy kis dollársegélyt? Annyit adtam már maguknak, hogy egyszer nekem is segíthetnének." A segélykérő úr úgy tett, mintha nem értene magyarul. Nyugtát tépett ki egy tömbből, megbiccentette fejét, s azt mondta: „Tiszteletem." És kiment. Egyszerre húzták be az ajtót a főnökkel. Hogy rohant az magához, Gica! Csak ne tagadja... No, én se máléskodtam volna. Éppen nyúltam Zseri kezéért, hogy megismételjem az előbbi hadműveletet, mikor az asszonyka szája elé tette ujját, mintha titoktartásra figyelmeztetne. „Maradjon illedelmes, uram" susogta. „Ma van segélyosztó napunk. Ma..." Nem folytathatta. Nyurga, szeles fiatalember robogott be. Mintha űznék, olyan svunggal. Topis volt, ráadásul szemtelen. Levágta táská-

ját a pultra, hangosan fújtatott. Aztán: „A *Nemzetőr* előfizetéséért jöttem" jelentette ki, mint egy rajparancsnok. Zseri szolgálatkészen ment a raktárajtóhoz. „Péter, itt vannak a nyilasai" kiáltotta be. Nem emlékszik rá? Hátborzongató volt. Bársony ismét dühösen vágtatott el. Azt hittem, a nyilasok arcátlan betolakodása miatt háborog. Aztán rájöttem, magát sajnálta ott hagyni. „Van pofája idejönni, Sebestyén úr?! Bevasalja rajtam az előfizetést, aztán a legdrágább hirdetési költséget számítja fel. Azt ígéri, hogy a harmadik oldalon hoznak, nagy keretben. És kiderül, hogy lapjuk utolsó oldalán, a testvérek halálhírei után! Fúj, magukban egy szikra üzleti tisztesség nincs, Sebestyén úr! Lóizé maguknak, nem hirdetés!" A fiú erre hebegve rimánkodott, hogy így kis slapaj ő, úgy kis díjbeszedő. „Ne tessék velem kibabrálni, Bársony úr. Majd az asztalra verek én, tessék megbízni bennem. Már tízezer példányban jelenünk meg. És szavamra mondom, a jövő számban meg lesz elégedve a hirdetéssel. Kárpótoljuk, kedves Bársony úr!" Erre elélökte a pénzt, s kituszkolta a fattyút. „Látja, kedves Vasady úr, van képük megrendeltetni velem a lapot! És hallhatta, milyenek..." Észrevettem azonnal, ez a felháborodás inkább a keletről jöttnek szól. Mit lehet tudni, mi lakik benne. „De Bársonykám, maga viszont hirdet náluk!" csíptem rajta egyet. Rám nézett, mint odahaza, feljebb lökte kalapját, s kicsit elnevette magát. „Na ja, Vasady úr. Az üzlet az üzlet, maga is tudja." Hirtelen a homlokára csapott, s nyargalt megint vissza magához. Én még mondani akartam neki: nem gondolja, édes Bársonykám, hogy a *testvéreknek* akad még *egyéb* elszámolni való is a rovásukon, nemcsak ez a hirdetéssel kibabrálás. De ezt nem lehetett elmondanom, nem, mert az én Bársonyom vágtatott, mint egy gátfutó, a raktárba, hogy kincseit maga elé teregesse. Mondja már, édes Gica, mivel babonázta meg? Na, hogy visszatérjek, értelmét sem láttam, hogy én most politizáljak vele. Ugyan, nem az én fejem fáj. A kiskörmöm se kívánta különben sem most a politikai dumcsit. Inkább sürgősen megfogtam Zseri kezét. Haha, azt hiszi, asszonyom, több szerencsével? Nem telt el, szavamra, egy percnél több, megjelent a bécsi magyar hitközség adószedője. Rá öt perc múlva lélekszakadva sürgött-forgott a pult előtt a Menekült Magyarok Kultúrintézetétől egy kifutónak szegődött volt-bölcsész. (Utólag tudtam meg, hogy Bársony Péter ezen a szerdán fizette 10 és 11 között a segélyeket, tagdíjakat, adót, miegyebet. S hogy ezt minden szerv ügynökei, alkalmazottai, fogdmegei régesrégen tudták. *Azért* siettek annyira!) És most jön az egészben a legemlékezetesebb. Gica. Mikor az ex-bölcsész elkotródott, Bársony pedig tarkóját törülgetve visszaigyekezett magához, Zseri egyszerre rám mosolyodott, éjfekete szemének teljes felragyogtatásával: „Több nincs, hálistennek." Akkor, ez a mosoly, kezének izgatott babrálása, az újabb és oráció rektában történő ide-mosolygása megérttette velem: Vasady Géza, most következhet a te be nem tervezett, előre nem gyanított meglepetésed...

A fent említett Vasady Géza, akinek Munkácsy-díjat adni jónak látták bizonyos képzőművészeti hatalmasságok, óvatosan körbelesett, majd ott termett a pult mögött, a sötét belső sarokban, a kordruhák és fürdőköpenyek bensőséges és homályos birodalmában, megragadta Bársonyné felsőkarját, és szájon csókolta... Ne, na ne tessék tiltakozni, Gica. Egyáltalán nem dicsekvés mondatja ezt velem. Gyónást ígértem magának, és éppen feleségem legjobb barátjának kell ezt fülébe súgnom, aki mellesleg, remélhetőleg, hozzám is a legközelebb áll. Mondhatom, ugye, kedves Gica, így? Köszönöm. Tudja, amiért elmesélem az egészet, ezt a kissé

visszatetsző férfi bravúrt, a következő: olyan pokol tárult fel előttem a csók nyomán, hogy nyomban remegni kezdtem a kárhozatáért. Egyszerre oly olthatatlan láz tepert le, hogy két kezem vaksin, tétován újra az asszony után nyújtottam, hogy...

Ekkor Zseri már megint messze volt, a pult másik oldalán állt, s az ajtó ekkor felszakadt, mint a pokol bugyra, és mintha csak egy jól rendezett tömegjelenet következnék a Madách Színházban: betódult vagy húsz nő. Húsz nő, Gica! Támasztékot kerestem remegő kezemmel a fiú kordruhák naftalinszagú állványa mentén, és tehetetlenségemben, rángató vágyamban nem tehettem mást, mint sorban megneveztem magamban az asszonyokat és a hivatalosan még leányoknak számító hajadonokat, akik drága ruhában bújtatva, a szépítő szerek mesteri kezelésével megcsinosítva, férfi felajzáshoz előkészítve, vödörnyi szagosító folyadékkal megillatosítva, félelmetes női légiót alkottak. (Külön, külön, tudja, Gica, mindegyik kellemetes társalgó partner, gondolom: nagyvilági szerető is lehet, de így, együttesen, urambocsá, ijesztő hatással voltak rám!) Javarészük már átlépte a harmincadik év Rubiconját, és emlékezetükben nyilván megelevenedtek a régen volt vásárlások izgatott sutyorgásai, pikáns és játékos alkudozásai, és egy csapásra tűzbe lobbantak, azonnal kérni, tapintani, próbálni, ócsárolni, dícsérni kezdték a nájlon pulóverek és sztrecsbugyik, fürdőköpenyek és műanyagharisnyák, melltartók és rugalmas műmellel kiegészített kombinék, nyaksálak és cipőkesztyűk, fejkendők és szivacsok, stólák és szappantartók tömegét...

Nem, most már nem megyünk be a társalgóba! Csak hadd hallgassák a közvetítést a temetésről! Nem lehet ott megmaradni. Az ember nem ért egy szót se, csak a hangszóró kiabál, mennydörög, és mindenki csak ül, töpreng, sunyít... Ők is temetnek valamit, én is elföldelem most meddő éveimet, Gica. Nem, nem, csak maradjunk itt. S maga, kedves Gica, csak kortyintsa ki ezt a csepp konyakot. Bizisten mondom, nincs több a söntésben. N-na! Most már nem is fázik annyira. Igazán megszédült tőle? Drága barátném, nem baj az most...

Csak ténferegtem tehát az állvány mellett, és egy pillanatra úgy rémlett: talán mégis jobb lenne nekem a Bruegel-kiállítás csendes áhítatában állnom most is, abban élnem, a festés mámorában, és hagyni minden mást. De nem akadt már visszaút. Még tán erőm se lett volna. Mert Bársonyné ott állt mellettem, olyan mosollyal, tudja, hogy újra farkasnak éreztem magam, és átnyújtotta a csomagot. Valami kartont is éreztem tenyeremben. „Hogy tudja a címünket" mondta halk mosollyal, majd fürgén elillant mellőlem. Azt még láttam, milyen felgyulladt szenvedéllyel vetette bele magát ebbe a régről ismert, jószagú magyar női sokadalomba. Maga éppen akkor jött ki a belső raktárból, kicsiny csomagjával, s intett felém, de már magát is ellepték a barátnők, én meg éreztem: robbanásig telítve vagyok, menekednem kell onnan.

Amikor a csatorna partján álltam, akkor néztem csak meg azt a kartont. *Hívjon fel holnap reggel nyolckor itt.* A hosszas, szálkás, női betűkből olvashattam ki ezt. Egy nyíl mutatott a *B 33 6 90* telefonszámra, mely a sárgás karton balsarkában húzódott meg.

Másnap jöttem rá, Gica: maga azt a kavalkádot akarta megnézetni velem, csak lessem végig a nagy vásárlási olimpiát, amit a festők, írók, újságírók nejei, vagy a magunkfajta művészek végeznek nap mint nap a Bársony-cégnél, mivel ez olyan

isteni téma, de olyan, hogy! S mennyire más lett az egészből! Zseri! Ő lett a kaland értelme, Gica.

Odakint őszies napfény bágyadozott, csekély forgalom unatkozott a csatorna környékén. Álltam a járda szélén, néztem Keletre. Megvallom most magának, csipetnyi vágyódást nem éreztem az otthon után. Mintha a világon sem lenne. És Viola sincs, a kislányom. Csak ez a gondolat: *itt* is meg lehet szokni az életet. *Ezt* a vizet is meg lehet szeretni. Hiszen *ez* is víz, *ez* is Duna. Aztán másik, izgalmasabb gondolat ugrott elő: holnap reggel csakazértis felhívom *azt* a számot. Aztán felmegyek hozzá, és...

Azt mondtam akkor magamban: nem fog csalódni szegény Zseri.

Másnap reggel becsengettem nála. Nem csalódott szegény Zseri. És maga, Gica, azért nem látott csütörtök reggeltől mostanáig, mert. Mert... És ezt kellett meggyónnom magának. Egyedül csak maga hallhatta ezt. Mert én már értem a mai fiatalokat, akik végtelen monoton csacsacsákra hisztérikusan rázzák testüket. Ezt érzem, sajgom én is. Egész bensőm zsongó, zsibongó börtön, melyben leírhatatlan zendülés érik. És... nem tudom, mi lesz odahaza.

Valahogy úgy érzem: eszem, lelkem, minden gondolatom ott maradt. Gica, abban az Aurelianus császárról elkeresztelt, Duna csatorna menti, macskaköves kis utcában.

És most mi következik, asszonyom?

PSALMUS

Biztosan emlékszik még arra a sarki kis kávézóra, ugye, Gica, ott a Verestorony útjának a sarkán, a *Kanal* partjánál, ahol mi is ültünk a múlt őszön, amikor kijövet a Boschék boltjából, megvártuk egymást. Itt ücsörgök most is. Szólnom, vallanom kell valakinek. Mert... Nem, nem birom tovább a némaságot. Harmadik levelemre süket csönd a válasz, Gica. Ne vessen meg, kérem, nem tettem én semmit. Egy szalmaszálat nem tettem keresztbe, asszonyom. Csak nem birtam tovább. Tudja, minden a fejetetején állt, és... Egyesek közülünk már a csillagok szerencsétlen állását okolják. Felőlem az is lehet. Minden lehet. De valójában mikor a sült emberhús szagát éreztem, én akkor rettentem meg. Ez hajtott arra: menekedjek ebből a barbár, Duna menti világból oda, ahol rend van, ahol csend van, ahol él még az emberi törvény...

És nem tudtam elviselni Lídia szemében azt az értetlenséget, ijedtséget, kutató félelmet: ugyan micsoda vagy kicsoda igézett meg, rakott édes bilincseket kezemre, Bécs városában, hogy mindig odarévedek, hogy egyre Bécsre kanyarodik a szavam.

Nevezzen egészen nyugodtan bolondnak, asszonyom, s jelentse ki: nem hiszi el egyetlen szavamat sem, de akkor is kimondom: az a végzetes baja életemnek, hogy mindig maga kellett volna mellém, Gica, igen, igen, ez így van, és erre csak most ébredtem rá. Most, amikor már késő. Mindig, mindig, mindig. (Hiszen a papájára is úgy gondolok most is naponta, amióta a gangkofeni műtőasztalon magamhoz pofozott, s félmarék repesz kioperálása után, s pajzán mosollyal fülembe sugta: „Ne félj, kiskomám, a tisztelt membrumodnak kutyabaja!" — akár az apámra, igenis, az apámra, aki másodszor segített a világra!) Sajnos, csak mostanában ébredtem rá teljes bizonyossággal, amikor már itt ülök időtlen idők óta a Babilon

vize mellett, amelyről nem is régen azt hittem, asszonyom, hogy éppen olyan, mint bármely otthoni víz... De hagyjuk ezt! Maga barátom volt, Gica, sőt, ha megengedi: cimborám. Hányszor sajnáltam, hogy nem férfinak teremtődött! És mégis minden porcikámmal azt érzem: mindennél több nékem maga!

Mondhatja: dőre. Hiszen naponta láttuk egymást, hallottuk, évek óta. Barátok is voltunk. Éppen most tudtam rájönni e kopernikuszi igazságra? Pont most, amikor határok, s *milyen* határok választanak el bennünket!

Persze. Hogy is láthattam én tisztán, akár október elején, akár később? Hogy ébredhettem volna rá mindenre, mikor nem volt távlatom? Most már nagyon tudom: igaz bűnbánati hetet csak akkor tarthatunk, amikor *teljes* tudatában vagyunk bűnünk *halálos* voltának.

Szinte hallhatóan észlelem a kérdését: miért slisszolt akkor ki? (Biztos vagyok benne, hogy így mondja: *szöktött* ki!) Maga előtt ez teljesen és szigorúan *morális* kérdés Ó. tudom, nem azért, mert és lekötelezettje voltam a rendszernek. A Munkácsy-díj, az én tehetségem korlátai, satöbbi. Sokkal inkább másért. Maga nagyon jól tudja: 45/48-ban kész lettem volna barikádot is építeni. Persze: *maga szerint egy szerelmes, ha őszintén szerelmes, annyira sose csalódhat, hogy lerókázza a szeretettet.* Nézze, én végeredményben nem is. Csak beültem a kocsiba, és — kijutottam. Idekint pedig senkit sem érdekelt különösebben a dolog velem kapcsolatban. Természetesen *politikai* menekültnek tekintettek. Kicsit viszolyogtam, megvallom, e miatt. De őket cseppet sem izgatta a Munkácsy-díj. Sőt! Elmondtam nekik Benőt. Hogy ő miatta jöttem ki. Maga nagyon jól ismeri a szerencsétlen Benőt. És tudom, maga sem szívleli őt túlságosan, vallja be a tükör előtt. Azért talán, mert a harmincas években vett pár táblát az éhező kommunista festőktől? Olyan ecsetkezelő nincs a Magyar Népköztársaságban, aki titkon, ajtaját behajtván, lelkiismerete előtt azt vallaná: szeretem ezt a derék művészt. No, abban igazam van, néhány percentben, hogy nem magyar búzalisztet fogyasztok, neki is szerepe volt. Ki nem állhattam ezt a tizenhat funkciót betöltő *valóságos belső titkos tanácsos* nagyurat, ezt a főtárlatnyitogatót, aki Laktyionov fényképe előtt is úgy elmondta a hoch-„dumát", mint Guttuso előtt. Benő, aki mindent tud, mindent megért, mindent megmagyaráz a történelmi szükségszerűséggel, hol az osztályharcos szigort emlegetve (be szeretem, Gica, ezeket a nagypolgárokból lett „proletárokat"! ahogy ezek maguk elé képzelik a nejük volt bőrgyárából a proletárokat, s gőzölgő híg vacsoralevesükből engesztelhetetlenséget kanalaznak!), hol meg békeharcos megbocsátást papolva. Ha az okokat veszem sorra, Gica, valóban vele lettem először torkig. November derekán találkoztunk a *Népművelési* folyosóján. Ugyanúgy szervuszolt, mint áprilisban, sőt — kétszer hátba is vert. Ettől lett elegem. Ha ő továbbra is, akkor én megyek.

Kezdek már tárgyilagos lenni, Gica. Nem Benő volt a *causa prima*. Inkább ez: végre egyszer úgy akarok festeni, (nem az állam pénzén, elvtársnő, a magam kedvére), ahogy éppen kedvem tartja. S azt, ami éppen izgat. És hogy e miatt ne nevezzenek a nép ellenségének. Ugyanis elmúltam tizenhat éves, elegem van a „diktandó zsinórírásból!" elnevezésű ecsetgyakorlatból. Jaj, Gica, mondja már: hát egy

festő soha sem festheti *azt és úgy*, ahogy akarja? Tudja, halálosan megcsömöltem attól, ahogy valaki mindig súgja, írja, mennydörögje a fülembe:

„igenis, legyetek Nagybánya fiai!"
„de kár, hogy érződik képein az az avitt Nagybánya!"
„legyen benne kérem egy kis forradalmi expresszivitás, ugyebár!"
„node kérem, hisz ez tiszta tizenkilences formalizmus!"
„nana, maga kis közönséges posztimpresszionista!"

És miket nem hallottam. Hát ezért váltam én el otthonomtól. Tudom, tudom, asszonyom. Maga most azt gondolja: ezzel fiam nem mondott semmit. Ez mind régi, ez túlhaladott, ez smafu. És mindjárt felsorolom összes viszontérvét, asszonyom: a korokról, a korok alkotóinak és a megbízóknak kapcsolat-formáiról, sőt: azzal is tisztában vagyok, hogy nekünk, festőknek a történelmi viszonyok teremtette lehetőségek között kell a lehető legművészibbet adnunk, „betömni" a megrendelő száját olyan kívánt művészettel, amelyben egyúttal benne parázslik az unokákat is izgató *örök*... Lássa, még a kifejezéseire is emlékszem.

Most kitérő következik. Valójában mindezt nem is lenne szabad leírnom. Most *magamnak* festhetek, amit éppen akarok. Magamnak. De Müllernek *csak* lovakat festhetek, csikóssal a hátán, vagy anélkül. De lehet hágás közben is. Ez igen honorált téma. Lehetőleg viharos pusztán. Hatalmas lehetőségeket rejt méhében az üvegfestés is. De rejt. Festhetek én üvegre, falnyi táblákra, de a modern képeimbe is megsúgják, beudvarolják, véletlenül elkaratyolják: milyen formák és idomok legyenek benne, mennyi piros és ultramarin. A megrendelők, a kövér pók (ahogy 46-ban a szemináriumon tanítottuk), a műanyag mellű delnő, mind-mind elárulja, mit szeretne a pénzéért. „Olyan Braque-ost, művészkém" — ez a műveltebb típus, a korral lépést tartó: „Maga nem ismeri Vászárhelit? Olyat, olyat!" Persze, mindenki azt mondja, *nagymenő* vagyok most Bécsben. Csakhát tudja, baj az, ha a gerinc műanyagból van. De így dől az emberhez a *gubus*. (Ne haragudjon ezért, Gica, az efféle pénzt csak így tudom nevezni. És otthon a világért el ne árulja senkinek: eddig csak egyetlen *képet* adtam el. Olyat tudniillik, amit *par coeur* fest az ember.)

Mindegy. Számít ez? Január végén kimegyek az autóvásárra. Emlékszik még biztosan arra a placra, kivülről sokáig bámulgattuk *akkor*. Három hónap után már kibirok egy kis kétszemélyest, persze ócskát. Ja? Maga most azt kérdezi: ha ilyen jól megy, ha a lelkiismeret fájdalma csak egy bekezdésnyire bánt, ha a könnyen jött pénz nekem csak gubus, akkor miért feledkezem meg Lídiáról, Violáról? Egyáltalán — mért nem hoztam ki őket? Hiszen közönséges becstelenség volt otthon hagynom egy olyan nőt, mint Lídia. Lídia úri nő volt világ életében, magyarán szólva: nem dolgozott. Ő csak idegeskedett és zenélt és szeretkezett. Igaz is: állásban van most? Nem értem, nem értem. A férje disszidált, neki meg egyszerűen állást adnak. Miféle logika ez? Ne higyje Gica, hogy csak úgy hagytam ott. Szóltam neki. Könyörögtem neki. Egy álló órán át: jöjjenek velem. Maradt. Nem és nem. Ő nem teszi ki Violát egy éjszakai járőr véletlen golyójának. Efféle blablák: ő magyar, neki hazája van, etcetera.

Ég az arcom, Gica. Hogy ilyen arcátlan hazugságot írok most magának. Előbb

könyörögtem, most meg szemtelenül hazudok. Tudom nagyon jól, Lídia szóra elmondta magának az utolsó beszélgetésünket. Magának aztán nem kell magyarázni, én mennyire alibi miatt rimánkodtam neki. Mert én *egyedül* akartam kijönni. Maradjon ott Lídia és Viola, ahol vannak. Budapest, II. kerület, Törökvész utca 27. Maradjanak ott. Érdekel is engem! Az egész vacak élet otthon! Énnekem *jogom* van élni, az én tehetségem...

Ha őszinte lennék, magához is, magamhoz is, az eddigi úgynevezett két ok miatt nyugodtan otthon maradhattam volna. Benő miatt is, a festői útkeresés miatt is. De Zseri! Zseri! Igen, én Zseri miatt vágyódtam Babilonba! Ő volt a kaland, az a *tett*, miről voltam bátor szólni magának a *Deák Ferenc* fedélzetén, október hatodikán ebéd után. Tudja, Gica, azt hittem, ő lesz az a nő, aki. A bölcs férfi mindig azt hiszi, hogy ez lesz az az asszony, akivel a haláláig. Ezt az egészet meg kell magának magyaráznom, Gica. Azon a novemberi reggelen, amikor végre Bécsbe evickéltem, rohantam a lakására. Bosch-Bársony úr természetesen e reggelen is már a bankban volt, utána a textilgyárak képviselőivel tárgyalt. Oly intenzíven éreztem a boldogságot, hogy rossz álomnak hittem az elmúlt két hónapot. Mindössze egy pillanat múlott el a két csengetés között, amikor most újra felém villantotta cinkos mosolyú, éjfekete szemét a kis fürkész-ablakon. Ezen a reggelen is kormos volt a szeme, s az első pillanatban megcsillant benne az ámulat parazsa. Nem részletezni akarom, illetlenség lenne. De valami sejtelem már ekkor pillézni kezdett bennem. Íme, a sorrend. „Örökre melletted maradok most már, Zseri" mondtam neki boldogan, és érzésem szerint: e percben jottányit sem hazudtam. Éppen körmét lakkozta, nem is hagyta abba, csak szemöldökét rántotta fel. „Örökké? Pompás. És mond csak, mihez kezdel most?" Tudja, asszonyom, a szívem mélyén azonban valami más kérdést reméltem. Először voltunk együtt, mint két szabad ember, és... Abba a pompázó, langyos női szobába e pillanatban dermesztő szelek tódultak be, köröskörül minden fagyos lett, zuzmarás, jégcsapos és olyan — dohos. Mintha a régi Debrecen, Hódmezővásárhely, avagy Kaposvár valamelyik úri szobájába estem volna hanyat, úgy tátogtam levegő után. „Festek, drágám" feleltem később. „Festek, rajzolok, metszek. Amihez kedvem kerekedik." Ó, milyen fontos lehetett a körme! A világért fel nem pillantott: másodszorra kente rá a lakkot. „Amit majd vesznek, drágám." Kicsikét várt, aztán újra fontos munkájába merült. „Igaz is, még nem is láttam műveidet. Géza, tudsz ugye lovat rajzolni? Lovat, esetleg csikót. Tudod, az itt nagyon kelendő. Esetleg én is el tudok belőle helyezni öt-hat darabot. Vannak jó kuncsaftjaim." Így mondta: *darabot*. Akár az állványokon szereplő sztrecs bugyikat. Fázni kezdtem. Majdnem hangosan kocogott a fogam. Őt természetesen annyira lekötötte a másodízbeni lakkozás, hogy fel se tűnt neki. Szerencsére, előttem volt egy üveg gin. Derekasan elmulasztotta vacogásom.

Aztán? Amíg cikk volt a magyar menekült, hetenként kétszer is felengedett lakására, de csak reggel nyolc és kilenc óra között. Amikor Bársony úr oda van a bankban, majd a textilgyárak képviselőivel tárgyal. De minden nap fél tízkor Döbröghy Zseri pontosan megjelenik a boltban, ártatlan és kialudt szemmel, sohasem-műanyag ruhájában. Megkezdi áldásos tényked ését a műanyagok árusítása terén. Mily hamar kiolvastam aztán önagysága lelkét! Olyan ismerős, sokszorlátott, olvasott, hallott, ízlelt volt, mintha újra magam mellett látnám, érezném,

tapintanám azt a húsz esztendővel ezelőtti városi tanácsnokné nagyságos asszonyt, aki kimagasló és oklevélre méltó pedagógiai rátermettséggel bevezetett a szerelem középiskolájába. Semmi, semmi, semmi. *Egyformán* sívár, poshadt, újdonságokra és divatosságra éhes nőcskék. Azt hittem, tudja, fároszom lesz, s kiderült róla, hogy mocsárfény.

Bizisten kedvem lenne elcibálni ezt a hosszú firkálmányt, de mégsem merem megtenni. Soha, soha el nem sírnám ezeket, még ebben a dicsekvő hangnemben sem, ha most csak belül szólna mindez. Megittam már a harmadik bögre kávémat, most már nincs időm hazudozni. Nyargalnom kell Müllerhez, onnan jövet be kell kukkantanom a Weisz—Esterházy céghez, aztán egészen ki kell mennem. a volt testőrlaktanya tőszomszédságába, ahol valamikor Bessenyei György és testőr társai ábrándoztak valami szépről, ide is üzleti ügyben. Két ló, egy pusztai hágás, két monumentális ablak-terv *à la Vászárheli*. Ezek adják, Gica, az ebédet, a gint, az ócska kiskocsit.

Hogy tudok hazudni. Müllerről beszélek, meg a többiekről. Holott Zseri unt rám. Olyan medencébe ugrottam fejest, amelyikből régen kiszikkadt a víz. Utoljára egy hónapja engedett be a szobájába. Megtudta a valót: az *amik* fügét mutattak, nem engednek be az Államokba. Most már csak a boltban láthatom... Egyszer, tudja, megszorultam. Ez nagyon könnyen megy nálunk, festőknél. Müller, a képkereskedőm. elment Milánóba egy friss, töretlen, tizenhat esztendős táncoslánnyal, két hétre, és én itt álltam egy shilling nélkül. Zseri az urához küldött. Ő, aki a tőkét adta Bársonynak az üzlethez. Bársony pedig úgy alkudozott velem, képzelje el, Gica, akár csak a segélygyűjtőkkel, amikor minden hónap első szerdáján délután tíz után megjelennek a boltban. Még egy kép: később benyitottam hozzájuk, Zseri se, Bársony se volt a boltban. És mielőtt megmozdulhattam volna, Herta, az az artemis-természetű lány előhúzott köpenye zsebéből egy tíz schillingest, és hozta, nyújtotta. Azt hitte, már én is...

Nem írok tovább, Gica. Lídiának adja át kézcsókom. Már kétszer írtam neki, így címezve: *Vasady Gézáné, Budapest, II., Törökvész utca 27. Ungarn.* Egyszer sem kaptam választ. Igaz lenne, hogy Lídia megindította a válópört? Olyan rettenetes érzés, mintha az egyik karom megindulna, és itt akarna hagyni. Mondjuk a jobb karom. Pedig az enyém, az én vérem tartja életben. (Vagy már nem?)

Nem szabad félreértenie, Gica, a világért sem. Csak Viola fáj, a kislányom. Különben ez is csak — mellékes. Másról van szó. Magáról. Akire ráeszméltem, és azt hiszem örökre elkésetten. Mindegy már, asszonyom. Legalább egyszer maga írjon. Szidjon, vessen meg, bánom is én. Csak vegyen észre. Ne felejtse el, hogy Vasady Géza azért él. Csak egy lapnyi meleget, asszonyom.

Azt mondtam magának, meg lehet szokni az itteni vizet is. Persze, meg lehet szokni. De sosem éri el édessége, jósága azt az ízt, amit otthagytam. Messziről izgató volt Babilon, de már tudom, hogy keserű víz a vize. Partjain csak a szomorúfűz nő. Emlékszik még a gyerekkori zsoltárra? Napok óta a nyelvemen van: *ha elfelejtkezem rólad, Jeruzsálem, felejtkezzék el rólam a jobbkezem*... Gica, így lenne máris?

Egyszer a makacs büszkeség, a Vasady-ak gőgje, hiszen mi Bocskai alatt, Bethlen alatt Bécset rémisztgettük egykoron, megfogadtatta velem: abba az utcába pedig, ahol az a *réztáblás* ház van, nem teszem be a lábam. Nem vagyok az a

fajta, hogy könyörögjek. Mégha az éjszakai álmatlan órákon, amikor a napi hallottakon vergődöm, az ilyasmi híreken, hogy Benőt odahaza valahová félre paterolták, megunták és a helyére tették, vagy ha azon is tűnődöm már, hogy azért tízszer inkább Benő, vagy bárki más, de odahaza, mint itt Müller. De reggel: nem és nem!

Illetve! Ha maga úgy döntene Gica, hogy nekem menekednem kell a keserű víztől, ettől a rettenetesen irgalmatlan és rettenetesen kegyetlen, idegen Babilontól, ha vissza kell térnem Jeruzsálembe, akkor egy intés, akkor ..... de profundis ad te clamavi

CONSUMMATUM

A *Die Presse* című bécsi napilap egyik 1957 februári számának hírrovatában a következő apróhír látott napvilágot: — *Ismeretlen férfi tetem a Kanalban. Szerdán hajnalban, egy ötven év körüli, festékes ruhájú, vízbe fulladt férfi holttestét fogták ki. A zsebekben semmiféle írást nem találtak.*

A hírt meg kell cáfolni. Vasady Gézáné a hír után egy hétre levelet kapott bécsi, ismeretlen nevű és című feladótól. A borítékban az előbbi levéltöredék volt.

Úgy látszik, Babilonban is találtatnak igazak.

RADICS ISTVÁN: MOZAIK TERV

VIHAR BÉLA:

NÓGRÁDI ÚTÍKÉPEK

ODAFELÉ

A mozdony fütyyent. Ez Iklad-Doma.
Már ballag is a vonatunk tova.
Miféle név az állomásfalon?
E két szó ősi titkát faggatom.
Mily elsüllyedt nép hagyta egykor itt?
Avar, besenyő, kazár, vagy jazig?
Iklad-Doma! — a kalauz kiált,
talán idéz egy ősz lovas királyt,
kit elfeledett ballada, rege,
s a menetrendbe költözött bele.

EGY KÉZ UTÁN

Balassagyarmat. Te voltál bizony
az óriási város, Babilon,
hol felém jöttek a kirakatok,
mikor anyám egy nap idehozott,
s matrózruhát vásárolt nekem,
a forgatagban fogta a kezem,
talán most is a karját keresem.

JENŐ

Vasút felől jött egy szürkehajú
kosaras bácsi. Zömök alakú.
Ismerős arc. Vajon ki lehet?
Faggatom az évtizedeket.
Hiszen ez a szomszédék fia,
együtt jártunk hajdan polgáriba.
Orrára nyerget, s alája minő
lús, deres bajszot sodort az idő...
Köszöntelek ősz pajtásom, Jenő.

SZÉCSÉNYI VÁSÁR

Gyűrű, karperec és mézeskalács...
A lacikonyhán izzik a parázs,
sül a rablóhús, pöfög a gulyás,
forog a vonó, nagy a vidulás.

Örök népszínmű kellékei, ők,
a gyermekek, a férfiak, a nők,
éppúgy mint régen és száz év előtt.

A változás? Ott rí egy kis vadóc,
csokoládét majszolgató palóc:
Anyoám, vegyen nekem is űrhajót...

JELENÉS

Rimóci asszony, hátán a kosár,
hogy ricsajkodik benne két gúnár.
Nyakuk vonaglik, kígyózó karok,
s ahogy e látvány felém kanyarog,
olybá tűnik, mint négykezű hindu
közelgő isten őfelsége, Visnu.

KUKORICA

Az út mentén, a kukorica
kisdedére büszke kis mama:
zöldbe pólyált babát tartogat.
Fityeg rajta zsenge hajfonat.

A RÉGEN TILOS KERTBEN

A földesúr: Grosz úr, vagy az érsek
kertje volt itt, hol most bort, sört mérnek,
s az asztalnál az egykori cselédek
ülnek némán, mégis mintha ének
szálldogálna füstként fel az égnek.

PALÓC-PRESSZÓ

Egy parasztlány a katonatisztte
a hanglemez dallamára twisztel.
A krémkávé csurran a pohárba,
s kiürítem az urbanitásra.

KACSASOR

Figyelem a hófehér kacsák
körbe forgó zajos csapatát;
ide-oda úszkálgatnak ott a
patak tükrén,
mint vitorlás flotta.

NEM TUDOM

Mi van a tó alatt?
Mi van a tó alatt?
Hallgatnak a halak.

Mi van a szívekben?
Ha csendje megrebben...
Nem tudom, nem tudom.

CSAK AZ EMLÉK

Csak az emlék köt már össze azzal
a hajdani gyermekkel, kamasszal.
Ez az utca, s körül a komor fák:
multamat szegélyező folytonosság.
Csak az emlék kapcsol egybe minket,
a távolon átsikló tekintet;
holdudvarként lebeg körülöttem,
fénysugár a lengő szürke ködben.
Csak az emlék, mint hajó uszálya
követ halkan, be az éjszakába.

1961.

RÉTI ZOLTÁN: EMŐKE

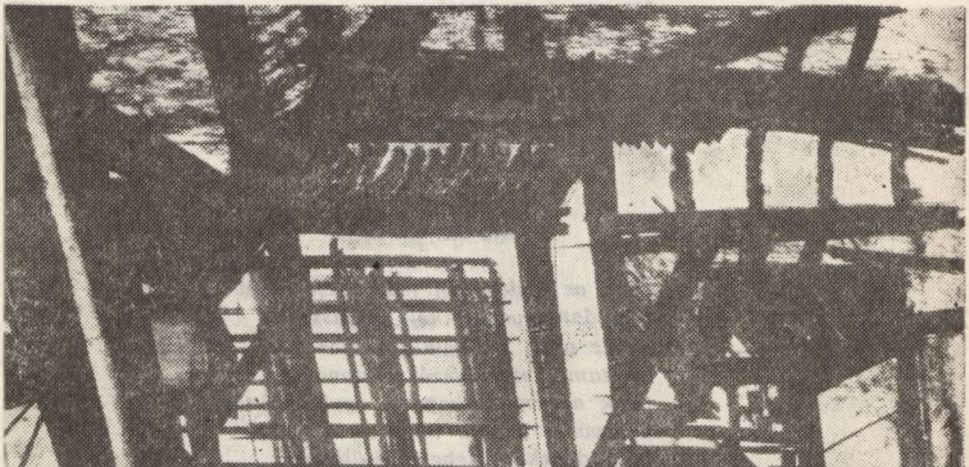

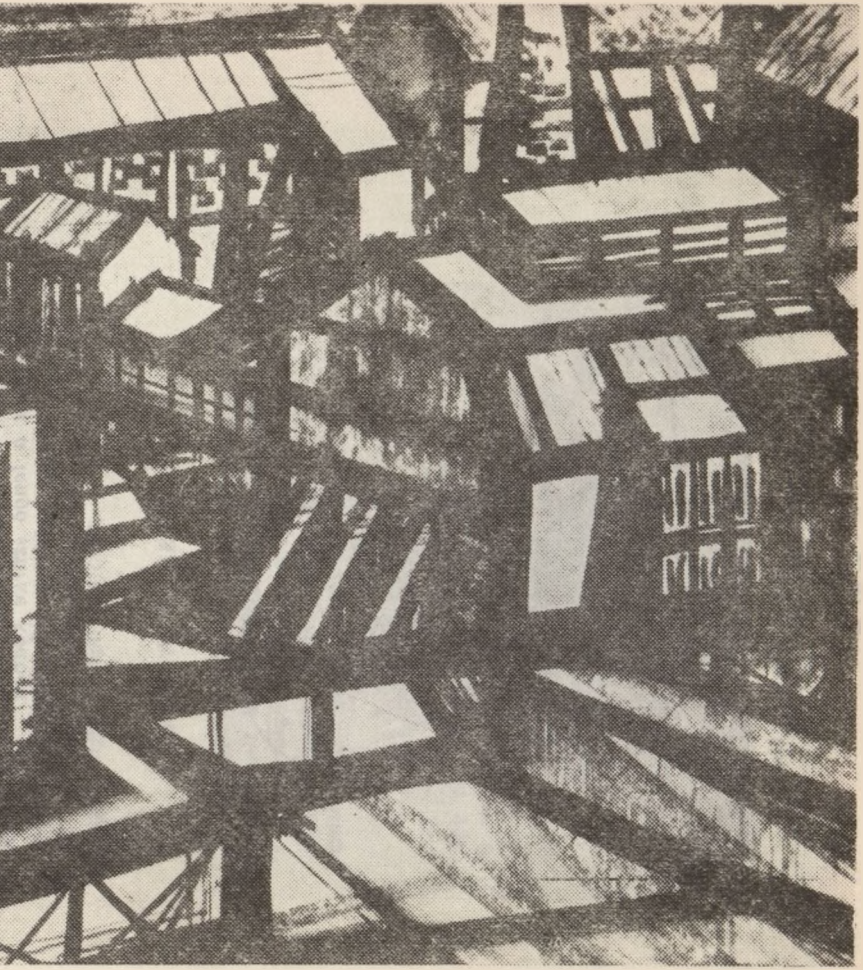

MUSTÓ JÁNOS: GYÁRUDVAR

PINTÉR TAMÁS:

A TEREMTÉS EGY NAPJA

A hangszóró ötpercenként megszólalt. Először mindig kemény kattanás hallatszott. Aztán az a hang.

Ültek a váróteremben. Az ajtón keresztül a sínpárokat nézték.

— Meg kell gondolnod — mondta a férfi.

— Meggondoltam — felelt az asszony.

Már huszadszor mondta ki ma. Századszor. Hangosan is. Önmagában is. És szédült az erőlködéstől. Meg kellett kapaszkodnia. A bőrönd ott volt mellette, rákönyökölt, megmarkolta a fogantyút. Nézte a síneket. A sínek nem vezettek sehová.

— Egy hónapja nem láttalak — mondta a férfi.

Az asszony ezt mondta:

— Nem maradok.

A nagy üvegablakok fehér izzással olvadtak. Meleg volt. A lakkbőrönd oldalán foltokban ragadt meg a napfény. Körök és oválisok. A menekülés hotelcimkéi.

A hangszóró kattan.

— A negyedik vágányra tehervonat érkezik. A negyedik vágány mellett tessék vigyázni...

A férfit megérintette a hang.

— Különös hang — gondolta. — Milyen különös.

Egy pillanatra elfelejtett mindent.

— ...A negyedik vágány mellett tessék vigyázni... A negyedik vágány mellett tessék vigyázni...

A bemondó hangja gyengéd volt. Hajlékony és testmeleg. A bemondó simogatta a szavakat... Valamelyik irodában egy nő ült a mikrofon előtt. Ruzsos száját közel tartotta az érzékeny készülékhez. És átsugározta magát a szavakba.

— Gyere velem — mondta az asszony. — Gyere vissza Pestre.

A férfi fogai megreccsentek. Hátán nehéz vízcseppek gördültek le. Nézett kifelé.

A sínpárokon túl szántóföldek voltak. Szőlők. Sárgára égett kukoricás. És mögöttük a gyár. Rettentő síkságon. Puszta semmiben. A gyár vakolatlan épületei kvarcfényben álltak. Kéményekt tartották a kék eget.

— Nem mehetek — mondta. — Neked kell maradnod.

Az asszony nem felelt. Nem is hallotta meg. Távol voltak egymástól. Két távol eső állomás.

— Ági... — szólt megint a férfi.

Az asszony legyintett.

— Ezek szerint mindent elmondtunk már egymásnak.

— Semmit sem mondtunk el.

— Itt nem maradok.

— Azt igérted, hozzám jössz feleségül.

— Azt igértem.

— Szeretlek.

— Te talán nem igértél semmit? — kérdezte az asszony. — Mindenről volt

szó. Csak arról nem, hogy ide jössz. Én nem áldozom fel magam. Érted? Először csak néhány hónapról volt szó. Aztán elment egy fél év és a másik fél év is. Egy éve vagyunk külön.

— A munkám.. — kezdte a férfi.

Az asszony gúnyos volt. Gúnyos volt a szája. A homloka. A kézmozdulata.

— Szóval ezért nem válaszoltál. — Mondta a férfi. — Egy hónapig küldözgettem neked a leveleket. Egy sort sem válaszoltál... Itt élek egyedül. Dolgozom. Senkire sem nézek. Senkire.

— Az asszony nevetett.

— Hűség, mi?

— Hűség. Persze, hogy hűség. Nem érted? Rajtad kívül senkim sincs.

— Szocialista erkölcs. Nem? Szocialista erkölcs — hajtogatta az asszony. — Nem csaltál meg. Mert nem engedi a kódex.

— Hallgass! — szólt rá a férfi.

Az asszony távolról nézett. Hidegen.

— Azt sem engedi, hogy fizetésemelést kérj. Nem engedi a kódex. Azt sem, hogy Pestre helyeztesd magad.

— Hallgass — ismételte a férfi.

Aztán azt mondta:

— Ide küldtek. Ide jöttem.

— Meseváros — válaszolta az asszony. — Mint a mesében. Van minden. Vagy inkább lesz. Csak éppen nem lehet megfogni semmit.

A negyedik vágányon tehervonat állt meg. Egymáshoz ütődtek, megrázkódtak a kocsik. Az ütközők végigadták az üzenetet. Szúrós füstszag csapódott a váróterembe.

— Itt is taníthatnál — mondta a férfi. — Iskola már van.

— Igen?

— Most cserepezik.

— És a te lakásodat?

— Az is készül.

— Munkásszálláson laksz. — Felelt az asszony. — Öntudatból vagy ezen a rohadt helyen.

— Mindig azt csináltam, amit te akartál — mondta a férfi. — Most az egyszer hallgass rám.

— Nem maradok. Már a múltkor elhatároztam, hogy nem költözöm ide — mondta az asszony. — Most már egészen biztosan tudom.

— A szálláson hozzám bújtál. Nevettél azon, hogy súlyunkat alig birta ki a vasúgy. Nagyon jó voltál. Csak azért voltál kedves, hogy menjek vissza Pestre?

Az asszony kikerülte tekintetét. Nem felelt.

— Egyedül vagyok nélküled — mondta a férfi. — Rajtad kívül még nem volt senkim. Te vagy az első. Tudod.

Kintről rövid és hosszú füttyjelek hallatszottak. A füttyjelekre a szerelvény tolatni kezdett hátrafelé.

A férfi látta a platós kocsikat. Betonelemekkel voltak megrakva. És becsomagolt gépekkel. És lemezekkel. A széles vaslemezek fölött hullámzott a levegő.

— Tetőgerendák — gondolta a férfi.

Közben a váróterem megtelt hangokkal. Pergőtűzben ültek. A kőpadlón apró kavicsokat őröltek porrá a cipőtalpak.

Az asszony az órájára nézett.

— Tizenegy perc — mondta.

— Maradj velem — mondta a férfi.

— Szokott késni?

— Bumlivonat.

— Nem baj.

— Ne menj el — kérte a férfi. — Minden jó lesz.

És magában undort érzett. Csak könyörög. Kér. Rimánkodik. De mit csináljon? Mit tehetne mást? Nem hagyhatja, hogy kettőjük között mindennek vége legyen. Hiszen szereti.

Valaki leült melléjük.

Az asszony maga elé tette a bőröndöt, a kőre. Közelebb húzódott a férfihez. Ültek. Valahol már útban volt a vonat.

— A gyűrűt majd visszaküldöm. Meg a többi holmit.

— Nem akarom, hogy visszaküld — felelte a férfi.

Most elérte az asszony csuklóját. Megfogta. Néhány pillanatig érezte az érlökéseket. A pulzus izgalomban volt. Sietve lüktetett. Gyorsabban mint máskor. De a hűvös csukló lazán kifordult a kezéből.

Az elektromágneses hang újra megszólalt:

— Személyvonat érkezik a harmadik vágányra...

A férfi a hangszóróra nézett. A hang újból megérintette.

Az asszony felállt.

A bemondó az állomásokat sorolta.

— Kikísérsz?

A férfi nem felelt.

— A vonat Budapest Nyugati Pályaudvarig közlekedik — búgta könnyedén, szépen a hang. — A vonat minden állomáson és megállóhelyen megáll.

Az asszony szája hirtelen kinyílt. Élesen nyílt ki. Mint a zsebkés.

— Megnémultál?

Nem kapott választ. Lehajolt, megfogta a bőröndött. Így maradt egy ideig. A könnyű súlyt nem tudta felemelni.

A váróterem lassan kiürült. A napfény újra rászakadt a kőkockákra.

— Segíts!

A férfi felemelte a bőröndöt. Néhány lépést tettek az ajtó felé.

— Nem férsz fel. Nem lóghatsz a lépcsőn.

— Elmegyek — lihegte az asszony.

— Akkor is szédülsz, ha csak a sámlira ráállsz.

— Talán felférek.

Ezt mondta az aszony, de nem mozdult.

— Apád mesélte, hogy leestél a székről.

— Igen.

— Azt mondta, szólhattál volna, ha le akarod törölni a csillárt.

Az asszony még egy gombot kinyitott a blúzán. Megtörölte a homlokát. Hosszan szóltak a kalauzok sípjai. Valamelyik kocsiban lányok és fiúk énekeltek.

— Rengetegen vannak.

— Talán mégis felszállhattam volna.

A vonat elindult. Lobogott fölötte a füst. A dallam összezúzódott a kerekek között. Lassan egészen leülepedtek a zajok. Csend lett.

Elment a vonat. A hőség újból mozdulatlanul állt mindenütt.

Egy hordár tántorgott be a napsütésről. Arca vörös volt. Sikos és kedvtelen.

— Lemaradtak?

— Igen.

Az ember elkeseredett.

— Vihettem volna a bőröndöt. Nem akadt semmi fuvarom . . . Na, jó . . .

Álltak. Hallgattak. A hangszóró szembenézett velük.

— Mikor jön a következő?

— Egy óra múlva — felelte a férfi.

Az asszony elfordult a hangszórótól.

— Menjünk innen — mondta türelmelenül. — Menjünk ki innen.

A tehervonat már a rakodónál állt. A rampa előtt autók fékeztek. Tompán zuhantak egymásra a vaslemezek.

Az épület végénél fasor kezdődött. Az asszony a fák felé sietett. Gyorsan, egyenes tartással.

Az egyik iroda ajtajában állt valaki. Éppen a nappal szemben. Vékony hosszúlábszárú nő volt. Arcvonásai elégtek a fényben. Őket nézte. Ruzsos szája félig kinyílt. Gyorsan szedte a levegőt. Már sokszor látta a férfit. De nővel még nem látta. Nem emlékezett arra, hogy egyszer is nővel látta volna . . .

A férfi odafordította fejét. Nézte a hosszúlábszárú nőt. Felismerte. Tegnap is magán érezte ezeket a szemeket. Máskor is. Ahányszor csak az állomáson járt. Megnézte a nőt.

Az asszony észrevette. Szorosan közel lépett hozzá.

— Karolj belém — mondta.

Kemény, ismerős volt ez a hangsúly.

— Hallod? Karolj belém!

A férfi nem egészen értette mire jó ez. Mégis belekarolt menyasszonyába. Így mentek az állomásépület végéig. Bekanyarodtak a fasorba. Itt az asszony kitépte magát.

— Mit akarsz tőle? — támadt a férfinak.

— Legalább sírna — gondolta a férfi. — Egy kicsit is síran. De nem sír soha. — Most jutott eszébe, hogy Ágit még nem látta sírni. — Nem tud sírni. Soha. Kemény, mint a vídia. Amikor gyerekük lett volna, zokszó nélkül elvetette. Akkor se sírt. Amióta ismerem, nem láttam sírni.

— Mit akarsz tőle?

— Kitől?

— Tudod te jól.

— Semmit sem akarok tőle.

A férfi érezte, hogy tarkóját égeti a nap. Vagy a lány szeme. Vissza kellett volna néznie. Ezt még soha nem érezte.

A hangszóró is utólérte őket:

— A második vágányon vonat tolat. A második vágány mellett tessék vigyázni . . .

Ijedt volt a hang. Csalódott. A szavak összetorlódtak. Kisiklottak. Nem találták meg eddigi biztonságos pályájukat.

. . . A második vágány mellett tessék vigyázni . . . Tessék vigyázni . . Tessék vigyázni . . .

Az asszony mosolygott. Szembemosolygott a férfivel.

— Vigyázz magadra — mondta. — Vigyázz! Még rádakaszthatja magát egészen.

— Bolond vagy — kiáltott rá a férfi.

Az asszony rántott egyet a vállán. Hátatfordított. Elindult.

A férfi ment mögötte.

— Feleségül akarlak venni — szólt halkan.

Az asszony háta ezt mondta: »Elegem van. Elegem van.«

Autók és motorok zúgtak el a fasorban. Megmozgatták a forróságot. A fák fulladozva szorultak egymáshoz. Elsápadva. Porosan és fáradtan. Az Őrhegy felől kattogás hallattszott. Nehéz motorok jártak. Éles pengék gyalulták a földet.

— Menjünk hozzám — mondta a férfi.

— Nem.

— Nagyon kérlek.

— Gyűlölöm azt az ócska odut.

Mit lehet mondani?

A férfi áttette a bőröndöt a másik kezébe. Ment az asszony után. Nézte a hátát. Mintha ismeretésgük alatt mindig csak így mentek volna. Elől Ági, ő utána. Három éve. Mintha három évig csak Ági lett volna a világ. Követte. Mindenben. Mintha három évig csak a hátát látta volna. A hátát. Az érzéketlen és rideg tartást. A feszességet, amely soha nem enged fel. Le kellene tenni a bőröndöt és itthagyni őt. Csak beszélnek egymásnak, mint a süketek. Mindegyik hajtja a magáét. És a szándékok ellentétesek. A gondolatok is azok. Az érzések is. Ellentétes bennük a hit is.

— Ősszel megkapom a lakást — próbálkozott mégis a férfi.

— Mese — mondta az asszony.

— Nem. Őszre bizonyosan elkészül — szólt nyugodtan.

— Mese.

— Nem mese.

Az asszony széttárta karjait.

— Minden csak majd. Holnap. Vagy holnapután. Az összes meséiteket ismerem. A boldogság be van ütemezve.

A férfi két lépéssel beérte. Eléje állt. Az asszony térdei odaverődtek a bőröndhöz.

— Miért beszélsz így — kérdezte a férfi.

— Hagyj békén!

Az asszony kikerülte a férfit. Továbbment. Emelgette a lábait. Magasra emelgette, hogy cipője ne legyen poros.

— Hallgass rám Ági. Hallgatsz rám?

A másik nem felelt. Nem tudott felelni. Szép lábait emelgette és lábai lengették a szoknyát.

— Ott az iskola — mutatott előre a férfi

Az asszony lassan bólintott.

— Látod?

— Látom. Azt montad, hogy cserepzik. Még nincs is rajta tető.

A férfi zavartan sóhajtott.

— Húsz tantermes lesz. Itt is taníthatnál.

— Tudom.

— Akkor miért nem?

Nem lehetett tovább menni. Most már nem lehetett. Sok volt az akadály. Minden kérdés akadályt rakott le. És minden szó.

Az asszony megállt. Visszafordult. A bőrönd megint ott volt kettőjük között.

— Minden idegen itt.

A férfi kezét húzta a bőrönd. Érezte, hogy kicsúszik a kezéből. De nem akarta letenni. Nem akart beleegyezni a másik menekülésébe. Nem. Nem tette le.

— Minden idegen?

— Nem tehetek róla.

— Majd megszokod.

— Nekem ez az élet komplikált — szólt az asszony. — Én eddig a sima dolgokat szoktam meg. A szabályos dolgokat.

— Itt minden nagyon szabályos — mondta a férfi.

Az asszony fejét rázta. Haja csapkodott.

— Ma akarok boldog lenni. Nem holnap. Én ma akarok boldog lenni. Ma! Ma! Ma!

Aztán hirtelen változott. Arcán visszaállt a rend. Visszaálltak a higgadt vonások. Nem látszott rajta semmi. A boldogság sem látszott volna rajta.

— Mindenki ma akar boldog lenni — mondta a férfi.

Az asszony azt felelte:

— Nem lehet.

— Értsd meg, — mondta a férfi — a boldogság ott kezdődik, hogy hiszünk benne.

— Az embernek igényei vannak.

— Az életnek is vannak igényei.

A férfi leeresztette a bőröndöt. Lassan, óvatosan. És csendben mondta ki a döntést:

— Idegentől ne várj boldogságot. Ne várj boldogságot attól, ami idegen.

Elnézett az asszony feje fölött. Furcsa volt. Most először kiesett a látószögéből. Elnézett fölötte.

Az Őrhegynél most fordult egy földgyalu. Fehér, ezüst lapátjával odébbmozdította a napfényt. Fent két repülőgép rohant. A süvítés az ég másik peremétől futott utánuk. És a süvítés nem érte el a gépeket. A férfi tudta, hogy ennek így kell lennie.

— Idegen vagy nekem — mondta hangosan.

Az asszony félelmében hátralépett.

A hangszóró kattanását nem vették észre. De a hang idehallatszott.

Az asszony reszketni kezdett. A képek rászaladtak egymásra. Összekeveredtek. A fák, a föld, az út.

— Figyelem, a Szeged—Budapesti gyors hat percet késik... Figyelem, a Szeged—Budapesti gyors hat percet késik...

A férfi oldalt lépett. A legközelebbi hangszóró irányába fordult. A nő hangját hallgatta. Egy nőét. Eddig még sohasem gondolt arra, hogy Ágin kívül más nők is élnek.

— Péter! — kiáltott fel az asszony.

Megtört. A féltékenység kinyújtotta kezét.

A férfi az óráját nézte.

— Húsz perc van még — mondta.

Az asszony odament melléje.

— Menjünk el hozzád — suttogta.

— Már csak húsz perc van — mondta a férfi.

— Nem megyünk?

— Már csak husz perc van az indulásig — felelte a férfi és nem fordult vissza.

Minden hangszóró az asszony fülébe ordított. Érzékeny membrán reszketett a fülében. Az a hang most megint simogatta a szavakat. Biztonsággal és nyugalommal beszélt. Diadalmas volt a hang.

— Ittmaradok.

A férfi hallgatott.

— Figyelem, a Budapest Nyugati Pályaudvarig közlekedő gyorsvonat hat percet késik . . .

Az asszony újra megközelítette a férfit.

— Azt mondod, nincs senkid. Hogy rajtam kívül senkid sincs.

— Igen.

— Nem mondtál igazat.

— Nem volt senkim — mondta a férfi.

Visszalépett a bőröndhöz. Felemelte. Elindult az állomás felé. Az asszony ment utána. Nem tudta beérni. Lába bokáig csupa por lett.

Négy teherautó robogott el mellettük. Betongerendákkal voltak megrakva. Az egyikről valaki leintett. Talán kiáltott is valamit.

Az állomás peronján megálltak. Hallgattak. Törött mozaikokból összeállt körülöttük a zaj. A sínek koronáján fénycsíkok száguldoztak Pest felé.

A hangszórók szünet nélkül szóltak.

A férfi hallotta a hangot. Ingerlő volt. Forró. Nyílt és tiszta. Nagyon jól hallotta. És nyugodtan nézett a hangszóró irányába.

— Ezen biztosan lesz hely — mondta később az asszonynak.

Az ránézett. Megérintette a férfi karját.

— Én már nem számítok? Nem kellek neked?

— Hagyjuk.

A asszony hátat fordított a sineknek.

— Nagy szükség van itt tanerőre? — kérdezte.

— Tanerőre nem — felelte a férfi. — tanítóra. Arra igen.

— Tudod, hogy kitűnő diplomám van — szólt az asszony.

— Rögtön itt a vonat — mondta a férfi.

És nemsokára azt mondta még:

— Szép nyár van. Meleg napok ezek. Nagyon meleg napok.

A repülőgépek most jöttek visszafelé. Éles, fehér sínpárt húztak az égre.

PATAKI JÓZSEF: LEÁNYFEJ

TAMÁS ISTVÁN:

FELLÉPNI

a legelső vonatra,
s ölelő-kar-formájú, meleg síneken
utazni be az egész világot:
nem-ismert illatokat gyűjteni
téli szobánkba
s színes ajkak csókjában kutatni
sápadt önmagunk —

Követ ragadni
a genfi utcakövezővel
egy pompás ablak előtt...
S egy marék rizzsel
beérni naponta.

Fegyverszüneti cikken nyúlni el
a kapualjban
és vért köpni másnap
a csíkos gumibotra.

Forró homokban
és vérrozsdás mocsáron
lázasan törni céljaink felé:
Szokatlan egöv fényei alatt
hinni a mellünkön
gyógyuló sebben.

Fellépni a legelső vonatra,
s ölelő-kar-formájú, meleg síneken
egy gyógyuló világ
nevető arcát
tartani tenyereink között.

HARSÁNY

dalunkból
font fonálra kötjük
e tűzgömböt
s mosolyunk
színes szalagjára írjuk
büszke értelmét a létnek

Fázós kedvünket
kézfogások melegébe mártjuk
s egy új világot viszünk ma haza

Izmainkból
kovácsolunk pántot
összefogni korunk négyszögét
s tekintetek tiszta forrásából
áldozunk erőt
holnapunkhoz

Téged köszöntünk
ki megmutattad
a lányok kibontott szirmán
pehegő gyermeket
óh üdvözlégy Május

ÉLES PENGÉVEL

szeltem fel a hajnalt
szemed láttára:
hallhattad,
mint reccsent kéklő bőre
a kés nyomán,
míg meztelen csuklómon
lilás csordulás szántott végig
a könyökömig,
S láthattad
a barack ágak
vörösréz veretén
kibuggyant fénylő kacagást,
s a hajadra csöppent
diók olajából
visszanézni ismeretlen arcom...

És csókra illesztett ajkunk
ívelésen
már
a madarak énekeltek.

IVÁNYI ÖDÖN: TULIPÁNOK

FARKAS ANDRÁS: LOVASKOCSI

Mai történetek

GERELYES ENDRE:

VAKÁCIÓ

ÚGY ÉRZEM, HOGY EGYRE SZŰKÜLŐ körben és egyre gyorsabban haladok egy riasztó centrum felé. Hallatlan energiával vetem magam a tantestületi intrikákba, szakfelügyelőim jóságos tanácsait fanatikus hittel és hálával fogadom. Józan pillanataimban felháborodottan töprengek, kutatom az okot miért lettem a nagyobb rutin, a precizebb, látványosabb óravezetés ellenére rosszabb tanár, mint a kezdés korszakában? Kísérletező kedvem felszívódott és elapadt.

Aki keveset mozog, elpetyhüdik. Lehet, hogy — remélem, csak esetemben, — a mozdulatlan életforma meglágyítja az agyat? Ez tény, s az ellene vívott küzdelem nem destruktuv fantáziálás, csupán ma még — megoldhatatlan. És más baj is lehet. Tanárnak lenni: százszázalékos hivatástudatot, s tökéletes koncentrációt kívánó foglalkozás. Azokat az erőket, melyek egy tanárt igazán jó tanárrá tesznek, másutt vetem be, az írásra tartogatom őket, ezért keletkezhetett rövidzárlat, Nagyon elterjedt, s azt hiszem veszélyes hiedelem, hogy a tanári és írói pálya rokonszakma. Egy írónak végső soron felderítőnek, pionírnak, hódítónak kell lennie, a tanár pedig kolonizátor. S egy hátországban mi az ördögöt derítsen fel az ember?

Szeretek — szeretnék még — tanítani. Keresem a menekülés módját, védekezni akarok, s megvédeni a fiúkat is — ennek a lassú elbutulásnak, ambíciótlanságnak a következményeitől.

—I—

Otthon félénken pengetem a gondolatot. Anyámék meglepően engedékenyek, csupán az egyre görcsösödő-hidegedő idő és a borvidék veszélyeire figyelmeztetnek. Nagyapa bosszúsan lengeti fehér haját.

— Bolond vagy te, öregem! Egyáltalán sejted, miféle munkára készülsz? A nyelved lóg majd miatta. Kényelmes, fűtött helyed volt, te meg mész az őszbe! Ilyesfélét csak ütődöttek tesznek.

Vitának helye nincs. Különben is tudom, hogy az öregúrnak, a maga módján igaza van. Aki hetvenöt esztendejéből hatvanötöt kalapács, kasza, csákány mellett töltött, mert nem tölthette másutt, aki belerokkant a munkába, mert kénytelen belerokkani, joggal nevez ütődöttnek. Nagymama sopánkodva sürög körülöttünk.

— Jaj, fiam, hát elmész mégis?

— Nem olyan nagy ügy ez. Ott töltök egy hónapot, azután megyek máshová.

— Csak akkor, legalább, ha itthon vagy, ne nagyon emlegesd!

— Miért?

— Jaj, te. Hát, ha megtudják, hogy nem vagy már tanár, hanem . . . ilyen kőbányász vagy mi . . . hát mit szólnak majd ehhez a népek?

—[]—

AKI A „SZAKMÁBAN" HALLOTT ERRŐL az alapjában jelentéktelen dologról — egy-két kivételtől eltekintve — kételkedik, vagy sunyi szenzációhajhászásra, önreklámozásra gyanakszik. Törvényszerű. A Belvárosi Kávéház nénikéinek és öregurainak délutáni tereferéje aszkéta szerzetesek lakonikus eszmecseréje az irodalmi élet hangyabolyához képest. Minden szándék és vélemény, minden kimondott, vagy leírt szó más akusztikát kap, minden gesztus torzul abban a kiscserkészek játékát idéző riadóláncban, abban a fülbeduruzsoló ájtatosságban, amely szerteszét folyik. "Száll az ének szájról szájra . . ." Két példa a kétmillió közül.

A fiatal költők pécsi tanácskozásán, egy pillanatra később, hogy Gy. I. a mikrofonhoz lépett, Cs. I. feldúlt arccal felemelkedett és kiment. Ki kellett mennie. Nyomában kaján suttogás fakadt, s hangos megjegyzések is röpültek utána, mert mindenki tudta, hogy vannak bizonyos vitás kérdések kettőjük között. Amikor Cs. két perc múlva kisimult arccal visszatért, s lelkében megnyugodva letelepedett a helyére, sokan csaknem gyűlölködve nézegették. Dehát hogyne? Lerombolt egy oly szépen bontakozó sztorit. Az Élet és Irodalom egyik ezévi számában Cs. T. cikket írt, melynek egyik passzusa így kezdődik: "Mondják, hogy a tehetséges fiatal prózaíró . . ." stb. Következik a fejreolvasás, tudnillik az, hogy az illető prózaíró szerint itt az ideje az idősek és egy kicsit kevésbé idősek radikális félrerugdosásának, s a fiataloknak kell az irodalom becsületét visszavívniok. Mivel a dolognak előzményei voltak, tudom, hogy a bekezdés reám céloz. Én azonban azt is tudom, — és a cikkíró is tudta, — hogy ilyen korlátolt ostobaságot sehol, soha nem mondtam és nem írtam. A cikk ennek ellenére, bonckés alá veszi ezt az el-nemhangzott véleményt, miszlikbe aprítja, hősileg zúzza széjjel. Elgondolkodtató árnyékbokszolás. Miért ez az egész durva félrefogás, ha gyanakvó vagyok, rosszindulat? Hát istenem. "Mondják, hogy mondta."

—[]—

AZ ÚJ BADACSONYI ÉTTEREM ridegen ázik a szemerkélő novemberi esőben, hatalmas üvegfala reménytelenül csillog, mint egy üvegszem. A sétányokon néhány esőköpenyes, roppant óvatossággal sétálgató nénike, talán a füredi kórházból jöttek. Néha befut egy néptelen vonat, lehangoltan áll egy darabig és elégedetlenül, komoran ered útnak. A szappanszürke vizen fekete madarak bukdácsolnak, csapatostól sodródnak a tó közepe felé. Messze, mint egy tengerészfilmen, a pára és köd mögött elhúz egy kései vontató. A szemközti part láthatatlan, a szürke víz, mintha fölkanyarodnék a felhők közé. Az ember nehezen igazodik ki benyomásai, hangulatai között. Az eső, a néptelen part, a parttalan víz lehangol, magányt sugall, szinte szorongást kelt. Nem jó sokáig ténferegni a parton, mert a vízbedobált kövek magányos csobbanása könnyű szomorúságot fakaszt. A megsárgult nád azonban izgatottan zizeg-mozog, a ritkán induló réven csuklyás

matrózok veszekszenek, s otthonosan hajítják a csikket a vízbe. Szepezd felé, melyen benn a tóban, halászbárkák állják az esőt. A madarak sértéseket kiáltoznak a part felé.

Nyáron ez a tó — pancsoló és vitorlázó emberfüzéreivel, a part neonbaöltözt tetett presszóival, szeszélyes, otthonos, derűs. Most csöndes és méltóságos. Tétova felelősség kél az emberben, ha látja. Most ő a Balaton.

—II—

KÖVÉRSZEMŰ, HIDEG ESŐ HULL, s a felhő, ide, a hegy lábához is lejött. Álldogálok a szakadékos vízmosásban zuhogó piszkossárga csermely partján, keresem a bányához vezető utat. Sehol semmi nyoma, tanácstalanúl ázom.

— Tessék csak mindenütt velem jönni, én majdhogynem a bányáig megyek. Merthogy mi a kolóniában lakunk.

— Dehát hol menjünk, tessék mondani?

A kis, kövérkés, vidám asszony furcsálkodva néz, gumicsizmája mellett pezseg a víz.

— Hát hol mennénk? Itt az úton, ahol mindenki megy.

Ahogy följebb-följebb érünk, az esőből lassacskán hó lesz, s a szél besodorja még a kabát alá is. A csúcstól már nem túlságosan messze, rendszertelenül épített, fehérfalu házcsoport mosakszik az esőben-, hóban. Hosszú, alacsony, apróablakos épületek, fonott vesszőkerítés, vagy kukoricaszár-sövény övezi valamennyit.

— Ez a kolónia?

— Ez, hogy az isten rogyassza rá az eget! Most már ugyan tűrhetőbb, merthogy a közös konyhákat megszüntették. Tudja mi volt itt azelőtt? Az asszonyok a tésztaszaggatóval verekedtek, a többiek meg odagyűltek és biztatták őket. — Panaszkodom a hidegre, mert szeretnék bejutni a lakásába. — Nálunk éppenséggel megmelegedhet, hacsak nem zavarja, hogy sokan vagyunk.

Végtelenül kicsi, tiszta konyha. A falnak szürke kredenc támaszkodik, mellette asztal, két szék. Két apró gyerek tanul az asztalnál, ha a fiú figyelmetlen, a kislány oldalba böki. Az asztal és szekrény között oldaltfordulva, óvatosan egész jól el lehet csusszanni. A csikótűzhely és a szék között is remekül elfér egy ember. Egyebütt hely nincs.

— Hányan élnek ebben a lakásban?

— Hatan, kedves elvtárs. Most tessék velem jönni! — Kinyitja a szobaajtót, int, hogy nézzek be. A szoba is kicsi, négy nagy ágy terpeszkedik benne, egyéb bútor nincs, nem is férne sehová. — Ez a helyzet, látja. A két kicsi, aztán a tizennyolc éves fiam meg a lányom, az uram. Ők hárman, most is a bányában vannak. Pedig jobban szeretjük, ha külön műszakba járnak.

— Miért?

— Merthogy akkor jobban tudunk enni. Két bandában eszünk, s amíg az egyik fele eszik, a másik áll és nézi.

— Az üzem nem tud segíteni?

Gyanakodva nézeget, fontolgatja, mit mondjon?

— A kedves elvtárs ellenőr? Ha pedig olyan újságíró féle, akkor abból nekem kellemetlenségem lehet, ha kiírja a nevem.

— Ha nem akarja, nem írom ki a nevét.

— Semmiképpen sem akarnám, kedves elvtárs.

— Az üzem nem épít lakásokat?

— Épít is, kap is. Uzsán osztják széjjel, de én bizony elégedetlen vagyok velük. Nem gondolnak eleget velünk. Nézze csak, itt lakom ebben a lukban, hatodmagammal, igaz? Mellettünk meg, a másik házban heten vannak, az egyik tébécésgyanús. Hát így aztán nem nagyon lehet jól élni, igaz?

— Építeni kellene. Három keresetre...

— Hát, kellene. Csak ugye, ez a három kereset hatfelé megyen. És nem is sok a pénz. Eső, hideg, fagyszabadság, meg minden. Ilyenkor erősen csökken a keresmény.

— Nem igérnek lakást?

Türelmetlenül int, hátrataszigálja a kisfiút, s a tűzhely alá kergeti a macskát.

— Igérnek. S mi most ebben az igéretben lakunk. Mert ha protekció lenne, lakás is lenne. Elmondhatni, hogy ilyen rosszul kevés család lakik, mint a kolóniabéliek. Mert ezek nagyon régi, rossz házak. Szóval igértek egy kétszobásat. Elsusmusolták, sógor adta komának, nem nekünk. Hát persze, azután én se hagytam magam, s legalább jól megvertem azt az asszonyt, aki kapta. — Elégedett a hatással, elmosolyodik. — Bizony, nagyon nagy harc volt, kedves elvtárs. Mert ugye, gondolhatni, hogy az se hagyta magát. Azért persze, ha nagyon akarnák, lehetne itt segíteni.

— Hogyan?

— Amit én mondok, megtanácskozták már az itteni népek. Itt vannak ezek az öreg házak. Lakni még sokáig lehetne bennük, de kicsik. Nohát, azt kellene cselekedni, hogy a népek esettebbjeinek lakást adni, s régi lakásokat meg eladni, kis részletre annak, aki meg tudja venni. Érti, kedves elvtárs? És két lakásból csinálhatnánk egy jó nagyot.

Szedelőzködöm. Még egyszer elmagyarázza merre kell mennem. A konyha üveges ajtaja — ez az egyetlen fényforrás is — a vízbenúszó, apró udvarra nyílik. Bevág a szél és meglebbenti a piroshimzésű falvédőt, melyen három összekapaszkodó kis matrózgyerek menetel. A középső harmonikázik, körben felirat:

»— Mi a gondot nem ismerjük,
Csak dalolunk és vidáman élünk.«

—[]—

— A LEGÓRIÁSABB HÜLYESÉG, MEGMONDANI, hogy ki vagy tulajdonképpen. Teljes inkognitó. Odamész, dolgozol, behatolsz a bizalmukba és garmadával hull öledbe a téma.

Ezt a tanácsot vagy hárman a fülembe duruzsolták. A fertőzöttség jellemző tünete. Hisz ez így valóságos spionkodás, — bármennyire jószándékú is — és erkölcstelen. Táptalaja az a miszticizmus, amely az üzemi környezetet, a munkáshőst, bizonyos művészi berkekben körülveszi. Szocialista sznobizmus. Olyan emberek által szított, korlátolt hangulat, akik még ma is romantikát, kuriózumot látnak a munkásokban, akik annyit tudnak róluk csupán, hogy ők az élcsapat, és hogy róluk írni, ez holtbiztosan szocialista irodalom.

Tizenhat-tizenhét éves koromban mindenáron "szabályos" munkásnovellát akartam írni, s kerestem azt a sémát, melyet az akkori irodalom egynéhány "alkotásából", harmatgyenge filmekből és hazug festményekből kitűnően ismertem. Tervemről kétségbeesetten mondtam le, mert egyetlen ilyen modellt sem találtam. Én csak Környei Lacit, meg Csongrádit, meg az öreg Gubánt ismertem, s mit kezdhettem volna velük, hisz a fiatalabbak a "haverjaim", az idősebbek az ismerőseim voltak, s mindössze annyi különbség volt közöttünk, hogy reggel én Tariánba utaztam iskolába, ők pedig az Üveggyárba mentek.

A sematizmus abszurd és sértő egzotikuma még ma is kisért. Ma is hősként ünneplik — jobboldalon korlátoltnak tartják — aki üzembe, bányába vagy téeszbe megy, s beleszimatolván a levegőbe, s egy két zamatos szólást feljegyezve a noteszbe, megtér "hódító" útjáról. "Abszolút inkognitó, öregem" tehát álcázzam magam, s megtévesztvén a bennszülötteket, férkőzzem bizalmukba, lessem el nyelvüket és szokásaikat, s az anyaggal térjek vissza a civilizáció boldog kebelére. Lehetséges, hogy halántékomon ősz tincsek hirdetik majd vállalkozásom roppant veszélyességét.

Ez azonban — eltekintve attól, hogy az embert két másodperc multán elárulják a tenyerei, — az ott dolgozó emberek pofátlan és urbánus félrevezetése, megsértése. Feltétlenül eljön — talán itt is van — az a politikai, irodalmi pillanat, amikor nem a Munkásról és Parasztról kell írni, hanem emberekről, akiknek külsejét, mozgását és pszichológiáját persze nagymértékben alakítja környezetük. De emberek és nem a századvég naturalista vadállatai, nem a sematizmus materialista félistenei. S a megközelítésnek ugyanazt a humánumát, tiszteletét várják, mint akárki más. Ma, amikor a munkásosztály, vagy parasztság életformája, gazdasági lehetőségei, politikai pozíciója alapvetően megváltozott, nem lehet a régi eszközökkel és irodalom szemlélettel közeledni — még balról sem — hozzájuk. Úgy gondolom, ma az a mű szól igazán a munkásokról és nekik, amely elsősorban az embert keresi, emberi hibáikra, értékeikre mutat. És ezekben a művekben lekopik róluk a romantika megalázó bohócfestéke, s nevetségessé válnak azok a törekvések, melyek olajfoltokkal, revolveresztergával, vagy fejtőkalapáccsal — és csak ezekkel — akarnak életet injekciózni fafejű homunkuluszokba.

—I—

KIBÉKÍTHETETLEN IDŐ. A szürke égből szakad a havaseső, a sziklás, földes ösvény orrabuktatóan meredek. Akik a badacsonytomaji kőbányában dolgoznak, Tördemicről, Gulácsról, Korkovánból naponként ilyen ösvényeken kapaszkodnak fel, vagy topognak lefelé. Az út, körülbelül öt-hét kilométer. Szállítóeszköz nincs, sokan tizenöt, húsz éve tapossák ezeket a köveket.

A négyes brigád, s sűrű hó miatt, a melegedőben ül. Bazaltfalu, pala tetős épület, az emberek elhitetik magukkal, hogy a kis dobkályha fel tudja fűteni. Csaknem a hegy tetején lapul, körülötte brummog a szél. Körbejárok a padok előtt, lekezelünk, bemutatkozunk. Elnyűtt, vagy lebírhatatlan energiájú arcok. Vidáman, kicsit lekezelően, kicsit megilletődve nézegetnek, suta csodabogárnak tartanak.

— Az elvtárs itt akar dolgozni egy kicsit — mondja a bányamester.

— Majd megúnja — vonogatják a vállukat — nincs magának ennél jobb dolga?

— Aztán, amit lát azt meg is írja?

— Meg.

— Mindent megír? Azt is, ha valami rosszat lát?

Megnézem a kérdezőt. Idősebb, őszülő, sárgásbajúszú ember. Ha jobbra, balra néz, nem a szemgolyóit, a fejét mozdítja.

— Igen.

— Hogyha például valakinek panasza van, azt is?

A bányamester idegesen mosolyog és mosolyogva idegeskedik.

— Az elvtárs ide nem panasznapra jött. Megismeri a munkát, meg ilyesmi.

— Föltétlenül megírom, azt is.

— Akkor — mondja a sárgabajúszos, — legyen holnap szerencsém.

Másnap már vékony jég ropog a bakancs alatt. Keresem a »delikvensemet,« mondják, hogy arrább ássa le a határkövet. Ezzel a kővel szinteznek, s mérik, mennyit haladnak előre. Nem lehet a vakvilágba menni, közel vannak már az orgonák. Ássa a követ, körülföldeli, simára tapossa. Köszönök, kelletlenül fogadja.

— Berukkoltam — mondom — folytathatnánk azt a tegnapi dolgot.

Mélységes figyelemmel lapátolja a földet.

— No, akkor mindjárt beállhat a csapatba, úgyis emberhiányunk van.

— Úgy emlékszem, akart valamit mondani nekem.

Fölnéz, erre-arra forgatja a fejét, s tovább lapátol.

— Nem tudom — mormogja — nem is tudom én már, mit is akartam mondani

—[]—

A LEROBBANTOTT KŐ, MEREDEK HEGY módján tornyosul fölénk. Belepte a hó. Elébe egy szál sín vezet, s szétágazik, mint a kéz öt újja. Az apraját felvillázzuk, a többmázsás, vagy tonnás darabokra vékonynyelű acélkalapáccsal mennek. Előtte sokáig nézegetik a bazalttömböt, a virtuózok meg is tapogatják, s azután nyugodt, erős, pontos csapásokkal repesztgetik széjjel. Aki ismeri a kő természetét, szilánk nélkül dolgozik, s aki nem, kiütheti a szemét. Vagy másokét A csillék zörömpölve és zuhogva telnek. Egy-egy ilyen vasbölcső háromnegyed köbméter. A kézrevaló darabokat mellmagasságig emeljük, s térddel, derékkal segítve, gyűlölködve taszítjuk a csille belsejébe. A kezek szerencsére hamar megdermednek, érzéktelenné válnak a hó hidegére. A második csillénél elfárad az alsókar, meg a váll. Később a derék, a combizmok, azután minden. Pihenni nem nagyon lehet, ha az idő engedi, »hajtani« kell.

— Vigyázzon azzal a kővel — rikoltozik a vad csattogásban Hári — vigyázzon vele, olyan éles, mint a kés.

— Mennyit adnak egy ilyen csilléért — kérdezem, s a sikos kövek miatt dühöngve, megvadulva rakodom.

— Egy rakott csille kettő forint ötven.

A csille vizes vasa újabb keserűség. Egy ilyen csillét is munka megpakolni, s hogy valamennyire jó nap legyen, huszat-huszonötöt kell rakniok. S még ekkor sem rózsás a helyzet, mert a kényszerű fagyszabadság erősen lefaragja az átlagkeresetet.

A kerék megzökken és mert a váltónál elmulasztottam a gyors, erős taszítást, kiugrik a sínről. A tízmázsás teher bénán ül a sárban. Egyszerre öten szaladnak ide, emelőrúddal mozdítják, lökik, s újra ott a sinen. — Nem fogadtak még be — gondolom, kicsit keserű szájjal — egymásnak csak ketten segítenek.

— Lehet tovább tolni.

— Miért keresnek maguk ilyen gyengén?

— Mert mink az Építésügyihez tartozunk. Ha a bányászatnál volnánk, jobban keresnénk. Megérdemelnénk, higgye el. Ebbe a munkába bele lehet dögleni.

— Érzem

— Ilyen munkára az ember megérdemelne naponta száz forintot is.

— Hát, annyit nem — mérlegel Vitorlás — nyolcvanat, kilencvenet, annyit igen.

— S itt van a nyugdíj is. Úgye, az utolsó öt esztendő átlaga számít. Vegyünk példának egy tisztviselőt. Az még hatvan esztendős korában is vidáman dolgozik.

— Hacsak meg nem hibban közben — szúrja bele »Vincénk.«

— Hacsak. S hol tudok én ötvennyolc éves fejjel úgy dolgozni, mint fiatal koromban! Mindegyre csökken a kereset, vagy jobban-jobban kopik az ember.

— Megoldható ez valahogy?

— Megoldható. A nagyon nehéz munkánál tíz esztendőt kellene venni.

Visszatolok egy üres csillét, a szép, új, operett-overáll már olyan sáros, mint a disznó oldala. Kezdődik a taposómalom, nem akarok lemaradni, mindannyian sokkal idősebbek, mint én. Lemaradok. Mint egy őrült hintán, le-föl, le-föl, s közben hallgatni az állandó dübörgést. S ez a fáradtság keltette fájdalom nem rohamszerű, inkább olyan, mint a gáztámadás. Elszótlanodik és belehülyül egy kicsit az ember.

— Mondtam, hogy vigyázzon, — rángatja a vállam Hári, s bambán bámulok rá — nézze már a kezét!

Jobbkezemen, mintha vörös kesztyű volna. A vér végigzsinórozik rajta, s bőven csorog az újjak hegyén. Körülsereglenek, nagy, zöldbőrű tenyerükkel, óvatosan forgatják a kezem, bólogatnak. »Vincénk« azonnali elsősegélyt és kötözést követel. Testületileg kísérnek a melegedőbe, most is szégyenkezem, tudom, hogy egymással nem csinálnak ilyen cirkuszt. Mosnak jódoznak és kötöznek. Ők is tudják, hogy fölösleges, öt perc mulva sáros rongy lesz a géz, de a »szabál az az szabál.«

— Nem lehet játszani ezzel a kővel, hiába no, nem lehet játszani vele.

Magasztos menetünk ismét a sziklafalhoz vonul. Sopánkodnak és példákat idéznek. Részvéttel figyelik a sebesült hős kőhajigálását, de nem titkolják patriarchális elégedettségüket.

Büszkék a bazaltjukra.

—[]—

VALAMELYIK DÉLUTÁN FÖLTŰNIK Czanga lőmester méltóságteljes alakja, mögötte a »szárnysegéd.« Kis fatáskát hoznak, tempósan mozdulnak és keveset szólnak. Járásukban, nézésükben ott lüktet a felelős és veszélyes munkaszülte rokonszenves szakmai arisztokratizmus. Az egyre fogyó, mindjobban ösz-

szokapaszkodó, mereven védekező lábkőbe apró gödröket ásnak, paxitrudakat helyeznek el, gyujtózsinórt vezetnek ki, betakarják kővel, földdel, és kész. Az őr már kimászott a zimankós tetőre, recseg a kürt és Czanga lőmester mérgelődve kergeti a lődörgő késedelmeseket.

— Nyomás innen, srácok.

A negyvenöt, ötven esztendős srácok eltolják a csilléket, s bevonulnak a melegedőbe. A komoly készülődés láttán megszeppenve nézegetem a nyavalyás palatetőt.

— Harminc méterre se vagyunk.

— Ez csak olyan búcsúbéli puffogtatás.

Czanga lőmester elégedetten pillant a néptelen munkahelyre, szemére rántja a bőrsapkát, s hosszúnyelű piros zászlóval a kezében elballag a kanyarba. Kiáll és silbakol, nehogy valamelyik ütődött dieseles belevonatozzon a robbantásba.

Négy heves, vad dörrenés. Mindenki hallgat, elhúzódunk ajtótól, ablaktól. Csöndes szorongás lebeg körülöttünk. Ritkán, szeszélyesen pattogni kezd a kő. Egy félökölnyi darab rádobban a tetőre, de galiba nélkül legurul. Az ajtón is koppan, az ablak előtt is koppan.

— Tényleg, mintha búcsúban lennénk.

— Szenteltvíz — legyint Vitorlás — akkor szorul itt a kapca, ha hézagrobbantás van. A csille alá is búvik az emberfia. Akkor még Czanga se ilyen hegyes.

»Vincénk«, mint a munka géniusza terelgeti a népet.

— Gyerünk, gyerünk, emberek.

Czanga lőmester belép, kicsit kancsal szemével ravaszul sandít, s visszatartja a kihömpölygőket.

— Várjatok még egy cseppet, srácok. — Körülálljuk, nézünk, nem értjük. — Merthogy én azt mondtam Miskának, öt löket lesz.

Elismerően mosolyognak, a »szárnysegéd« elneveti magát. Valamennyien Miskára gondolunk, aki fenn kuporog a tetőn, árgus szemmel bámul szerteszét, vacog, s az erre tévelygő rőzseszedőkre tiltón ordít, mint egy oroszlán. A hidegtől rezeg a nadrágja és várja a nemlétező ötödik robbantást. Később, amint zörögve vonulunk felfelé a csillékkel, Miska, meghallva a munkazajt, előbúvik, rázza az öklét, játszik, segít befejezni a viccet. Zsebrevág kétezer megjegyzést, vörösborostás fiatal képét felfújja, szájába sípot dug, és mögénk áll. Felfelé meresztett nyakkal, gyanakodva nézegeti a sziklahalmot. Ha felhangzik a sípszó, szétfutunk, mint az egerek. Rendszerint diónyi kövecske ugrál lefelé, de jöhet egy lavina is. Az emberek káromkodva csoszogtak vissza, de sohasem Miskát szidják.

A hallatlanul nehéz, s primitív eszközökkel végzett kőfejtés, faragás, nagyon munkaigényes. A robbantás csupán első stáció, s amíg ott lenn vagonokba, vagy uszályokra kerül a darált, porrátört, vagy megfaragott bazalt, talán harminc kézben is megfordul. Egy csillés például tizenkét munkafolyamatot is végez, tisztít, villázik, tör, rak, szállít, alkalmilag a durva faragást is elvégzi. Bérük — azt hiszem, — aránytalan. Egy útburkolatként használt bazaltkocka kifaragásáért két forint üti a markukat. Egyik nap megpróbáltam ezt a kőfaragást. Két óra alatt készítettem el egy kockakövet és milyen csúnya volt szegény. Az idő persze arányosan csökken a szakértelemmel, de a fizikai fáradtság nem. Speciális acélkalapáccsal, vésővel dolgoznak, mert a bazalt játszva elintézi a közönséges vasat. A

faragók földig görnyednek, dühödt gyorsasággal ütik az ellenséges követ, s hogy egyetlen kis görcsöt leveregessenek róla, rávágnak talán százszor is. Harminc ilyen követ kell kifaragni, akkor megvan a hatvan forint.

A négyes munkahely szerencsés. A megrakott csille magától gurul az enyhe lejtőn, s üresen kell lejtőn felfelé tolni. Néhány fejtőhelyet egymás között »büntetőtábornak« emlegetnek. Az elszállítandó kőhalom sokkal mélyebben fekszik, mint a gyűjtő. Az emberek orra — amíg felnyomakszanak a megrakott csillékkel — csaknem a földet éri, káromkodnak, köpködnek és verejtékeznek, karral-vállal dulakodnak a megrakott vaskocsival. A szállításért tíz méterenként három és fél fillér hull az ölükbe.

— ODANÉZZEN! — HÁRI, ÁLLÁVAL a távolabb álldogáló, három figyelő férfi felé int — jöttek írót nézni. A fene tudja, mit bámészkodnak, az igazat szólva én nem nagyon szeretem a magafajtájú embereket.

— Miért?

— Mert énvelem nagyon kitoltak. Látja? — Orrom elé tartja a kezét. A két tenyér újjai hegyesszögben távolodnak egymástól, a mutatóujjak nyolc centire lehetnek. — Ilyen munkás vagyok én, húszévi emelgetés tesz ilyet az emberrel. Nem mondhatják, hogy semmi ember vagyok. S egy író azt írta rólam, hogy »majompofájú.« Megírta a családomat is, mindenki olvassa a faluban, mindenki röhög rajtunk. Hát az a fontos, hogy én majompofájú vagyok? — A villanyfény rápermetez széles arccsontjára, hátracsapott homlokára. Előrenyújtott kézzel áll, arcán panaszkodó nyugtalanság. — Rosszul tette, hogy ezt írta. Elhiheti, hogy azóta én még könyvet se veszek a kezembe.

Meggondolkodtatja az embert. Panaszkodtak így már nekem Kálban. Ott valamelyik újságíró közölt vérfagylaló leleplezést. Felháborodástól remegő hangon tudósította olvasóit, hogy riportútján benézett egy elhanyagolt portára, s egy szutykos, meztelen apróság fetrengett a porban. Az atyának persze szőlleje van.

Megnéztem ezt a házat. Olyan, mint a többi, nem tisztább, és nem is piszkosabb. Boruk van, de nem fogyasztanak többet, mint a normális átlag. Az illető újságíró esetleg nem tudta, hogy egy fürge kisgyerek csak akkor nem lesz maszatos, ha betegen fekszik az ágyban. És hogy harmincötfokos melegben, kilencéves fejjel miért kellene valakinek zsakettben tartózkodnia, nem lehet fölfogni. Illetve, pontosan fölmérhető.

»Majompofájú.« Hát mit tegyen szegény? S ez lenne itt a lényeg? Vajon az lenne az irodalom, vagy riport szerepe, hogy egyetlen külsejében, karakteresebb figura megteremtésért egy pontosan fölismerhető modelt kiadjon, nevetségessé tegyen? Rendben van, csapjon le az ember, ha akkora a vétek, hogy érdemes, sőt, muszáj ütni. Ilyenkor jöjjön a név, meg a lakcím. De, hogy egy vértelen riport kicsit »földobódjék,« ezért megtépázni egy embert, vagy családot? Kérdéses mérleg.

És nem is csupán néhány embert érintő kérdés. A káptalantóti téesz elnöke félóráig kesergett és káromkodott hármunk előtt, mert egy tapolcakörnyéki téesz mákvirág vezetősége több hektó bort ellopott a közösből, s maszek pincében tárolva, suttyomban eladogatta.

— Sokan vannak ám, fönn is, meg lenn is, akik azt mondják, no, összehoztuk a téeszt, megvan a harmincforintos munkaegység, rendben megy itt minden. A

Tészkes fenét! A földdel könnyebb boldogulni, de az embereket átállítani a nagyparcellára! Az a nehezebb. S hogyan állítsuk át, ha azok miatt a disznók miatt az én szavam is csorbul? Mert az emberek azt mondogatják, azelőtt a Hadrovics intéző lopott a báróéból, most meg a vezetőség lop. Hát akkor hogyan álljanak át?

Ebben az országban megnőtt a vezetők felelőssége, mert megnőtt a hitelük. S aki ma ilyen, vagy olyan módon hátbatámadja azt a hadmenetet, amely a szellemi, fizikai szegénység ellen, az »átállításért,« szocializmusért folyik, az nem »megtévedt, jó elvtárs,« hanem dezertőr. És ha ez gazdasági, vagy politikai vonalon igaz, helytálló irodalmi, publicisztikai téren is, hiszen egyik — talán legfőbb — feladata ez az »átállítás.« Lehetetlen, hogy valaki egy-kétnapos szegényes kávéházi szenzációért olyan sebet ejtsen, melyet családok, rokonok, jóbarátok sora hordoz. Türhetetlen, mert ebből születik a »nem szeretem a magafajtájú embert« — féle vélemény, az ellenszenv, az idegenkedés, végső soron a hitelvesztés, a könyv és újság gyűlölete. Akit a kígyó megmart, fél még a gyíktól is. Az ember kényes jószág, óvatos kezet kíván. Aki ezt újságíró létére nem tudja, menjen a fenébe. Ne riportutakra.

—[]—

MA „JÓ NAP" VOLT. A szél ide-oda hajkurászta a ködöt, hol Gulácsot, hol Sziglibetet burkolta fehér füstbe, de eső, vagy hó, nem esett. Egy páran huszonöt csillét raktak, s a többi se járt rosszul. Nincs kényszerű úcsörgés a melegedőben, nincs fagyszabadság, nőtt a kereset. Este nyolc körül susogva és percegve hullni kezd a hó, ez azonban mitsem ront az emberek kedvén. A brigád ma délutános, délben kezdett, este kilenc körül végez. A délelőtti műszakot jobban szeretik, mert szabad délutánt jelent, elvégezhetik a házkörüli munkát. Ilyenkor csupán az ólmos, zsibbasztó álmosság a kellemetlen. Érthető. Aki Tördemicről, Tomajból, vagy Korkovánból túristáskodik föl, hajnali kettő körül ébred.

Kezelünk és oszlunk. Zseblámpa jóformán senkinél nincs, olyan régen botorkálnak a hegy istenverte, köves útjain, hogy a lábukkal látnak. Kinn dohog a kis diesel, s testéről füles sapkájával csapkodva a havat, beállít a vontatónk. Végignéz a hat-hét, még itt üldögélő emberen.

— Vannak még, akiknek jól megy.

— Vannak.

— Pihennek, tömik a hasukat — vigyorog a szalonnázókra — lazsálnak.

A »szárnysegéd« nagyot nyel, s mézes mosollyal kérdi.

— És hogy van a kicsi?

A vontató dühösen kitátja a száját, azután becsukja. Nem meri felvenni az egyenlőtlen harcot, leül. Bosszúképpen fejére vágja a sapkát, melynek két szárnya ambíciótlanul lefeg a füle mellett.

— Ja, magát meg — fordul hozzám — Czanga várja az irodán. Hogy megbeszélték volna ma este a látogatást.

Kitopogunk a hulló hóba. A »szárnysegéd« diadalmasan károg utánunk.

— El ne felejtsd megmosni a kicsinek a hasikáját!

A vontató viszafordul, a sapka két füle most harciasan hintázik.

— Ha ide mindenféle huligánt beengednek, persze, hogy semmi fegyelem nincsen.

— Indíts már, te fülesbagoly!

Éktelen dohogással, peckesen eldöcögünk. Mögöttünk csikorogva pletykálnak a csillék.

— Nem is tudtam, hogy magának gyereke van.

Brummogva röhög.

— Ez a sok meghibbant sírkőfaragó . . . egy topolinóm van, amiatt szekíroznak. Puffadjanak föl. Szeretem a motort és kész! Az asszony is dolgozik, nem keresünk rosszul. Miért ne vettem volna? Igaz?

— Igaz. Mennyit keresnek?

— Ő ezerhármat. Én meg ezerhat-ezerhetet.

— A munka se rossz. Mert én szeretem a motort és kész. Nem vehettem Impalát, igaz? Így is kiemelt órabér ez — mondja büszkén és most olyan, mint egy dölyfös bagoly. — Kevesen keresnek itt jobban. A lőmesterek, Czangáék.

— Ők mennyit kapnak?

— Hát, ők még jobban. Attól függ, milyen munkát csinálnak. Esetleg tizenkét forintos órabért is.

— Ez igen.

— Csinálná a fene — rángatja a vállát — azt akarom én, hogy nyugodtan várjon odahaza az asszony.

Végighuhogunk a keskeny párkányon. A melegedőből fény fut a sínre. Valaki harsányan és hosszan káromkodik, az egyik bérelszámoló anyja istenét emlegeti. Dehát, hol nem emlegetik valamelyik bérelszámoló anyja istenét?

Czanga jóindulattal kancsalít rám, és csaknem kézenfogva kalauzol le a hegy északi oldalán. A fekete égből szálldogál a hó. Már csak a rakodó duhogása hallatszik, vak egérként botorkálok a lőmester után. Czanga frissen ugrál, néha rámkiabál — vigyázzon egy kicsit, nyakig megy a pocsolyába, nem látja? — Nem,

— Nézze csak — mutat az éjszakánál sötétebb valamire — ott lakik egy asszony. Tizenkét gyereke van. És most ment férjhez másodszor. Hévízen voltak nászúton, hetvenkét éves.

— Fantasztikus — mormogom elcsigázva, pedig csak tizenhét csillét raktam.

— Fantasztikus a fenét. Szívós nép lakik errefelé. Korkovánban van egy másik néni, annak meg huszonegy gyereke született, két férjtől. Huszonegy kihordás, huszonegy szülés. És maga kapálja a szőllejét.

Kerülgetjük a bástyákat, a lejtős oldal földfogó kőfalait.

— Nem ver ki a felesége bennünket?

— Miért verne ki?

— Éjjel állítunk be.

— Hogyan tenne ilyet? Énnálam gyakori a vendég. .A csőszök is benéznek, a rendőrök is ott melegszenek. Figyelje meg, milyen vörösbort adok én magának.

Megáll, és fenyegetően kérdi — Ivott már maga badacsonyi vörösbort?

— Nem.

— Akkor nem is tudja, mi a jó,

A házeresz alatt, búrában ég a villanykörte. Üvegezett tornácos, szőlőtőkék, gyümölcsfák közé húzódó ház. Czanga elégedetten zsörtölődik.

— Mindig meggyújtja az asszony a villanyt. Mondom neki, hogy fölösleges, ő meg fújja a magáét, hogyne, hogy eltévedj, s itt bolyongj reggelig!

A köves, tágas konyhában tisztaság és meleg. A tűzhely mellett piroskepű, álmos, hálóinges, csöpp lány. A rádió a kongresszusi beszédet közvetíti, az irodalomról is szó esik, fáradtan, összetörten gunnyasztok. Nosztalgiát érzek, örülök, hogy itt vagyok, ebben a házban. Hálásan rágom az abárolt szalonnát.

— Jó kis ház ez, szivesen laknék itt.

— Ugye? Pedig olyan rozoga volt, hogy ha Gulácson esett az eső, ez már akkor is beázott. Nekifogtam és megcsináltam.

— Megcsináltuk — kötekedik a felesége — semmiképpen se hagyjál ki engem ebből.

— Semmiképpen se hagylak ki. Ezért hát nem mennénk mi el innen sehová.

— Pedig ez a bánya nem üdülőtelep.

— Hát nem. S tudja, hogy az emberek zúgtak, mikor megtudták, hogy Uzsára, Diszelbe, Halápra telepítik a munkahelyet? Mert itt abbamarad a fejtés. Ideszoktak. Majd mindnek van háza, szőlleje. Ki hagyná ott szívesen?

— Én szívesen mennék — mondja az asszony, s elkomorodik.

— A robbantás miatt?

— Amiatt.

— Meg lehet szokni — morog Czanga kedvetlenül — nyílván régóta zajlanak itt a viták, — s hová mennénk? Itt a ház, ez a vidék. Gyakran járunk le a tóhoz, pedig sok ember tíz esztendeje se volt lenn. Már az idősebbje. Én csak itt érzem jól magam. Még a követ is meg lehet szeretni, igaz?

— Azért amit maga csinál . . .

— Hát, más, mint a csillézés. Nem nagyon gondolok rá. Ha azon járna az eszem, nem is mernék hozzákezdeni.

— Nemrég, hogy idejöttem, agyonvágott egy lőmestert a kő.

— Ismertem. Nem volt lélekjelenléte.

S erről nem is folyik tovább a beszéd. A férfi húzódozik ettől a témától, a felesége hallani se szeret róla. Pedig valóban veszélyes munka, s ez a vékony, valakit mindig ugrató ember, kétszer, éppen hogy megúszta. Ha fönn, a harmincméteres falon robbantanak, a lőmester úgy lóg egy szál kötélen előkészítés közben, mint a pók. Hagyján, ha akad valami sziklaplató, akkor támaszkodhat a láb. Dehát, Czanga második keserves pillanatát éppen ilyen helyen élte át. Egy teresz réteges sziklája csúszott meg, s indult, mint a ródli, lefelé. »Ilyenkor befelé kell ugrani, s lapulni!« Egyszer a biztosítókötél cöveke szaladt laza kőbe, s a kötél hullott vele együtt. A segítők rántották vissza, nézett meredt szemmel és sárga volt, mint az agyag.

— Gyere — öleli fel az asszony a kislányt — aludni kell már. — A gyerek nyűgösködik. — Enyje, a bátyád lassan ki is alussza magát!

— Ilyen korán fekvő?

— Dehogy. Ma kimerítette az izgalom.

— Felelt?

— Nyulat vágott. Mert ez a nagy hős apja — derül fel az arca, és mosolyogva mutogat Czanga lőmesterre — ez nem mer tarkóncsapni egy nyulat.

— Nincsen nékem arra szivem. Személyesen ismerem valamennyit, még a természetüket is. Hogyan csapjam tarkón?

— Igy azután ráparancsol a fiúra. Ő meg, szegényke, nem meri mondani, hogy nem. Mert fél félni.

Ott kinn, újra ég a villanykörte.

— Hát, találkozunk még — nyújtja a kezét — járjon szerencsével.

— Maga is — mondom, mert úgy érzem, nagyobb szüksége lehet rá, mint nekem.

Legyint, mosolyog.

— Nem lesz semmi hiba. Az asszony is megnyugszik majd. Valakinek ezt is kell csinálni, igaz?

Meglepetten megállok. Harsány, szép férfibariton énekel.

— Hát, ez micsoda?

— Hó, ez egy érdekes ember. Tudja milyen dolgos? Ötvenhat esztendős, s nem is olyan régen, negyven csillét is rakott. Néha mulat egyet, csak úgy magának. Kiül a pincébe, iszogat, énekel. Ilyenkor van egy kis baj. Ilyenkor veszekszik a feleségére, pedig amúgy nagyon jól élnek ők. Lehordja mindennek. A múltkor már nem álltam meg, kérdezem: — Lajcsi bácsi, tudja azt maga, milyen rendes asszony a felesége? — Tudom. — Hát akkor miért mondja neki, hogy kurva? — Erre fölemelte a mutatóujját, komolyan rámnézett, s megszólalt. — Az az ünnepi neve.

—[]—

— ERNŐ! — IDŐSEBB, VÖRÖSKÉPŰ BÁCSI támaszkodik a pulthoz, mint egy búcsújáróhely korlátjához, s hangjában csodaváró remény vibrál — adjál egy féldeci törkölyt, Ernő!

— Elfogyott.

— Hazudsz, Ernő!

Gondos Ernő természettől piros arca merő sértődöttség és felháborodás.

— Nagyon jól tudod, hogy én még sose hazudtam!

— Akkor bort adj, Ernő. Azt se adsz?

— Azt se. Egész délután törkölyt ittál, ha kevered, fejlökést kapsz, szerencsétlen.

— Beírok a panaszkönyvbe!

— Itt van. — csapkodja a csillogó pultot Ernő — írd tele, itt van, írjad csak! Inkább, minthogy a felséged elkapja a nyakam.

A bácsi, e hatalmas érv hallatán megjuhászkodik, fájdalmas búcsút vesz és rá se pillantva a panaszkönyvre, távozik.

Borzongva szárítkozom a kályha mellett. Ma korábban jöttem le a hegyről, a természetesen most is szemelő havasesőben. Tomaj utcalámpái már hivogatóan integettek. A gyerekek ázott kismacskákként kapaszkodtak az iskolából hazafelé és mint a kotlóstyúk a csibéket, csapatonként egy-egy asszony terelgette őket. A kolóniabéli mamák így oldják meg a biztonságos hazafuvarozás kérdését. Elandalodva sajnálkoztam rajtuk, amikor valami vizes agyagos kövön megcsúszott a lá-

bam, hanyattestem, s leszánkáztam egy vízmosásba. Infernális alászállásom egy gyermekcsoport kellős közepén ért véget. Körülálltak és szakértelemmel néztek.

A tanácselnök megjön, bemutatkozom, készítem a tollat.

— Elvtárs — mondja — valami igazolást legyen szíves.

Éberség. Vacogó elismeréssel tocsogok haza az igazolványaimért.

— Sajnálhatod, hogy nem jöttél előbb — vigasztal Ernő egy féldecivel — itt volt a Jóska. Kérdeztem, fölmond-e? Azt mondta, többet az életben soha, mert néki úgyse sikerülne.

— Melyik Jóska?

— Ott fönn, összerúgta a patkót valamelyik bányamesterrel, s dühöngve elindult, hogy felmond. Valamelyik haverja útközben bekiabálta a pincéjébe. Bánatában berúgott. Múlt az idő, indult tovább, de Korkovánban is megkóstoltatták az ideit vele, ott is keresztbe akadt a szemük. Mire leért, erős délután volt, kijózanodott. Erre beugrott ide, egy pohár bátorságra, itt azután, mire észrevettem, teljesen elkészült. Nem tudta megmondani, mit akar. Erre jött a sógora kocsival, föltoltuk, s ő azután hazafuvarozta, vagy tíz kilométerre.

A tanácselnök két emberrel tárgyal, — kicsit férfikaszinó, meleg tárgyalóterem is ez a büfé, — s a vita hevében ballonját, kabátját, ingét is kigombolja.

— Nem lehet így, kérem, — panaszkodik, amint egyedül maradunk — az ember úgy érzi, kifolyik a kezéből ez a falu. Mert nézze csak. Ugye, itt vannak a kommunisták, kikre támaszkodni lehet. De hogy vannak itt? Bánya, kutatóintézet, község, MÁV, hegyközség, bizony. Mintha Tomaj nem is egyetlen Tomaj lenne. Minden alapszervnek saját terve is van, azt hajtja elsősorban. Mi energia marad a falu egészére? Semmi. Kétszázötven párttag, hat alapszervben. Pedig, hogy kellene itt a munka.

— Például?

— Például a kultúrházhoz. A község büszkesége lenne. Kaptunk rá kétmillió hatszázezer forintot. No. Lehetne kezdeni. Lehet a csodát.Mert hol legyen? Tomaj maga hét kilométer hosszú. Badacsonyörs is követeli. Mi vagyok én, isten? — Elkeseredve néz az abroszra. — Mert Korkován is követeli. Pedig meg lehetne csinálni szépen. Társadalmi munka kellene hozzá. Van itt elég kőfaragó, alapozáshoz kőműves, ember a szállításhoz. Kő. Csak éppen nem jönnek.

— A pedagógusok nem segítenek?

— A pedagógusok — gondolkodik — no igen. Mozognak. Tudom én, hogy sok munkájuk van. Nem kapunk elég segítséget onnan. Más bajok is vannak. Negyvenöt fős testület, egy párttag. S azután megy ott szépen a materialista nevelés, hétközben. Vasárnap meg, jónéhányan mennek a misére. Pedig, ha többet segítenének, jobban menne a dolog, mert a faluban szeretik őket. Meglenne a kultúrház. Szakkörök, színházi előadás, nyugdíjasok klubja. Velük jobban is lehetne dolgozni. Itt van például Moldován Jenő bácsi. Tudja, mit csinált? A villamosítás idején három utcában szervezte meg a gödrök ásását, oszlopok szállítását.

— Ez igen.

Ez igen.

— Hetvenhat esztendős.

Búcsúzik, kigombolt ballonnal indul. Visszanyitja az ajtót, s beszól:

— Utcát is kellene kövezni. Aj!

— Megyünk? — kérdi Ernő.

— Hát, ha el tudsz jönni . . .

— Átveszi az asszony.

Megyünk. Csak úgy ver a zápor, s egyre inkább a hó. Már megint a hó. Rátelepszik ez az idő, egész vakációmra, mintha a bazaltbánya, s a munka jellegét, itteni életem eléggé rideg magányát hangsúlyozná. Expresszív idő. Föltappogunk egy széles, szabad teraszra. Kopogunk, kiabálunk. Az üveg mögött megjelenik egy árny, s dühösen visszakiabál.

— Gyertek hátra! Nem tudom kinyitni ezt a rohadt ajtót.

Hátramegyünk. Forog a kulcs, behatolunk a konyhába. A házigazda, — Rácz Imre — negyvenes, kicsit fáradt arcú, jókiállású férfi. Hangja csaknem szaggatóan erős, ha megszólal, szerteszét veri a csendet.

— A nyavalyások — dühöng — megcsináltuk ezt a házat, s olyan ajtót tettek bele, hogyha víz éri, bedagad, mint egy tehén. A sok hülye. Ha én így nevelném a gyerekeket, nyakamon lenne az egész Oktatási Osztály. Az építőipariak meg csak röhögnek.

Benn a család. A felesége is pedagógus, a két gyerek tanul. Megyünk a másik szobába.

— Aha — villan a Rácz Imre szeme, amikor Ernő elmondja, kivel beszélgettünk egy félórája — és miről beszéltetek?

— A kulturházról . . . egyebekről is.

— Látod — fordul a feleségéhez — nagy probléma — bólogat — igen nagy probléma. Tudod, milyen iskolaviszonyok vannak? Három helyen tanítunk, három nyavalyás, elaggott épületben.

— Láttam.

— No. Szertárnak, fizikumnak, ilyesminek, helye nincs. Tantestületi szoba nincs. A gyerekeknek sincs helye. Még jó, hogy poloska nincs. Hat-nyolc évesek is, este másznak a hegyre. Tornaterem sincs, ember! A tornaórák az osztályban folynak. Tudod, mit jelent ez egészségileg? Meg lehetett volna legalább a gondok nagyját oldani. Volt itt egy KISZ-ház, üresen. Megkaptuk? Nem kaptuk meg. Ki kapta meg? A BIB. Ezzel a bizottsággal nekünk rengeteg bajunk van. Az üdülők jönnek, elmennek. Mi meg itt élünk, érted? S ez a bizottság csak a partról, meg a vízből látja a világot. Még az iskolát is el akarják a nyári szezonra venni, túristaszállásnak. S arra meg nem gondolnak, hogy járnak itt angolok, amerikaiak, meg mindenféle náció. Meglátják ezt a tetves fészket, ezt az »iskolát« és röhögnek a markukba. Hol vagyunk mi még a kultúrháztól!

— Nem tartod hasznos gondolatnak?

— Országosan igen. De itt? A tanács nyomja a tervet, azt hiszik, emelik az »ünnepség fényét.« Nem azon kellene vitázni, hol legyen, hanem, hogy legyen-e? Kell-e?

— Persze, hogy kell.

— Pesti szemmel nézve. Itt, barátom, iskola kell. S ebben lehetne kulturterem, egy-két szoba, szakkörnek. Is-ko-la. Hogy a srácok ne este nyolckor érjenek haza. A pedagógusok is jobban, nagyobb kedvvel, lehetőségekkel tanítanának. Oda szívesen szerveznénk társadalmi munkát. Mennénk magunk is. Dehát, tudod, elég kevés súlya van itt egy pedagógusnak. Egyik kartársam évek óta életveszélyesnek

nyílvánított lakásban él. Családdal. A másik meg olyan házban, aminek kátránypapír a teteje. Menne itt a munka. Van egy ötventagú felnőtt énekkarunk. S másutt is vannak emberek. Az üzemben például Jeck Tibi.

— Ismerem. Ő igazított a szállásomra.

— No. Az egy érdekes madár, barátom. Egyhónapos kiküldetésre jött Pestről. Ittragadt, megnősült, házat építettek. Most irodalmi szinpadot szervez. Nem is rosszul, barátom.

Megmutatja a könyvtárát. Hatalmas, kitűnően válogatott anyag — csupa magyar szerző.

— Miért nem gyűjtesz külföldi szerzőket is?

— Így jött ki a lépés. A srácaimnak másképpen hozom már össze. Változik az ember, öregem.

Vacsorázunk, közben megkérdezem.

— Névvel, vagy név nélkül?

— Miért?

— Egy pár ember tiltakozott a névkiírás ellen.

— Bolondok ezek? Mit képzelnek, elviszi őket a rendőrség, vagy mi? Látod, ez az! Még nem értik, vagy nem hiszik, hogy változott a világ. Nem szabad a háttérben sumákolni, ha igaza van az embernek. Ird csak ki, Rácz Imrének hívnak, öregem.

Elszalad és visszatér egy demizson borral.

— Idei nedű. Ernő, te szakértő vagy. őszinte is vagy igaz?

— Igaz.

— Akkor mondd meg, milyen?

Kortyolunk. Keserves, ecetes, legalább háromemberes bor. Kajánul figyelem Ernő vívódó lelkét. A tőrbecsalt jellembajnok összecsikorítja a fogait.

— Érdekes bor.

—[]—

A FALURA, MINT A DICSÉRŐ SZÓ, rátelepszik az este. Kerülgetjük a pocsolyákat, mert vizes hó hull, a fenyőfákon millió pihe perceg. Szobámban ég a villany. Magda takarít, talán szenet hozott, vagy ablakot tisztít. Amíg nem tartózkodom itthon, tesz-vesz serénykedik, ha megjövök, hetykén, s kicsit bánto alázattal elmosolyodik és menekül. Most két teli vödörrel verekszik a kályha mellett, s mérgesen pislog. Haja kócos, kabátja nyitva. Olyan, mint egy barna kis bárány.

Leteszem a vizes esőköpenyt. Rosszallóan rámnéz, s kiviszi az eresz alá, hogy lecsurogjon róla a hólé.

— Hallja, maga nem tud valami nagy rendet tartani.

— Maga se — mutatok leffegő kabátjára.

— Hát, ha egyszer dolgozik az ember.

— Én is dolgozom.

Egy másodpercre rámvillan, s lekicsinylően elmosolyodik.

— Nohát, amit maga ott téblából a bányában . . . Minek dolgozik maga itt nálunk? Ahogy maga dolgozik.

— Szemtelenség — gondolom sértett önérzettel, s megpróbálok fenyegetően

nézni, de nem megy. Ki tud erre a kislányra fenyegetően nézni? Örülök kötekedő kedvének, így tán beszédesebbé válik.

— Annyit mindenesetre dolgozom, mint maga, ezzel a két, vacak vödörrel.

—Hojjoj, mintha nekem csak ez lenne a munkám. Mikorra én a maga rendetlen szobájához jutok, már mosogattam a konyhán, s hordtam a vizet az embereknek.

— Nahát, ebbe se hal bele. Ki szomjazik ilyen időben?

Gondolkodik, mérlegel.

— Az igaz. Nyáron annyit isznak, mint a bivaly, ilyenkor kevesebbet, de azért kifáradok. Olyan lárma van az osztályzón . . . Ebbe fáradok bele. Nem nagyon jó munka.

— Mennyit keres havonta?

— Hojjoj, nem nagyon sokat. Ötszáz forintot. Az erdőgazdaságnál, csemetézéssel, kapálással, nyolcszázat is kerestem. Csak az nem állandó munka. Ez állandó.

— Holnap nem kell már se takarítani, se szenet hozni.

— Elmegy? Hová megy?

— Egyenlőre vissza, Pestre.

— Azután megint máshová? — Leül, kezét ölébe ejti. Tartózkodása, talán mert utoljára beszélünk, feloldódik, talán csak a kíváncsiság hajtja. Kutató kis gombszemével néz, töpreng. — Jó ez magának? Egyszer itt, máskor ott. Én nem tudnám megszokni. Én ott szeretek élni, ahol régóta ismerem az embereket. Csak közöttük. Nyugodtan szeretek élni.

— Igaza van — gondolom magamban — talán igaza van.

— Azért nem árt szétnézni a világban egy kicsit. Volt már Pesten?

— Kétszer. Nem kívánkozom oda. Este a sok villany nagyon szép volt. Nappal féltem a csörtetéstől.

Megmagyarázhatatlan szánalom, és furcsa nosztalgia önt el. Irigylem ezt a kislányt, aki itt marad, az ismerős emberek között, s ha kedve tartja, holnap is bejöhet ebbe a szobába.

— Holnap szombat van. Mit csinál majd holnap?

— Hát, van tévé, meg rádió.

— A Déryné járt már erre?

— Nem nagyon jár. Nem voltam még színházban.

— Szeretne szinházba menni?

Bosszúsan felrántja a vállát. Ha sajnálkozást szimatol, támadóan összegubbaszkodik.

— Megvagyok nélküle. Ha valami jó darabot hallok a rádióban, szeretném látni. Néha elmegyünk a bálba. Ritkán, mert én még csak tizenhat éves vagyok. Ha idősebb leszek, többet járok. Akkor több zsebpénzt is kapok majd.

— Most mennyi pénzt kap?

— Vasárnaponként kapok egy tizest. No, meg a ruha. Nem panaszkodom ebben a tekintetben.

— Fodrász?

— Minek lenne az?

— Hogy feltupíroztassa a haját.

Kuncog tudatlanságomon, örül, hogy lefőzhet.

— Kiment az már a divatból. Most a konty a divat. Ha tizennyolc éves leszek, s így marad, megnövesztem a hajam. És más munkát keresek.

— Itt a faluban?

— Dehogy — türelmetlenkedik — Tihanyban.

— Miért éppen ott?

— Mert jártam már ott, ismerek egy csomó embert. Füredre nem megyek, ott nem ismerek senkit. Tihanyban kétszer is voltam. Meg Székesfehérváron, hosszabb ideig. Ott lakik a nővérem.

Fölugrik, megpiszkálja a tüzet, zümmögni kezd a kályha. Visszajövet egymásra rakja a könyveket.

— A könyveit is mindig szétdobálja.

— Nem katonák ezek. Minek olyan nagy rend? Magánál talán vigyázzban állnak, vagy mi?

— Énnekem nincsenek. Másoktól kérek.

— Mostanában miket olvasott?

— Egy orosz énekesnek az életét.

— Saljapint?

— Azt. Meg a »Szép pap«-ot.

— Milyen könyv volt?

— Jó. Meg a »Halálhajó«-t.

— És ez a könyv?

— Jó.

— Többet kellene olvasnia. Újságot is.

— Minek?

— Hogy kérdezhet ilyet? Nem beszélnek erről a KISZ-ben?

— Nem járok én oda.

— Kár.

Megrántja a vállát. Semmi közöm hozzá.

— Ha ezt a szót kimondja: háború. Mire gondol? Milyen dolog ez?

— Láttam már moziban. Nem nagyon jó dolog. Rossz.

Védekező állapota nyers, darabos válaszokra készti. Olykor úgy beszél velem, mint egy falubeli fiúismerősével, hetykén, derűs, lányos szemtelenséggel vagdalkozik, néha elhallgat, riadtan haragosan néz. Elvégezte az általánost, itt ül Tomajban. Megrebbenő szemmel gondolkodik, »jó itt nekem.« Azután elszomorodik, s halkan mormog. — Néha megúnom az életemet egy kicsit. De csak néha. Majd ha tizennyolc éves leszek, másképpen élek. Elmegyek Tihanyba.

— Idefigyeljen! Tegyük fel, hogy én egy jóságos tündér vagyok.

Szája elé kapja a kezét, nevet.

— Hojjoj, úgy is néz ki.

— De csak tegyük fel. És azt mondom. Idefigyelj. Magda, szorgalmasan takarítottál és hoztál szenet is, pedig nehéz felcipelni a sok lépcsőn és mire idekerülsz, kifáradtál már alaposan. Ezért három kívánságodat teljesítem.

— Ne beszéljen zöldeket!

— Halljuk az elsőt!

— Hát . . . jó lenne nyerni az »Ahány ház, annyi rejtvény«-ben egy magnót. Akkor hallanám a hangomat. Sose hallottam még, mert beszélek közben.

— Azután?

— Nem nagyon tudom, így hirtelen . . . Szeretnék száz évig élni. Tovább nem érdemes, igaz? De száz évig szeretnék.

— Tihanyban?
— Nem — ingatja a fejét — nem ott.
— Hanem, hol?
Tekintetét elmélázva szegzi a messziségbe. Hangjában szomjas vágy remeg.
— Székesfehérváron.

—()—

BŐRÖND BEPAKOLVA. JEGYEM A ZSEBBEN. Őrülök is, nem is. Jó lesz hazamenni, leülni a kávéházban egy feketére, jót beszélgetni, vagy dühöngeni valamelyik szerkesztőségben, kipihenten ébredni, elmenni a Fedettbe. Dehát annyi minden marad itt mögöttem. Hári, Vitorlás, »Vincénk«, Czanga lőmester és szárnysegéde, az az átkozott út, felfelé, a vizes mogyoróbokrok között, Ernő, aki a kályha mellé kergetett, ha fáztam a büfében, s akiket nem ismertem meg, a kilenc gyerekkel »dolgozó« korkovány iskola, Jeck Tibi, a huszonegyszer vajúdó asszony . . . Nem múlt töretlenül ez a négy-öt hét se. Irodalmi estre, más ügyes-bajos dologban néhányszor Pestre, s az Alföldre mentem. Nem tett jót ez a testi skizofrénia. Legközelebb másként fogok hozzá.

Utoljára »átélek« még egyszer. Nagy, csak nyáron használt üdülőben helyeztek el, egyedül laktam egy egész szárnyrészben. Némi feudális gőggel, megrendülten sétálgattam a szobákban. Most is összefonom karjaimat, mélán, de harcedzetten ballagok át a cintermen, lovag Wasserkopf Ivor vagyok, s elmerengek nemzetségemen, melynek férfiai hősök, asszonyai pediglen erényesek voltak.

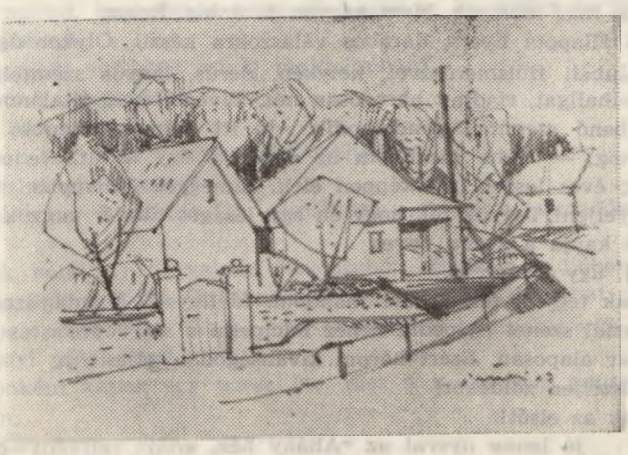

PATAKI JÓZSEF: TOKAJI UTCÁCSKA

MOLNÁR EMMA:

SZABADSÁGOS KATONÁK

Lüktet, zakatol a vonat. Siet. Bársony a sötétség odakint, durva a beszéd idebent. A hőség gyöngyözteti az ablakot, az emberek homlokát. A sűrű, kínzó füst, az izzadt testek kapkodó párolgása, a felböfögött italszag fojtogat. Járja a hangos beszéd, vörösek az arcok. Isznak. Nem pohárból, üvegből. A sárga katonaruhák között csak itt-ott látni egy-egy fekete foltot — öregasszony, egy-egy szürke foltot — magános férfi.

Ülök az ablak mellett, kifelé nézek az éjszakába. Fáj a hangoskodás, a durva beszéd. A fények felvillanását várom. Ott a távolban mintha...

— A jegyeket kérem! — A kalauz a hóna alá szorítja a lámpát.

Csattanás, csörrenés. Mi volt ez?

— Egy sörös üveg törött csak el, nem kell beijedni...

— Elvtársak, itt nem lehet így ordítozni! — méltatlankodik a kalauz.

— Hol a parancsnokuk?

— Nincs parancsnok, szabadságra megyünk és menjen máshová, ha nem birja a füle az ordítozást. Érti?

A kalauz sapkája elvész a katonafejek közt, siet kifelé, becsapja az ajtót.

— Azt énekeljük, hogy...

Na, még csak ez hiányzik, az ének. Semmi más. Nincs kegyelem, rákezdik. „Itt hagyom a falutokat nemsokára..."

Ki halkabban, ki hangosabban, teli torokból. Fáj a fejem, lüktet a halántékom. Szédülök a szagtól, az ordítozástól, a köpdöséstől. Elhallgatnak-e? Nem.

Jobb lenne elmenni a másik kocsika. Hogy birom én ezt száz kilométeren keresztül. Gondolkodni sem lehet! Annyi külső inger éri az embert, hogy arra kénytelen figyelni.

Hát figyeljünk! A legelnyúzottabb műdalokat harsogják, de az arcuk magához vonzza a tekintetet. A sok pálinka, bor-vörösség mögött ott ül az arcokon az öröm.

— Itt van, igyatok! Jó bor, pecsételt! Mi az? Nem iszol, bort pálinkára? Milyen katona vagy? Egy nagy rakás sz... vagy.

Kiabálás kerekedik, majdnem összevesznek.

Nem birom nézni mégsem. A tekintetem kimenekül az éjszakába. Világosság Sehol. Ritmikussá válik a sötét odakinn.

Ha megállna ez a lüktető zakatolás... Csak állomás jönne már, állomás.

— Ó — felkapom a lábam — így rálépni!

— Ne haragudjon, ide tolakodik erre az üres helyre. — Leül velem szemben. Megnézem. Egész fiatal, 22 éves lehet. A szeme csillog (vagy bor, vagy sör, vagy pálinka.)

Észreveszi, hogy figyelem, begombolja a zubbony nyakát.

— Tudja ez szabály — mondja.

Bólintok.

Mellettem a padon gyűlnek az üres üvegek, ez a raktár. A hangulat egyre magasabbra csap, egyik csoport már összeölelkezve énekel. Mindenki a magáét mondja.

— Tudod, a hadnagy rámkiáltott. Nem szólhattam vissza. A civil életben szétvertem volna a pofáját ,azt a keserves mindenit!

Összerezzenek.

— Ugye magának ezt szörnyű hallani? — a szemközti szomszédom a térdére könyököl. — Nincs ilyesmihez hozzászokva, látom bántja a részegség, a káromkodás.

— Nehéz elviselni, bevallom őszintén.

— Gondolt-e arra miért ilyenek? Örülnek.

— No, de másképp nem lehet? — méltatlankodom.

— Katonáéknál ez a szokás. Tudja kit tartanak a legbelevalóbb embernek? Aki a legcsúnyábban, legocsmányabbul tud káromkodni. Tisztán, rendesen beszélni egymás között? Ugyan. A trágár a példakép.

— Kell, hogy legyenek kivételek!

— Vannak. Azokat kiröhögjük. Mire mennek a finomságukkal. Katona, katona. Mindegyik az, nincs ráírva a foglalkozása. Gyakorlaton egyformán kúszik a sárban mindenki, egyformán fagy rá a vizes ruha.

— No, ez nem ok arra...

— Hát hallgasson ide, ha már szóba állt velem — mert ez is nagy szó — megtörli a homlokát. Az illuminált ságnak abban a szakában van, amikor merészen józan az ember.

— Vannak, akik szégyenlik, ha katona megszólítja őket, vagy beszélgetni akar. Ugy félnek!

— Talán azért, mert felrúgják a civil élet szabályait — vágok közbe.

— Nem! Azért rúgják fel, mert fáj nekünk, ha szégyellnek minket. Csoportosan, úgy igen. Mi vagyunk a néphadsereg, a katonaság. Egyébként csak kis katonák.

A közvetlen körülöttünk ülők, ketten, hárman figyelik a beszélgetést.

— Pedig a kedves szó nekünk is kell — szól közbe az egyik.

— Nem baj bajtárs, majd lesz kedvesség, vár otthon a szeretőd, majd lesz...

— Ne disznókodjatok — szól a szomszédom. — Ne haragudjon rájuk — fordul ismét felém és beszél tovább.

— Szerettem én is egy lányt, aztán mióta katona vagyok, nem kellek neki. — Egy boros üveget nyújtanak felé, de elhárítja, nem iszik. Elréved, aztán rámszegezi tekintetét. — Tudja mi az, hinni valakiben és csalódni?

Az arcán ráncok futnak, szenved a szeme.

Nem akarok semmit mondani, de kérlelhetetlenül várja a választ.

— Hinni, csalódni... — az ismétléssel időt akarok nyerni. Formát kap a gondolat és útrakel. Ó a szerelem...

Robog a vonat, énekelnek a katonák, a bőrünket marja a füst, az orrunkat facsarja a bűz.

A választ még mindig várja a kérdező.

Lassan bólintok önmagamnak. Csalódni a szerelemben? — Hogyne tudnám..

— Hát az a lány szeretett engem — szaggatott lesz a hangja — szeretett engem.

— Tudja, érti úgy... úgy is. A szeretőm volt. Nagyon tudtunk mi örülni egymásnak, nem volt szégyenkezés.

Árad, árad belőle a szó. Talán már józan és nem részeg. Kavarognak a gondolataim, de világért sem szakítanám félbe.

Lassan, puhán megáll a vonat. Állomás. A vizes ablakon keresztül torz a külvilág, az emberi arcok elferdülnek, a végtagok megnyulnak és merész három és négyszögekből felépített absztrakt kép lesz az épület.

Kereszthuzat, remek friss levegő áramlik be.

Lassan elcsendesednek a katonák, megy tovább a vonat.

— Ha meg nem sérteném... — megfordulok. — Ebből a cukorkából tessék venni. Nincs felbontva, nem akarom a piszkos kezemmel — Szőke, vékony kis katona, nem is tudja, hol fogja a cukroszacskót.

Veszek belőle. Mosolyog. A többiek is előszednek mogyorót, csokoládét és kínálnak. Nem akar senki kimaradni. Már többel beszélgetünk erről, arról. Egészen részegek, vagy egészen józanok — gondolom.

Nem tolakodóak, udvariasak, ahogy felsegítik a kabátom, leveszik a bőröndöm. Sőt, ketten kiviszik a perronra.

— Ne haragudjon, hogy ennyit össze-vissza beszéltünk — mondja az egyik.

— Ó, dehogy, jól utaztunk együtt — bólintok, mosolyognak. Megérkeztünk. Az egyik leugrik, nyújtja a kezét, a másik leemeli a bőröndöt. Ijedten nézek körül az állomáson .Jaj, csak ismerős meg ne lásson, mit gondolna, hogy két katonával is segíttetek magamnak. Mozdulatlanul állok, aztán hirtelen felemelem a kezem, hogy búcsút intsek, de a vonat elment.

— Elkéstem.

RADICS ISTVÁN: RAJZ

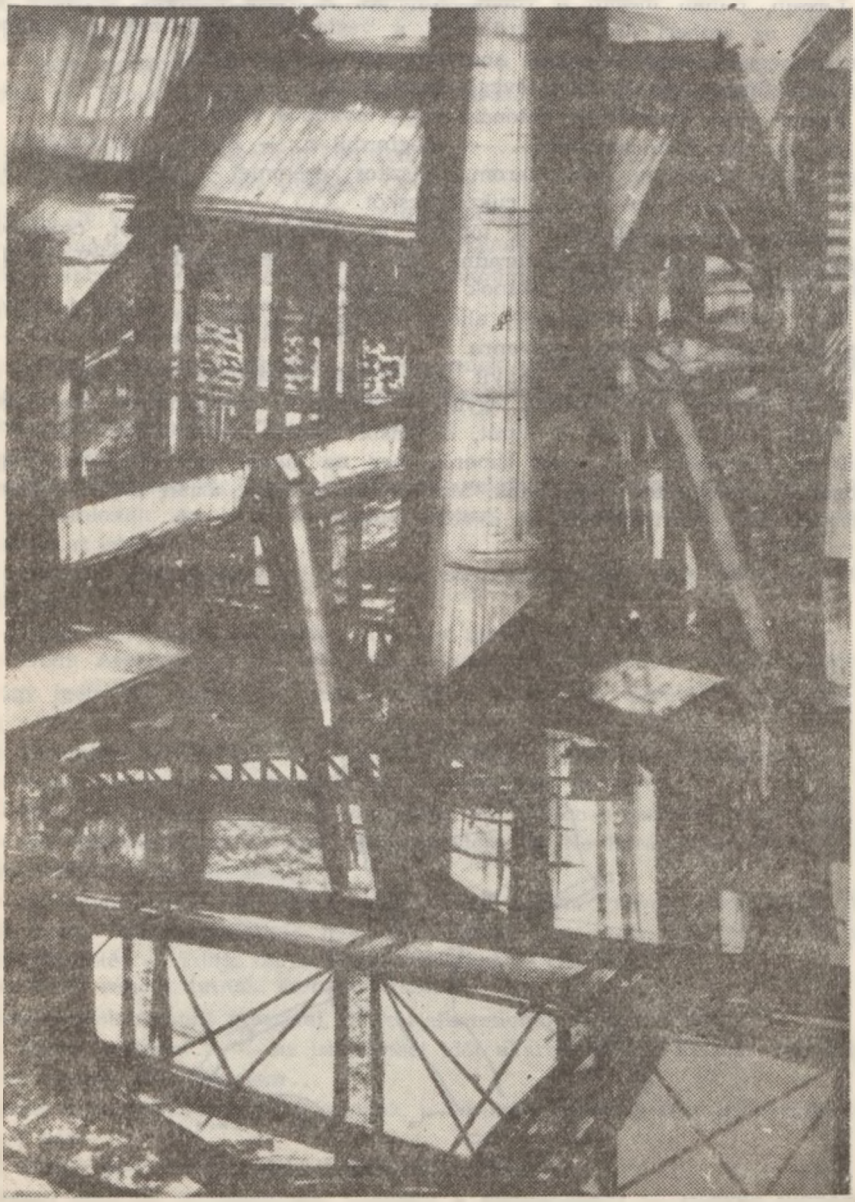

MUSTÓ JÁNOS: GYÁRUDVAR

AVAR PÁL:

HOGY HAL MEG?..

Hogy hal meg, aki marxizmust tanul,
a szerint él, cselekszik, tanit?
Aki szüntelen juttat, mindig mást üdvözít,
a maga szelvényeit hol válthatja be végül?
A lélekvándorlásról lecsúszott. S a hetedik mennyország?
Miként tudhatná meg, az volna-e valóban a leggyőnyörűbb?
Érette ugyan hiába görnyedt Jézus,
vétkei alól nem oldozza fel kámzsás.
Ha bajba jut, imát sem mormol érte senki.
A valóság buzgó híve ő. Ám hitalapja
versenyt káprázik az idővel — alakul.
Lelkében, mint megbomlott lovak, száguldanak az események.
Hogy a nyomukba érjen, kifogy tüdejéből a levegő.
Olykor emlékezik — ötperces szünetekben,
Amikor gyermek volt, őt is óvta az anyja:
Jól vigyázz, az urak dolgába ne avatkozz,
csunya dolog a politika, meglásd, fölakasztanak érte!
S neki sírhatnékja van: hol, miben hibázott,
hogy még börtönbe sem került máig?
Kiáltani vagy káromkodni szeretne néha.
Ám az Istent is csak annak jó lehozni az égből,
aki hisz benne és a bosszújától retteg.
A kommunista pedig nem fél. Vitéz, sőt vakmerő, noha jámbor.
Bátorságát pontos mértékkel méri
és azokéval, akik követni fogják egykor.
Akik szeméből a tüzet kilopják,
hogy még nagyobb lángra hevítsék a Földön,
az önfényű csillagokhoz hasonlóra.

Hogy hal meg?.. Talán úgy, mint amikor más elalszik
s magát elteszi nagyobb feladatokra,
amit az elme meg nem oldott,
vagy úgy, mint ki szerény nyugdíja mellett'
a néma Úr abszolút hidegében
meggyújt majd néhány alvó égitestet
s az eltévedt bolygók útját ki-kiigazítja.

CZINKE FERENC: RÓNAI TÁJ

BARANYI FERENC:

A GULYAKÚT

Az ágas áll, mint felfelé törekvő
de kettészelt remény, s mint mostoha
életekben a rossz emlék: penészlik
a kút ölében bőven a moha.

Autón robogva könnyű kiutálni
a tájból ezt a roskatag kutat,
anakronizmus — szól a bentülő és
a róna álromantikáján elmulat.

Öreg parasztok, roskatag apáim,
kiket babona s istenhit igáz,
de nektek is még élet a cselekvés,
bár nem hiviti „forradalmi láz",

a munkátok ó-kutak víz-adása,
mohás mélyből — ha nyikorogva is —
de fényrehozott lényegbéli mélység:
utast, gulyát üdítő, tiszta víz.

ZÚGJATOK TÁJAK . . .

Hahó!
Néma a táj és zúg körülöttem:
harsány-fehéren harsog a csöndben
a hó.
Be szép
e sír-süket éjben hangtalan ömlő
szemre-ható szó, szívbe-özönlő
beszéd!
Olyan
csöndes e tájban a nép is, akár a
télbe-meredt víz, torlasz-alázata
folyam?
E vélt
fajd-kakasság sose szólt teli szájjal,
mert ez a nép komor arc-borújával
fagykék szemének jégsugarával
kaszaélnek villanásával
vad lakodalmi vér-pirosával
s könnyei fekete, sós folyamával
beszélt.
Kevély
rajta a múlt, mint gallyon ökörnyál,
mely melegen-friss szélre odébbszáll —
hallgat a nép még, ám ez a csönd már
fehér...
Ne félj.
Ó, e megenyhült szín nem elég még?
Csak ha szavalják, teljes a békéd?
Vérpiros, éles, könnyefekete, fagykék
tónusa múltán kiderül a színkép:
fehér!
S be szép
e hajnali fényhez hangtalan ömlő
szemre-ható szó, szívet-elöntő
beszéd!
A hó
fénylik a fákon, a jégen, a parton —
zúgjatok tájak néma-rivalgón!
Hahó!
1963.

POLGÁR ISTVÁN

A FELFEDEZETLEN ÉS MEGFOGALMAZATLAN

Tisztes bacchanáliákat csapnak bennem
reggelente a tiszta gondolatok,
mint a Párizs-mélyi bordélyház lakói
szent karácsony éjszakáján
felcicomázott, jézuskás fenyő alatt,
átszellemülve az isteni misztérium varázsától
s az előttük pompázó ajándékoktól,
melyeket nem férfiaktól kaptak, hanem
kölcsönösen egymástól —
órákra templomos hangulatba átringatózva.

Szeretem a reggeleket s az edző mosdóvizet,
mely csiklandozva fojtogat, levegő után
kapkodtatja számat s lesöpri rólam
az álmok tapadó kullancsait.

Öreg vagyok, s egyben fiatal is,
lány is, meg fiú is egy személyben,
mint a pokoléletű csíra,
sírok olykor, mint az öregek,
sápadozom kamaszlányok módjára,
mert a gondolatok formálnak —
alakítanak egyszer ennek, másszor annak,
a gondolatok és a hullámzó hangulat.

Ahol a gyávák behunyják szemüket,
ott vagyok a legotthonosabb,
a felfedezetlen és megfogalmazatlan
igazi elemem,
mint halnak a víz, mint vakondnak a földmély,
mert ha nem így lenne,
beburkolóztatna a hideglelés,
semmit sem érne a világ nekem.

CZINKE FERENC:

KAVICS . . .

Sima, szépszínű forma, csak hangtalan,
Évszázadok végtelenjét magába-szivta,
Görgette patak, folyó, tenger,
Hogy gyönyörködhess simára mosott értelemmel
mindenben, ami szép — ilyet teremt az idő.
Milyen furcsa, hogy egy kavics is magaban hordja változását,
S csak az embernek nyitja meg lobogását
a szép!

ZSARNOKSÁG NÉLKÜL . . .

Nálam mélytűzű lobogás a szerelem,
S ha környékezi hideg verem, lesz parázs,
Pernye alatt izzó fuldokló magány,
De könyöradományként nem kell a társ.
Mindenben zsarnok vagyok:
emberben,
természetben,
művészetben,
rózsában,
bogáncs-ban,
De a szerelemben lágy vasként ömlik a vérem,
Zsarnokság nélkül várja a formát,
Hogy acéllá égjen a legtisztább társban a kéj.
Szent, kék hamu lesz idegszálad —
Pelyvaszagú alázat mosolyod,
Homályos tükör szemed tótiszta éjfeketéje
És soha magadra nem találsz —

Ha szerelmed zsarnokság ára,
Ha kín, vagy képmutatás járma,
Nem vagy enyém, csak idegen —
S jégcsap leszel hópehely szivemen.

TÉL . . .

Csonttájagyott napsütés az ereszcsurgatta jégcsap.
Kacér, fiatalos —, örökérvényű, rendetkóstoló!
Zuzmarás mirtuszkoszorú ma minden kerítés
Benne a nagy aszályok és fagyok
Rejtett, csírázó és pusztuló szomorúsága.
Vérforraló napok és sarki hó szerelme a jég-
Ablakomra virágot rajzol a tél.

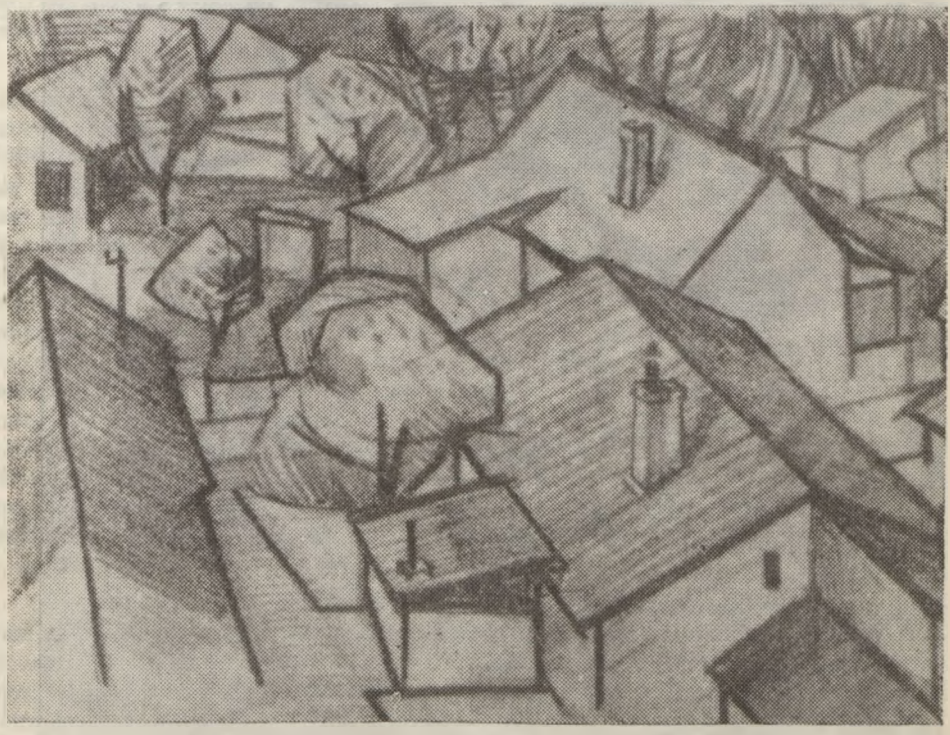

PATAKI JÓZSEF: HÁZTETŐK

FARKAS ANDRÁS: SZŐLŐBEN

KULTÚRA ÉS MŰVELTSÉG

Napjainkban egyre többször vetődik fel a kérdés, mi tartozik a kultúra fogalmába, kiről lehet elmondani, hogy művelt ember. Ugyancsak gyakori vita probléma a reál és humán-műveltség egymáshoz való viszonya. Sőt egyre többen verik félre a harangot, és látni vélik a kultúra kettészakadást, az egységes emberi kultúra halálának képét festi a falra. A kérdések jelentkezése fejlődésünk jelenlegi szakaszán törvényszerű, hiszen a szocializmust építő munkánk közben most érkeztünk el ahhoz a szakaszhoz, amikor már követelő szükségekkel jelentkezik minden régivel a fejlődést visszatartóval való szakítás, amikor az új szocialista kultúra megteremtésének döntő szakaszához érkeztünk. Ez következik abból a tényből, amit a Magyar Szocialista Munkáspárt VIII. Kongresszusa határozatából olvashatunk.

A Magyar Szocialista Munkáspárt VIII. Kongresszusa megállapította, hogy társadalmunk fejlődésében lezárult egy történelmi szakasz, hogy befejeztük a szocializmus alapjainak lerakását. A kongresszus egyben megállapította, hogy az építés olyan szakaszához érkeztünk, amely végrehajtása egyben a szocializmus teljes felépítését is jelenti. A szocializmus teljes felépítése azonban nemcsak gazdasági feladat, hanem igen szívós, nevelő, az emberek tudatát átformáló munka is. A szocializmus teljes felépítése szükségessé teszi, hogy az emberek világnézete megfeleljen a társadalom követelményeinek, hogy az emberek kulturális fejlődése a gazdasági életben elért színvonalon álljon, hogy biztosítva legyen az egész nép korszerű műveltsége. El kell érni, hogy az emberek egymáshoz való viszonyában — úgy a termelés folyamatában, mint a magánéletben — a szocialista együttélés szabályai érvényesüljenek. Nem utolsó sorban le kell végérvényesen küzdeni a különféle antiszocialista nézeteket. Fejlődésünk jelenlegi szakaszán tehát jogosan vetődik fel a kérdés, milyen legyen az új kultura, mi az amit a régi kultúrából feltétlenül meg kell tartani, mi az amit át kell formálni, és mi az, amit mint használhatatlant, rosszat el kell vetni. Szintén sokat foglalkoztató kérdés, ki nevezhető ma művelt embernek, mi az ami a műveltség kategóriájába beletartozik a szocializmus körülményei között.

A cikkel nincs szándékomban valamiféle megdönthetetlen igazságokat kinyilvánítani, csupán néhány gondolattal szeretnék a kérdés tisztázásához hozzájárulni, annál is inkább, mivel a Párt VIII. Kongresszusa aláhúzta, hogy a szocializmus felépítésének befejező szakaszában törvényszerűen előtérbe kerül az a feladat, hogy meggyorsítjuk az emberek tudatának átalakítását, hogy a kapitalizmus utolsó maradványait is kiűzzük menedékéből, az emberek fejéből. Ez szívós-, ideológiai harcot jelent.

A kultúra fogalmának meghatározása csak a dialektikus, és történelmi materializmus alapján lehetséges. A marxizmus-leninizmus klasszikusai ugyan nem hagytak hátra a kultúra fogalmára vonatkozó teljes meghatározást, de műveiben több helyen utaltak az emberi kultúra jellegére, és megadták azt a módszert, és alapot, amelyek segítségével a kultúra fogalma is meghatározható.

A kultúra fogalmának filozófiai meghatározása igen nagy figyelmet, és sokoldalú vizsgálódást követel. A kultúra fogalmát úgy tekinthetjük, mint egyikét a legátfogóbb fogalmaknak, amellyel egy társadalmi jelenség meghatározható. A fogalom magába foglalja az anyagi, és szellemi kultúrát is. A kultúra ez szintézise, gyümölcse a haladó régi megismerésének, pulzusa a világcivilizációnak, nagy családja a bölcsek szellemi tevékenységének, de beletartozik az emberi munka minden formájában, az emberek egymáshoz való viszonya stb.

A kultúráról marxista értelemben, tehát nem lehet csupán egyoldalúan beszélni, mint a szellemi életről. A kultúra jellegét mindenkor a társadalmi rend, tehát a gazdasági alap határozza meg. Ebből következik, hogy a gazdasági alappal együtt változik a kultúra is. Ahogyan a társadalom gazdasági alapja fogalma is. A kultúra ezek szerint tehát történelmi meghatározottsággal rendelekezik, vizsgálata mindenkor konkrét történelmi körülmények figyelembevételével szükséges, és lehetséges.

A cikk keretei nem engedik meg, hogy a kultúra bonyolult, és hosszú fejlődését lépcsőről-lépcsőre kövessük, csupán arra enged lehetőséget, hogy a kultúra tartalmának, a mi társadalmunk által felállított követelményeit elemezzük.

A kultúra értelmezhető elsősorban mint fokozat, amelyet az emberi társadalom a szociális fejlődés útján elért. Ebbe beletartozik az anyagi termelés színvonala, a tudományok, a művészetek és a népművelés is. Alapvetően két fő területre bontható az anyagi és szellemi kultúra. Ezeken belül lehet beszélni fizikai, színházi, kereskedelmi, lakás, ipari, technikai, mezőgazdasági és sok egyéb kultúráról.

A kultúráról széles értelemben tehát úgy beszélhetünk, mint társadalmi jelenségről, amely fellép szintéziseként az anyagi és szellemi értékeknek, amelyet a társadalom történelmi fejlődése során elért. A kultúra jelenség, amely összefoglalója a társadalom anyagi, és intellektuális színvonalának bizonyos történelmi szakaszban, amely magában foglalja az emberek alkotó tevékenységének összességét, a társadalom minden szférájában. Ebben az értelemben a kultúrát szemlélni lehet még mint a tudásnak, az eszméknek összességét, mint a nép munkaenergiáját, és érzelmeit, amely megnyilatkozik a társadalmi gyakorlatban, a társadalmi élet bizonyos fokán.

A kultúra ilyen értelmezése jelenti azt is, hogy a kultúra átfog egy meghatározott színvonalat, amely a társadalmi termelés, és az emberi gyakorlat színvonalával esik egybe, amely tehát a társadalmi élet reális valóságát mutatja.

Amikor mi, a szocialista kultúráról beszélünk, elsősorban a kultúrának ezt a széles értelmezését tartjuk szemelőtt. Nem egyszerűen szellemi kultúráról beszélünk, a művészetek, tudományok, világnézet stb, hanem vele együtt az anyagi kultúráról is, amely magába foglalja a termelőeszközöket, a technikát a lakáskultúrát, az emberek közhasználati tárgyait, általában az életmódot, stb.

Ebből következik az is, hogy amikor mi a kultúrális színvonalról beszélünk, szintén ebben a széles értelemben használjuk a fogalmat. Éppen ezért ha a kultúrális színvonalat mérjük, akkor beszélünk a kultúrális javak összességéről, a

társadalmat alkotó osztályoknak, csoportoknak, vagy egyéneknek a termelésben és a társadalmi kapcsolatban megvalósuló emberi viszonyáról, az élet megismerésében, annak művészeti, vagy tudományos tükröződésében elért eredményéről, valamint mindezekből való részesedéséről. De nem utolsó sorban beszélünk ezek hordozóiról, a különböző intézményekről, azok tevékenységének színvonaláról, mint feliételéről a kultúra terjesztésének.

Nem indokoltak tehát azok a kishitű ijedelmek, amelyek a kultúra virágzásának örök elmúlásáról szólnak annak láttán, hogy a marxizmus elméleti alapján a kultúráról mint az emberi élet mindent átfogá jelenségéről beszélünk, és nem csupán egyoldalúan a szellemi kultúráról. A maxizmus-leninizmus, amikor a kultúrát szemléli, akkor mint a társadalmi élet, és tevékenység egyik oldalát vizsgálja, szoros összefüggésben a politikai, és gazdasági élettel, tevékenységgel. Politika, gazdaság és kultúra ez a három alapvető oldal, amivel a társadalom élete jellemezhető. A három oldal azonban egy és ugyanazon dolognak, a társadalomnak történelmileg meghatározott megnyilvánulása, és éppen ezért tartalmukban az azonosság jellemzi őket. A munkásosztály hatalma szocialista gazdaságot, és szocialista kultúrát tételez fel. Ezért van az, hogy a szocialista kultúráról, mint széles társadalmi jelenségről szólunk.

Lehet azonban a kultúra fogalmát szűk értelemben is vizsgálni, mint a társadalom szellemi életének összességét, azok formáit, mint a társadalmi gyakorlatnak tükröződését, a történelmi fejlődésnek meghatározott színvonalán. A kultúra ilyen értelemben való felfogása sem szakadhat el a társadalmi valóságtól. Ezen belül az arányok változása a fejlődés ütemének egyik, vagy másik összetevő javára való növekedése szintén történelmileg meghatározott. Ha ma, napjainkban a régi értelemben vett humánkultúra egyrészének helyét a gyors ütemben fejlődő természettudományos, és műszaki kultúra foglalja el, ez abból a törvényszerűségből fakad, hogy a társadalmunkban a kultúra és a termelés a szellemi, és fizikai munka kettéválása megszűnőben van. A kultúra tehát nem önmagáért való valamiféle olyan privilégium, amit kevesek mondhatnak magukénak, hanem az új társadalom építésének eszköze, és emelője, de egyben terméke is. A szocializmus mint társadalmi rendszer a modern technika, és tudományok segítségével állítja helyre a munka-, és kultúra eredeti kapcsolatát. Nem egyszerűen ügyeskezű embereket nevel, hanem szocialista embereket, akiknek kezük mellett fejük, és szívük is van.

*

A kultúra, mivel függ a társadalom gazdasági-, és politikai berendezésétől, állandóan fejlődik, változik, kiegészül, és alkalmazásra kerül. Mozgásban, változásban van. Ez a változás, mozgás lehet lassú és gyorsabb. A kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet időszakában a változási folyamat igen szembetűnő, mert a kultúra úgy tartalmában, mint hatósugarában hatalmas változásokon megy keresztül. Ezt a folyamatot a marxista irodalom kultúrforradalom szóval jelöli. Ennek a folyamatnak is meg vannak azok az általános jellemvonásai, amelyek a szocialista kultúra tartalmából fakadnak, és aláhúzzák a társadalom politikai, és gazdasági életével való szoros kapcsolatát.

A kultúrális forradalom része a szocialista forradalomnak, tehát osztályharc. Mint harc az össz. népi kultúra megteremtéséért, mint a kommunizmus egyik fel-

tételéért. A szocialista kultúra létrejötte mély, radikális átalakulás a kultúra tartalmában, a kultúra fogalmának széles értelmében. A kultúrális forradalom felemelkedés minden területén a kultúrának úgy az anyagi, mint a szellemi kultúrában.

A kulturális forradalom vezetőereje mindenkor a marxista-leninista párt, amely szervezi, neveli a dolgozókat. A marxista párt a forradalmi elmélet segítségével képes a kulturális forradalom vezetésére is, mert a marxizmus-leninizmus elméleti alapja a társadalom egész fejlődésének alaptörvényét rögzíti magába. A forradalom alapvető mozgatóereje a munkásosztály saját forradalmi energiájával, és az összes haladó erők támogatásával.

A kultúrális forradalom harc a szocialista világnézetért, harc az emberek tudatának átalakításáért. Ez a harc elsősorban az ideológia területén folyik, de célja az ember teljes felszabadítása. A marxizmus-leninizmus ideológiája a szocialista kultúra alapja, a szocialista társadalom pedig kultúrált, széleslátókörű embereket követel, és csak az ilyen képes a saját, és a társadalom érdekeit megérteni, összeegyeztetni, és ezzel a filozófiai értelemben vett szabadságát biztosítani.

A kultúrforradalom aktív résztvevője, és határozott ereje a nép. A dolgozó nép határozott céllal viszi végbe a kultúrforradalmat, hogy biztosítsa gazdasági felemelkedését, a szellemi elnyomás felszámolását, a fizikai, és szellemi munka közötti lényeges különbség felszámolását, a város és a falu közötti alapvezető különbség megszüntetését.

A kultúrforradalom feladatai közé tartozik, hogy az egész nép értelmi színvonalát olyan mértékben emelje, hogy minden dolgozó tudatosan cselekvője legyen a szocializmus építésének, hogy kialakuljon benne az össztársadalmi szemlélet, amely az együttes erőfeszítéshez elengedhetetlen. A kultúrforradalom legfontosabb feladatai közé tartozik, hogy képessé tegye a dolgozók tömegeit az ország ügyeinek irányítására, az irányításban való részvételre. A társadalom bonyolult, és egyre nehezebb feladatainak megoldása, a társadalom minden dolgozójától hozzáértést, aktivitást követel. Erre alkalmassá kell tenni minden embert. De az értelmi színvonal emelése egyben azt is jelenti, hogy minden ember, a társadalom minden dolgozója munkaterületének magas színten ismerő, specialistája is legyen, és emellett az általános műveltsége is megfeleljen a társadalom szükségleteinek. E folyamat közben kell kinevelni az új szocialista értelmiséget is, amely szilárdan áll a marxizmus-leninizmus elméleti talaján, és képes ebben a szellemben dolgozni, alkotni. Nem utolsó sorban szintén fontos feladata a kultúrforradalomnak, hogy győzelemre vigye a szocialista eszméket, a kulturális intézmények — szinház, mozi, stb. — az irodalom és a művészetek terén.

A kultúrforradalom a szocialista kultúra kialakítása nem ellentétes a világkultúra fejlődésével. Akik ma az egységes emberi kultúra végét látják abban, hogy a szocialista kultúrforradalom az emberiség érdekében leszámol a régi felfogással a kultúra tartalmát illetően, és a kultúrát közelebb viszi az ember életéhez, napi tevékenységéhez, az a kultúra régi, kizsákmányoló osztályérdekeket képviselő mivoltát próbálja mentegetni. Pedig a régi értelemben vett általános, vagy egyetemes kultúra éppen egyoldalúságával tündökölt, mert az embernek csak az egyik oldalát volt képes fejleszteni, tehát nem volt általános. A marxizmus-leninizmussal ellentétes felfogása a kultúrának, vagyis leszűkítése a szellemi tevékenységre függetlenül az életet teremtő gyakorlattól, ma szemben áll a fejlődés tör-

vényszerű folyamatával, az emberiség jövőjével. A szocialista kultúra, éppen azáltal, hogy hozzáférhető minden dolgozó számára ,hogy tartalmában gazdagodva közelebb került az emberi gyakorlathoz, emelkedett minden más kultúra fölé, és ezáltal serkenti és gazdagítja a világkultúrát.

•

Az eddigiekből következik, hogy a kultúra tehát az emberi alkotó tevékenység következtében keletkezik, gyarapszik, és terjed. A kultúra középpontjában is az ember áll fizikai erejével, tudásával, érzelmeivel. Az emberek teremtik a kultúrális javakat, tökéletesítik, gazdagítják azokat. Az emberek sajátítják el, illetve használják fel az általuk megtermelt kultúrális értékeket. De az emberek azok, akik a kultúrát a társadalom szolgálatába állítják, akik megőrzik, terjesztik azt. A kultúra, mint társadalmi jelenség az egyéneken keresztül jelentkezik az ember munkájában, szórakozásában, családi életében, stb.

Mielőtt azonban az egyén szerepét tovább elemeznénk szükséges a kultúra jelenségeit felosztani aszerint, hogy mi tartozik az objektív kultúrához. és mi tartozik a szubjektív kultúrához. A kultúra objektív oldalát képezik a cselekvő tevékenység eredményei az objektív javak valamint, az emberi viszanyok, amelyek a kultúra fogalmába tartoznak az embereknek azok a képességei, hogy az élet jelenségeit értékelni tudja, hogy felismeri az ember számára az értékeket, hogy képes ilyen értékek létrehozására, tehát az ember tudatának eszmei tartalma. Másrészt idetartozik az embernek az a képessége, hogy a kultúrát elsajátítja, a gyakorlatban alkalmazza. Amikor művelt emberről beszélünk, akkor az embert a szubjektív kultúra szempontjából vizsgáljuk, persze ezt is mindenkor a történelmi időnek megfelelően. A műveltség fogalma tehát szintén történelmileg meghatározott, és nem lehet valamilyen történelmi kor követelményeit ráhúzni a ma élő emberre. Nem is olyan régen azt tartották művelt embernek, aki a múltról sokat tudott, ma inkább azt mondják műveltnek, aki a jelenről, és a jövőről tud sokat, ismeri a jövőbe vezető utat. Persze a műveltség éppen a fentiekből fakadóan nem egyszerűen ismeret anyaga. A műveltség képesség is, a jövő kialakítására, általános emberi magatartásbeli normák szerinti élésre, de persze ez is tötrénelmileg determináltan.

A szocialista ember-tipus kinevelése egyet jelent társadalmunkban a művelt emberek kinevelésével. A marxizmus-leninizmus tanításai, és a gyakorlati tapasztalatok szerint a szocialista társadalomban a tudatosan cselekvő emberek szerepe egyre nagyobb jelentőséggel bir. A szocialista ember egyben gondolkodó, gondolkodva cselekvő ember. A kultúrforradalom céljai között szerepel, mint alapvető célkitűzés a művelt emberfők sokaságának kinevelése. Ez egybe esik a társadalom fejlődésének törvényszerűségével, mivel a szocialista, majd a kommunista társadalom felépítésére csak művelt emberek képesek ,de ugyenakkor a társadalom állandó fejlődése meg is teremti az alapot ehhez a műveltséghez.

Ezek után fel lehet tenni a kérdést, melyek a műveltség legjellemzőbb vonásai? Kit nevezhetünk ma művelt embernek? Azt már az előzőekben tisztáztuk, hogy a műveltség fogalma a szubjektív kultúrával van kapcsolatban. tehát a társadalmi tudattal kapcsolatos.

Az igazi műveltség feltétele az ismeretek összekapcsolása a tettel, vagyis ez azt jelenti, hogy a művelt embert az ismeretek, és a cselekvés egysége jellemzi. A művelt ember ismeretei tehát nem toldalékai életének, hanem magát a minden napi munkát, életet jellemzik.

A műveltség nem passzív befogadását jelenti a kultúrának, hanem olyan tevékenységet, amelyben az ember megőrzi a kultúra haladó termékeit, és felhasználja, alkalmazza azt, és miközben az emberiség szolgálatába állítja, maga is gazdagítja. Ebből fakad a műveltségnek az az ismérve, hogy jelenti az előző korok megértését, helyes értékelését, és elsajátítását e korok haladó kulturális alkotásainak. Továbbá jelent aktív törekvést állandó erőfeszítést a kultúra további elsajátítására, a műveltség fejlesztésére. Ez a törekvés azonban történelmileg szintén determinált, a társadalom fejlődési követelményei által meghatározott. Ez azt is jelenti, hogy az ember nem maga választja meg kultúráját, hanem bele születik a társadalomba, amely társadalom életének alapja és jövőbeni kultúrájának is.

A műveltség jelent alkotni tudást, új létrehozására való képességet. Az ismeret csak úgy válik műveltséggé, ha az alkotásban megtestesült. Ez nem azt jelenti, hogy mindenkinek tudni kell könyvet írni, vagy zenét szerezni hanem azt, hogy minden ember, aki számottart a „műveltség" jelzőjére, saját munkaterületén legyen képes valami újat, eredetit alkotni. Ez megköveteli, hogy az igazi művelt ember egyuttal bizonyos irányban fejlett egyéniség is legyen. Nem véletlenül szorgalmazza társadalmunk most a szakműveltség megszerzését, és színvonalának emelését. Egyébként ezt követeli az a tény is, hogy századunkban a tudomány, és ugyanakkor a művészetek tematikája, és formanyelve, szinte a régi maradt.

Napjainkban a szakműveltség magas foka megköveteli az általános műveltség korszerű emelését is. Ezért nem kell félni a szakműveltség emelésétől, mert az nem vezet törvényszerűen a szakbarbársághoz, hanem egyenesen feltétele a művelt ember fogalmának. A szocialista műveltség az emberi életet sokoldalúvá, gazdaggá teszi.

A műveltség alapvető kritériuma a dialektikus materialista világnézet, mint minden kultúrális szellemi termék világnézeti alapja. A műveltség marxista felfogásához hozzátartozik a természettudományos világkép, a materialista világnézet ismerete, elfogadása, és a gyakorlati cselekvésben való alkalmazása. A dialektikus materializmus általában a marxizmus-leninizmus napjaiban egyben olyan kapocs is, amely alapjaiban teremt szerves egységet a szellemi kultúra egyes ágai és termékei között. Művelt ember nem képzelhető el materialista világnézet nélkül, mert a szocialista társadalom megértése lehetetlen más elméleti alapról, mint a dialektikus materialista világnézet talajáról, aki pedig nem érti jelenét, a társadalmat, amelyben él, az nem lehet művelt.

Erről mondja Kalinyin a „Kommunista nevelés" c. művében, hogy „A szocialista építőmunkához művelt emberek kellenek. Művelt embernek pedig nem azt kell tekintenünk, aki csupán sokat olvas, hanem azt, aki alaposan foglalkozik a materialista filozófiával, magába szívja a tudomány kincseit, jól átgondolja az olvasottakat, és tisztában van vele, hogyan kell a forradalmi elméletet a gyakorlattal párosítani."

Vonsik Gyula

ID. SZABÓ ISTVÁN: TIZENKILENCES BÁNYÁSZ

EMLÉKEZÉS NAGY LAJOSRA

Nyolcvan esztendővel ezelőtt, 1883. február 5-én született a Pest megyei Apostag falu határához tartozó Tabánitelek pusztán Nagy Lajos, a realizmus fanatikusa. „*Egy szegény embernek tartom magam* — írta 1914-ben megjelent rövid életrajzában, — *akit a sors arra kárhoztatott, hogy írással keresse a kenyerét. Sajnos semmihez jobban nem értek, mint az íráshoz, tehát nem művelhetek az írásnál elviselhetőbbet . . . Meglehetősen sokat írtam már, bár gyors tempóban és elaprózva. Biztosan tudom, hogy nagy műveket is tudnék írni, de hála istennek ilyesmit soha nem cselekszem. Van nekem elég bajom így is, isten ments, hogy még teljes odaadást igénylő, vért erőt felszívó nagy művek alkotásának csapása is érjen!*" . . . „*Azokból, amiket eddig elmondtam, bizonyára kitűnik, hogy nem „belső ösztön" és „ellenállhatatlan kényszer" hajt írásra, az ilyesmit nevetségesnek tartom, én csupán szép, egészséges és üdítő dolgokra vágyom. Tisztán pénzszerzési célból írok. Mégis, nincsen egy írásom sem, amelyben szocialista világszemléletemet megtagadtam volna, ellenkezőleg nézeteimet mindig hirdettem és propagáltam, akár nyiltan, akár jelentéktelen dolgok álruhájába rejtve. Ezért tartom értékesnek az írásaimat.*"

Ha számbavesszük Nagy Lajos irodalmi örökségét, az 1907-től 1954-ig ívelő alkotói pálya termését, mi is elsősorban azt az erkölcsi bátorságot becsüljük benne, amely a fenti nyilatkozatból is kicseng, töretlen hűségét a szocializmus ügyéhez. Az író értéke a világszemlélete — vallja 1918-ban, a forradalom üdvözlésekor — s Nagy Lajos legszebb évei „*irtózatos és gigantikus gonosz hatalmak ellen való harcban teltek el.*" Az irodalmi életről és Magyarország társadalmi viszonyairól a lehető leglesújtóbb véleménye van. Irodalom és nyomor c. írásában megállapítja, hogy . . . „*a magyar viszonyok a legrohadtabb viszonyok a földgömbön, nincs az a véreskezű strigó és az a hullott fogú utcai bájvirág, akinek a viszonya undokabb lenne a magyar irodalmi viszonyoknál. Van néhány áliró, néhány prostituált, néhány ember, akik valamit keresnek, s vannak igazi talentumok, akik már nem írnak.*"

Ezért jogos az a törekvése, hogy el kell tűnnie az eddigi világ értéktelen és mégis bűnös irodalmának, mely opportunusan kullog az események után, melynek szelleme olyan, mintha minden darabja 60 év előtt kelt volna.

Kétségtelen tény, hogy egész életében a 67-es Magyarország, a régi jó békevilág falait döngette, amelyben ő mindig a vesztesek, a történelem kisemmizettjeinek oldalán állt. Már élete indulása is ide „taszítja," hisz Basa Lajos református lelkészfiú és Nagy Julianna cselédlány szerelméből „törvénytelenül" született fiú szinte életc végéig érzi a társadalmi számkivetettség állapotát. Hatéves koráig az uradalmi béres nagyapa és a szelíd nagyanya nevelik és ebben a környezetben szereti meg örök hűséggel a falusi szegényeket. Majd Budapesten kezd iskolába járni — ahol azután jellegzetesen fővárosi emberré lett. Tanulóéveit, — mint erről önéletrajzában, a Lázadó emberben ír — sok lelkizavar, gyötrelem teszi nehézzé, amelyet a törvénytelen származás okozta megjegyzések eredményeznek, valamint az a tény, hogy anyja szűk, homályos lakása nem versenyezhet gimnazista társai polgári kényelemmel berendezett lakásaival. A középiskola kitűnő elvégzése után jogász lesz, hisz a kor gyakorlata azt bizonyítja, hogy ezen a pályán lehet leg-

hamarább érvényesülni, — ám az ő számára az „ősjogászkodás", a különböző hivatalokban és ügyvédi irodákban eltöltött esztendők anyagi érvényesülés helyett csak a jövendő irodalmár élményanyagát gazdagítják. Ez az élményanyag, szegény és gazdag örök ellentéte már a diákkorban, számtalan írásban, pl. a Tanítvány c. regényében is felbukkan. A „Nagyúr" a tízezer holdakon parancsolgató főrend szemében az unokával együtt tanuló jogászocska igen kis pont, s annak minden álma nevetségesnek tűnik. *„A nagyúr szemében én rettentően kis úr voltam. Hogy mégis valamivel dicsekedhessem előtte, megemlítettem novelláimat, mert akkoriban már írni kezdtem. Csodálkozva nézett rám: „Aztán miről ír maga? Ismeri maga a világot? Magasabb körökben nem forgott, azt látom. Járt maga külföldön?" „Szegény emberekről írok!" — vágtam ki dacosan. Összecsapta a kezét: „Szegény emberekről? Maga szerencsétlen! Hát lehet a szegény emberekről írni? Érdeklődik valaki ilyesmi iránt?"*

Nos az érdeklődés a szegények, az elesettek sorsa iránt nem volt nagy, különösen ha valaki olyan megdöbbentő egyszerűséggel tárta a szentimentalizmushoz szokott olvasó elé, mint azt Nagy Lajos tette. Sokáig hiába kilincsel, míg végre 1907. december 8-án a Népszava tárcarovatában sikerül elhelyeznie a Két lány c. novelláját. Már ebben is megtaláljuk a hazug polgári erkölcs bírálatát, hisz a két szereplőt: a „tisztességes" polgári család lányát és az „erkölcstelen" fiatalurak szeretőjét egyazon bánat szomorítja — mind a kettő az érzelemnélküli szerelem kitartottja.

Ezt az elbeszélést követi pár hét múlva az Özvegyasszonyok, amellyel azután sikerül „betörnie" az irodalom élvonalába. Az elbeszélésnek két szánalmas öregasszony a hőse, akik magukra maradva, egymást is nehezen viselve tengetik nyomorúságos és vigasztalan életüket, s csak a pálinka mámora nyújt számukra némi vigaszt. A Népszavában megjelenő elbeszélésre felfigyel Osvát Ernő a Nyugat c. folyóirat halhatatlan szerkesztője, s ettől kezdve ott találjuk a kor e legrangosabb folyóirata állandó szerzői között Nagy Lajost is. Mert ha Osvát és Nagy Lajos között voltak is ellentétek, ha a polgárság érzékenységére vigyázó Osvát ki is hagy a közlendők közül olyan remekműveket, mint az „Egy délután a Grün irodában"-t, mégis a Nyugat lesz a rangot és megjelenést biztosító fellegvár. Így nyilatkozik erről Nagy Lajos is 1925-ben a *„Szabad-e, lehet-e ma írni a magyar íróknak?"* c. cikkében; amikor előbb 33 példát sorol fel annak bizonyítására, hogy szerkesztők, kiadók, sziniigazgatók cenzúrája mint teszi lehetetlenné az író szabad munkáját Magyarországon, majd megállapítja: *„Ma az irodalmi szabadság egyetlen magyar mentsvára a Nyugat. A lehetséges legtökéletesebb szabadság, melyet a Nyugat mindenkor biztosított az írónak, volt oka, hogy íróknak, akik más orgánumokban is működtek, a legjelesebb műveik csaknem mindig a Nyugatban jelentek meg. Feltehető, hogy számos kitűnő mű a Nyugat nélkül létre sem jöhetett volna."*

Nagy Lajos munkásságának javát a mintegy ötszáz novella megírása adja. Alakjai fullasztó levegőben élik le emésztő gondok, kicsinyes bosszúságok között életüket. Ebben a világban az úri lókötők, szerelemvásárlók, kegyetlenek, basák, az erőszak és félelem megtestesítői: a Disznóképű, Agyveleő, Grün ügyvéd, stb. világában megváltoznak a közhellyé merevült „örök igazságok" a humanizmus, szeretet stb. Mert ha megkérdeznék az írótól, hogy szereti-e az embereket, így válaszolna: *„. . . nem! A börtönkulcsos, kegyetlen,*

kemény, a gonosz tettet élvező, gyilkoló, gázoló, éheztető, vicét lihthófra nyiló oduban lakató, gyermek munkán hizó, szelvényvágó, denunciáló, névtelenül följelentő, szerelmet lelketlenül áruló, ragadozó emberfélét nem szeretem; s minden önbecsülésemet elveszteném, ha ilyen élőlényekkel szemben valami szeretetféle mozogna bennem. — De szeretem azt, aki szegény, aki dolgozik, aki jó, aki mindebben velem egyetért."

S az oly sokszor prédikált szeretet értelmezése is szatírikussá válik tolla alatt: „*Szent Pál egyáltalán nem praktikus tanácsot adott az embereknek, amikor azt magyarázta, hogy: ha szeretet nincsen énbennem, ollyá lettem, mint a zengő érc és a pengő cimbalom . . . No ugyan! Éppen fordítva van, az ember, aki szeret, elbukik. Mert . . . mire menne az ispán, ha szeretné a bérest? Mire a gazda, ha szeretné a napszámost? Mire a boltos, ha szeretné a vevőt? . . . Mire a csendőr, ha szeretné a szegénylegényt?*"

Az ember farkassá válásának szomorú igazsága ez. Mert akinek ebben a világban nincsen pénze, annak soha se lehet igaza. A pénztelenség, a kiszolgáltatottság lealacsonyítja az elnyomottakat is, a Favagó Jánosok, a sok kis áruember nemcsak munkaerejét, de sunyi alázatosságát is felkínálja, csontjukba ivódott az egymás elleni bizalmatlanság, írígység, még jót se mernek tenni, hátha hálátlanság lesz a fizetség. Olykor már szinte vigasztalatlanul sötét az a kép, amelyet fest. Mi lenne, ha valaki feltalálná a panacea magnat, a minden bajok ellenszerét? — kérdi. S a válasz megdöbbentő: Megölnék érte! Mert a szolgaságba, az örökös rabság alázatába szorított ember éppúgy nem tudna mit kezdeni a végtelen lehetőségekkel, mint a szabadságát hirtelen visszanyert, ketrecbe zárt oroszlán.

Keserűsége csak akkor hagy alább, ha a társadalom dermesztő hidegében a jövőre gondol. Mint a Január felejthetetlen soraiban: „*És egyszer 1930-ban, 31-ben, 1942-ben vagy 56-ban, egyszer majd kinyitjuk ablakainkat, kitárjuk ajtainkat, kiállunk a szabadba kiskabátban, födetlen fővel, felgyűrt ingujjal, ércesen kiállunk, s nem fázunk többé! Nem is nézzük a fokokat, akár 40 fok melegben is állunk hő gépek mellett, ülünk a tüzek közvetlen közelében és kacagunk. Új élet ömlik el bennünk. Belekapcsolódunk az idő folyásába, elfeledjük mind a húszezer esztendőt, előre nézünk. Hatalmunk alá hajtjuk a januárt, a februárt, a márciust és . . . az összes ragadozó vadállatokat. Megváltoztatjuk még az időjárást is.*"

A világháború örökös rettegése után az 1918-as polgári forradalom győzelme elégtétellel tölti el. „*Azt akartam, ami most történt ,mindent akartam, de nemcsak ennyit, hanem sokkal többet, mindazt, ami még történni fog, mert enyém, mert mienk az igazság, s majd a harci szünet után tovább, előre.*"

Az 1918-as év nemcsak politikai, hanem irodalmi szempontból is nevezetes számára: ekkor jelenik meg az Andrássy-út, amely magában foglalja addigi novellatermésének javát. Erről a kötetről ír őszinte méltányoló bírálatot Tóth Árpád és a novellák szerzőjét a magyar elbeszélő irodalom élvonalába helyezi.

Más szempontból azonban a Tanácsköztársaság rövid időszaka csalódást okoz számára. A menekülő ember c. önéletrajzi munka visszaemlékezése szerint a Tanácsköztársaság ideje alatt az írókat három osztályba sorolták. Nagy Lajos a második osztályba került és a polgári írók elvtelen tülekedése közepette „*elég nyugodtan viseltem el ezt a bukásomat*" — mondja.

Aztán jöttek az ellenforradalom évei.

„Ez a korszak terror az emberies érzés ellen. Az ideológiai ciángőz oly testi és lelki depressziót okoz, amely hasonlatos a mérgezés tüneteihez: a szabad gondolat nemcsak, hogy napvilágot nem láthat, hanem még csak meg sem születhetik . . . Ez a korszak az intézményes cenzurák, a testi és lelki kasztrációk kora. Ez a korszak az erkölcsi értékek pusztulásának, fegyver és gyilok epizódjai mellett a pénz abszolút uralmának kora . . . az író tisztelet helyett gyűlöletre talál, sőt furkósbotos brigantizmus fenyegeti."

Ha igaz volt az eddigi írásaira önvallomása, hogy „írásra legtöbbször a harag, vagy valami miatti elkeseredésem ösztönzött" — úgy ezekben az esztendőkben megjelentekre hatványozottan igaz. A *Képtelen természetrajz* és a *Találkozásaim az antiszemitizmussal* c. kötetei a magyar szatírikus irodalom remekei. A „Képtelen természetrajz" írásaiban látszólag követi az ősrégi műfaj: az állatmese metódusát, ahogyan Aesopus és Phaedrus állatbőrbe bujva mondták el tanulságos történeteiket, ő is az együgyűség védőruháját ölti magára és így indul rohamra a fasizálódó társadalom ellen. Ám írásainak keserű humorát egy világnézetileg nagyon is eltökélt támadás igénye és a kényszerű önfegyelem alakította ki. Hiszen a figyelő rendőrszemek, lelkes és tettrekész fajvédők gyűrűjében még ez az álarc sem nyújtott mindig biztonságot. Ezekben az írásokban a naívság álarca mögé bújva az „ébredő magyarok" lármája közben is ki meri mondani: *„a kakas kukorékolásáról azt mondják, hogy a hajnalt jelenti. Mostanában a természetkutatók sok kodácsolást figyelhettek meg, de kukorékolást aligha."* S zárójelben ott a sokat jelentő évszám: 1920. Köztudomású, hogy a Horthy-korszakban — bár a sokat átkozott Trianon következtében az ország lakosságának száma a felére csökkent — a rendőrök számát megkettőzték. Nagy Lajos részletes tanácsot ad mindennemű ellenőrzés minőségének javítására. Javasolja pl: minden utasnak meg kell vizsgálni a fejét is, hogy *„ne csak jó jeggyel, hanem jó fejjel is utazzék az utas."* Akinek rosszak a gondolatai, azt le kell szállítani, *„de akinek jók és helyesek a gondolatai — annak az ellenőr közepéig hasítsa ketté a fejét és azután zavartalanul utazhasson tovább."*

Az állatokat azért veszi sorba, hogy közben elhelyezhessen egy-egy petardát. A gólyáról többek között így ír: „. . . a jó hosszú, gusztusos, szabad választékot engedő nyakáért bátorkodom mindazok figyelmébe ajánlani, akik élőlények felakasztásában különösen passziót találnak. (Kr. u. 1920)"

A disznóról szóló elmélkedésében a kövérre hízott disznó eszébe juttatja a rettentő pocakkal és tokával rendelkező seréskereskedőt, akit azonban sajnos nem lehet a disznókkal együtt levágni. A nyúlról megállapítja, hogy *„táplálkozáson és szaporodáson kívül állandó félelemmel foglalkozik, ami — tudjuk mindnyájan magunkról — nem tartozik a legkellemesebb foglalkozások közé.* (L. Magyarország, 1919 és 1920)."

Néha az állatok helyett korának embereiről írja a képtelen természetrajzot. Az *„Olaszországi csendéletben"* megírja, hogy a fasiszta költő így végzi versét: *„Nincs a természetben veszett csak én"*, majd nevetségessé teszi a fasisztákat, akik *„Mussolinit szentté, majd angyallá, végül istenné, legvégül pedig okos emberré akarják előléptetni.* (A fasizmus atyaisteneiről kevesen mertek ilyen élesen nyilatkozni 1926-ban.)

Felemeli szavát ezekben az írásokban a napilapokban megnyilatkozó polgári gondolkodás és szóhasználat ellen, amely a társadalmat „úri külsejű és munkás külsejű" emberekre osztja.

„Mert a munkáskülsejű — az nálunk még egyet jelent a kopottal, a rongyossal, a gondozatlanul, a törődöttel, az ütődött-verődöttel, a sanyargatottal." Ezektől az emberektől az urak szerint minden gonosz kitellik. Undorító ez a gondolkodás, de mégse ostoba szóhasználat ez a „munkáskülsejű" — mondja az író. *„Van ennek értelme, habár úri külsejű és züllött belsejű emberek agyából fakad."*

A *„Szerencsére csak a sofőr"* c. karcolatában aztán tovább viszi ezt a gondolatot. A napilapok tudósításai szerint *„Horthy Jenő autóbalesete során szerencsére csak a sofőr sérült meg," majd később a villám a kávéházban szerencsére nem a gazdag vendégeket, hanem csak a pincér és a trafikosgyereket égette szénné stb. után megállapítja, hogy 1929-ben Magyarországon nyolcmillió ember között talán csak ötvenen vannak, akik ilyeneket nem írnak. Hogy mi ennek az oka? Az, hogy „nehéz ott immunisnak maradni, ahol az infekció általános."*

A „Képtelen természetrajz"-zal közeli rokonságban állnak a *„Találkozásaim az antiszemitizumssal"* írásai. A keresztény kurzus fajgyűlöletet sugalló korszakában bátran áliapítja meg: *„Az antiszemitizmus ma az a harctér, amelyre leszállva az igaz ember szembetalálja magát valamennyi fajta gonoszság katonáival."*

„Az én barátom" c. írásában *René Maran* Goncourt-díjas írót üdvözli, aki melesleg Martinique szigetéről való néger. Ez ugyan nem fontos, de Nagy Lajos kijelenti, *„hogy ő sokkal közelebb áll hozzám, mint bármely kisgazdaképviselő, aki a botbüntetést megszavazta . . . Mi mindenben egyetértenénk. Ő panaszkodna a fehér emberre, hogy kegyetlen és igazságtalan a négerhez és én négerpárti vagyok. Mert ha egyik ember bántja a másikat, én ellenállhatatlanul és tántorithatatlanul és mindörökké annak a pártján állok, akit bántanak."*

Ez a pártos és pártfogó humanizmus vezeti tollát a szegények védelmében, ez iratja meg vele az *Anya* c. allegórikus elbeszélését, amelyben 1930 táján minden reménységét az akkor agyonmocskolt Szovjetunióba helyezi. Ez a legbensőből fakadó melegségű elbeszélés nagyon fontos Nagy Lajos egy kritikus lépése megitélésénél. 1934-ben Illyés Gyulával együtt Nagy Lajos képviseli a magyar irodalmat a szovjet írók kongresszusán. És ez az utazás „álmai hazájában" csalódással tölti el az írót. A szocializmus megvalósulása helyett mindenütt csak a forrongó, igen sok ellentmondást magában rejtő átalakulást látja. *„Tizezer kilométer Oroszország földjén"* c. riportsorozatából ki is cseng ez a csalódottság. Bár a valóságot akarja ábrázolni, maga is kénytelen elismerni, hogy ez Illyésnek „Oroszország" c. könyvében jobban sikerült. Igy ír erről: *„. . . Úgy látom, hogy míg én megmaradtam szimpla utasnak, s nem jutok túl a rideg tények leirásán — legföljebb, hogy a kettős csalódás hangján reagálok a tényekre, — addig Illyés megengedi magának, hogy költő legyen. Elhallgat, felbont, dramatizál és kitalál. Ezáltal a tények közötti űrt is kitölti, mégpedig élő, az életet az olvasó számára megjelenítő anyaggal. És most következik számomra a meglepetés. Úgy látom, hogy a valóságot jobban ábrázolja a költő kitalálása, mint a tanúvallomáshoz való, szinte kinos ragaszkodás. Hogy a nem följegyzett anyag, tehát az, amelyik intuicióból született, gyakran hitelesebb a följegyzettnél, mely önmagában darabos, száraz, az olvasó lelkébe alig átültethető halmazat, mely alig-alig akar életrekelni. Annyira igaz ez, hogy például a moszkvai Golyóscsapágy gyárat, s a leningrádi Vörös Háromszöget, melye-*

ket szintén együtt jártunk be, az Illyés könyvéből ismertem meg teljesebben, mint ahogy a magam szemén keresztül . . ." Kissé részletesebben foglalkoztunk Nagy Lajos életének ezzel az epizódjával, egyrészt, mert akkori nyilatkozata sokak kezében volt ütőkártya, másrészt, mert a felszabadulás után, a személyi kultusz éveiben, az akkor méltatlanul mellőzött írónak éppen ez a munkája okozta a legtöbb rettegést. Pedig szó sem volt itt elvek feladásáról, vagy addigi magatartása megtagadásáról, csupán az írói fantázia türelmetlensége nem tudta kivárni elég türelemmel a szocializmus megvalósítását.

1934 — egyébként is nevezetes esztendő az író életében. Ekkor jelent meg legnagyobb hatású alkotása a *Kiskunhalom*. Különös, műfajtalan alkotás ez. Egy falu egyetlen napjának ábrázolásában benne van a feudálkapitalista Magyarország falvainak teljes élete. A mű nagyszerűségét az úri Magyarország érthető módon nem akarta észrevenni. Annál inkább észrevette a küzdőtárs és barát *József Attila*. Idézünk leveléből: *„Drága Lajos! Kölcsönkaptam a Kiskunhalmot, egy szuszra elolvastam végig. Remekmű ez, barátom! Több, mint filozófia és több, mint költemény — egy pillanatra szintelenné teszi eddigi versirodalmunkat. Tudod, hogy én jobban szeretek verseket olvasni, mint bármilyen prózát, — Kiskunhalomban mindkettő előnyeit látom . . . . . Azt hiszem, ahogy a költők beleélik magukat „költői" pózokba, drámairók jellemekbe, konfliktusokba, te úgy éled bele magad a tagolatlan valóságba. Bennem szinte szorongást keltett a Kiskunhalom végzettszerűsége. Mert nem az a végzetszerű, hogy „a hős a végén elbukik", hanem, hogy „a hős" egy pakli dohányt vesz a trafikban, hogy tehát soha senki nem lehet hős."*

A Kiskunhalommal indul meg tulajdonképpen a falukutatók munkássága is, ettől kezdve látnak napvilágot a „népi" írók szociográfiai munkái. Tehát irodalmi értékei mellett úttörő érdemei is vannak ennek a munkának.

Nem térhetünk ki Nagy Lajos minden munkájának ismertetésére. A *Budapest nagykávéház*, *A falu álarca*, a *Vadember*, a remekbeszabott *1919 május* c. elbeszélése, amelyből *Új vendég érkezik* címen nagysikerű egyfelvonásos drámát is írt, mind-mind részletes ismertetést érdemelnének. Az állandó pénztelenség, a mindennapok gondjai természetesen Nagy Lajost is sokszor kényszerítették gyengébb szívonalú írások kibocsátására. Hisz a könyvkereskedés, amelyben az írói függetlenséget igyekezett biztosítani magának, bizony nem ment valami fényesen. Egyébként sem tartozott a könnyedén alkotó írók közé. A menekülő emberben selejtes írásairól így nyilatkozik: *„. . . Aránylag későn kezdtem írni és az írás eleinte nehezen ment. Később, amikor már jó írások is kikerültek a tollam alól, még nehezebben. A téma könnyen bukkant fel, de azt épkézláb művé alakítani gyakran gyötrelmes munka volt számomra. Titkon bámultam azokat az írókat, akik csak úgy ontották a sorokat. Nekem minden soron kínlódnom kellett és művemet újra és újra átírtam, némelyiket tehát nem kétszer, hanem háromszor is. Rengeteg témát jegyeztem fel noteszeimbe, melyeknek tizedrészét sem írtam meg. Mert hiszen téma, a fantázia nekilódult működése közben, percenként is akadhat, a megírása azonban egy kisebb novellának is néha több napba — egy hétbe is — beletelik . . ."*

A felszabadulás után tisztában van azzal, hogy *„nem farsang következik, hanem új harcra kell készülnünk."* Ezt a harcot, amint az egész életén keresztül is tette, megalkuvás nélkül

folytatta is haláláig. Harcolt a múltból itt maradt ellenforradalmi ostobaság, az úrhatnám gonoszság minden megnyilvánulása ellen. Csak sajnálnunk lehet, hogy a személyi kultusz éveiben szocializmust építő hazánkban sem volt zavartalan a viszony a hivatalos irodalom politika és az ő írói magatartása között. Bár 1948-ban élete munkássága elismeréseként ott szerepel az első Kossuth-díjasok között, mégis érzi a gyanakvás, a meg nem értés légkörét. Sokan, akiket pedig érzékenyen érinthetett a *Kopaszok és hajasok párharca* c. elbeszélése, amelyben az elvtelen karrierizmust gúnyolta ki, megvádolták, hogy nem a lényeges kérdésekről ír, hogy egész írói pályáján a „kávéház ablakából" szemlélte az életet. Nagyon igazságtalan vádak ezek, és felidézésükkor is csak annyit tehetünk hozzá, bár teremne minden évtizedben néhány Nagy Lajoshoz hasonló kávéházi írónk. „*A halhatatlanok bírája az idő*" — mondja Vajda János — „*Csak akkor tudhatjátok meg, hogy ki ő, Ha elmerültek messzi századok, És hozzá hasonlót még nem láttatok.*" 1954. október 28-án bekövetkezett halálával Nagy Lajos is bevonult ezek közé, a halhatatlanok közé. Az utókor feladata, hogy legjobb alkotásainak az iskolai oktatásban és könyvkiadásban is megadja a méltó elismerést.

CSUKLY LÁSZLÓ

CZINKE FERENC: ÜVEGFÚVÓK

RÉTI ZOLTÁN: PIPÁZÓ

HÉRA ZOLTÁN:

ÁBRÁZOLÁS VAGY MORALIZÁLÁS

KAMONDY LÁSZLÓ VÁD ÉS VARÁZSLAT CIMŰ DRÁMÁJA AZ ÚJ IRÁSBAN

KAMONDY LÁSZLÓ, akit eddig inkább kitünő novellairóként ismertünk, Vád és Varázslat cimmel egy új drámát adott közre az Uj Irásban. A darab tehetséges drámairót igér, de fellelhetők benne a mostanában játszott házassági drámák általános hibái, fogyatékosságai is.

A Vád és Varázslat érdekesen indul. Egy harminc év kürüli férfit látunk az elején, a romantikus folyóparti csónakház előtt. Megtudjuk róla, hogy az élete nem volt valami könnyű, árva gyerekként nőtt fel, s nagy erőfeszítéssel, három év alatt szerezte meg a diplomáját. Küzdött, fáradt, s jóformán észre sem vette, mint repül el mellette az élet, nagy és szép szenvedélyeivel, örömeivel. A munkájával elégedett lehetne ugyan, s a sikerei is szépek (most is éppen egy afrikai útra készül), de szerelemre, s vele egy teljesebb, érdekesebb életre vágyik. Hiszen a házassága — Helgával — rosszul sikerült, s az asszony nem tudja elviselni, hogy futna, menekülne tőle.

Aztán megjelenik a szinen a fiatal lány is, akit a mérnök szeret. Szép idilli jelenet, egy kis izelitő abból, ahogyan az érzelmi összhangot a mérnök elképzeli. De csak egy pillanatra, mert amikor a férfi — megszokott mozdulattal — a karjába kapja a lányt, az görcsös, gyűlölködő indulattal bontakozik ki az ölelésből és szemére veti a mérnöknek, hogy még mindig találkozik Helgával. biztosan nem is akar elválni tőle, őt meg csak szédítgeti. E kitörésre egy csendesebb, arra megint egy zordabb, mozgalmasabb jelenet következik. Ott terem a helyszinen a lány marcona fivére, aztán volt udvarlója, majd az apja. A fiatal lány szerelmét áhító, benne a szép élet lehetőségét sejtő mérnököt „tetten érik", becstelen, élveteg, telhetetlen alaknak nevezik.

A fivér és az apa, mint tettenérők és helyszini számonkérők: ez már — s nem is a legjobb drámák által — egy kicsit elkoptatott. S mégis, az utolsó felvonás, a darab utolsó jelenetei? Megannyi gond az irónak, hogy miként lehessen egy lélektanilag nehezen elviselhető happy end tényét elhomályositani, elrejteni.

Hogyan s miképpen ment végbe e dramaturgiai „átváltozás", milyen műveletek végösszegeként jött ki a szerelmeseket összehozó szerencsés befejezés, egy olyan eseménysor után, amelyet öngyilkosság is súlyosbít, a mérnök feleségének öngyilkossága? A bonyolításban történt-e csak a hiba, vagy baj volt már az elején is?

A darab figuráinak, s alaphelyzetének elemzése erre az utóbbi enged következtetni. Az indítás ugyanis — ha jobban megnézzük az összetevőit, s az erőviszonyokat — csak látszatra olyan viharos, mint amilyennek az imént kifestettük.

•

EGY NŐS FÉRFI küzdelme egy fiatal lányért, akit eltávolítana tőle a család és a társadalom; egy fiatal

lány harca egy nős férfiért, akit elvenne tőle a szigorú apa és a társadalom: egy apa erőfeszítése, hogy megszabadítsa a lányát egy nős embertől való ellentmondásos viszonytól — bármelyik oldalát nézzük is ezeknek az összeütközéseknek, egyik sem szükségszerűen drámai. A „nős férfi" ugyanis válni készül, nemcsak hiszi, hanem tudja is magáról, hogy el fog válni. S az apa? Ő sem hiheti komolyan, hogy a mérnök csak szédíti a lányt. Egyik pillanatában saját maga is bevalja, hogy tulajdonképpen nincs is semmi baja a mérnök jellemével, s nem is volna köztük semmi differencia, ha az annak idején nem Helgát kéri meg, hanem az ő lányát, akit épp neki szántak... S a lány? Neki sincs különösebb oka a küzdelemre. Gyanuja, hogy a mérnökben esetleg csalódnia kell, csak apja különös tévedéséből táplálkozhat.

S nincsenek céltudatosan megválogatva, s drámailag felöltve a figurák egyébként sem, nem egyenlő erejű akaratok csapnak össze. A lány akarata messze elmarad a rajongása, a szeszélye mögött. A fivérben, aki az elején oly vad erővel lépett fel, könnyen meglágyítható, bűnbánatra hajló lélek lakik. S a vőlegény, akinek dacból(!) a lány odaigéri a kezét? Puha, tedd ide, tedd oda fiatalember.

Erő és elszántság voltaképpen csak a mérnökben van és a feleségében, drámai küzdelemről — amely tévedésekből és belátásokból sohasem alakulhat ki — tulajdonképpen csak az ő esetükben beszélhetünk. A darab azonban nem a kettőjük drámáját, az ő energiájukból — különösen azután, hogy az asszony öngyilkosságot követ el — csak néhány izgalmas jelenetre futhatja. Egyebek között innen van az, hogy a darabban, a valóságos dráma helyett mindinkább előtérbe kerül a mesterséges cselekmény bonyolítás.

Igen, a darab — több új magyar szinműhöz hasonlóan — inkább szemléltetően magyarázza, mint festi az író problémalátását és meggyőződését a szerelem bonyodalmainak dolgaiban. Inkább morálizál, mint ábrázol. Inkább a néző pillanatnyi benyomására, a „szerelmi tematika" iránti érdeklődésére támaszkodik, mint a néző elemző értelmére, s tartósabb, mélyebb érzéseire. Igaz, kikerüli a moralizálás feltünően primitiv formáit, azt a drámaalakítást, amely a szerelmi etikett cikkekbe, tanulmányokba kivánkozó „problémáival" igyekszik tanácsot adni, s elutasítja a szerelmi erkölcs együgyű dogmáit is. A kispolgári tétlenség ellen azonban maga tételesen hadakozik, a papos erkölcsi dogmák ellen a szerelmi választás elvont szabadságának doktrináját állítja szembe.

*

AZ EMBEREKET — s itt már nem is annyira Kamondy László drámájára gondolunk — többnyire érdekli a kérdések ilyenfajta dramatizáló illusztráló felvetése is, s kíváncsian várjuk melyiket választja majd az iró a tételre kinálkozó három megoldás közül: igent mond-e a felvetett kérdésre, tagadóan nyilatkozik-e róla, vagy kitér a világos felelet elől. „Meg kell-e bocsátani a hűtlen feleségnek::? — szokták kérdezni például a múlt század közepe óta újra, meg újra a moralizáló színpadi művek. Ha ez a kérdés, nyilván csak három „megoldás" lehet. 1. Meg kell bocsátani neki. 2. Nem érdemes megbocsátani. 3. Bonyolult kérdés ez, isten a megmondhatója. Hogy a három kérdés közül melyik a „merész" és a „haladó"? Attól függ, hogy ki, miféle ember a „hűtlen" asszony, ki a „megcsalt" férj s ki a „csábító". Ezt azonban a mora-

lizáló filmek és drámák már nem mondják meg, jellemeket nem ábrázolnak. Ha ezt tennék, máshogyan kellene feltenniük a kérdésüket is: tágabban, sokrétűbben. Mindez, ismételten, érdekli az embereket, de mennyivel izgalmasabb volna a néző számára, ha drámairásunk (s a film is) most már túljutna a szerelem pszichológiájának és viselkedéstanának tételes ábrázolásán: ha nemcsak egyes „valószerűsítő" mozzanatokat fogadna be az életből álláspontjának képes és cselekményes felfedezésére, hanem az életet adná, a társadalmi erők játékában, s a jellemek és az emberi viszonyok mélyén kutatná fel a mai erkölcs problematikáját, a többi között a szerelmi erkölcsét is.

Beszélni kell erről, annál is inkább mert ujabban, ha egy-egy moralizáló mű tűnik fel a szinen vagy a vásznon, sokan hajlamosak arra, hogy valami egészen különös újszerűség és művészi bátorság jelentkezését konstatálják. A társadalmi valóság „művészi" mellőzését, a „hogyan éljünk" problémájának a „hogyan viselkedjünk a szerelemben" kérdésre való leszűkítését minősítenék bátor tettnek? Nem valószínű. Könnyű lelkesedésük oka inkább az, hogy valaki összetéveszti a pillanatnyilag „szokatlant" a „bátorral", a furcsát az „újszerűvel". Elvérzik egy-egy drámai hős a szerelmi csatán csupán azért, mert elhagyták? Merész — mondják rá, még akkor is, ha az iró nem tud bennünket meggyőzni, hogy hőse bukásának csak szerelemlélektani okai voltak. Kimondja valaki filmben vagy drámában, hogy a nő még mindig szenved a férfi zsarnokságától, s ilyenkor igenis, joga van az asszonynak ahhoz, hogy fellázadjon ura és parancsolója ellen? Micsoda merészség, mondták erre is, holott nyilvánvaló, hogy ilyesminek a „kimondásához" az égvilágon semmiféle művészi, etikai bátorságra nincs szükség. (Valóban meg tudna nevezni valaki egyetlen regényt, filmet vagy drámát, amelyet azért róttak meg nálunk, mivel — törvényes vagy spontán keretek között — szilaj, szép, vagy éppen tragikus szerelmeket ábrázolt?

Indulásnak a Vád és Varázslat határozottan tehetséges mű, azzá teszi Kamondy közvetlen, élénk szinpadi nyelve, s az a gondolati komolyság, amellyel elitéli a kispolgári képmutatást. Az érzelmek mélyebb, valóságosabb dramaturgiájához azonban az iró még nem jutott el. Ahhoz, hogy drámai — miként novellái is — valóban formálják az érzést és az erkölcsöt, szorosabb egységben kellene látnia az egyént és a társadalmat, bátrabban kellene megformálnia hőseinek egyéniségét és társadalmi arculatát.

KELEMEN IMRE:

KODÁLY ZOLTÁN

1882 december 16-án született, éppen Beethoven születésének 112. évfordulóján. Ekkor még él Liszt Ferenc, Wagner Richárd, Johannes Brahms a zene romantikájának ezek a nagy képviselői; az európai zene megújhódását jelentő Claude Debussy pedig a párizsi Conservatoire 20 éves, nagy reményekre jogosító növendéke. Az európai zenetörténet mozgalmas ideje kezdődik. Valami lezárulófélben van, s valami egészen új születőben.

De nemcsak a zenében. A társadalom is nagy változások lehetőségeit hordja magában. A polgári életforma válsága és súlyos ellentmondásai közepette érlelődik az az új és hatalmas erő, amely nem is olyan sokára elsőnek valósítja majd meg a történelemben az igazi egyenlőséget és igazi szabadság nemes eszméit.

Kodály Zoltán élete nagy emberi és alkotói életút, melyet kezdettől fogva a nép szeretete és szolgálata irányít. Nem lehet itt feladatunk, hogy erről az útról minden részletében beszámoljunk, de a zenetörténet tanulsága szerint az alkotó szempontjából igen sokszor döntő jelentőségű egy-egy életrajzi momentum. Ilyen döntő jelentőségű Kodálynál az elindulás, a felkészülés és az erőgyűjtés időszaka. A szülői ház zeneszerető légköre, a galántai népiskola „mezitlábas pajtásainak" éneke nagy ösztönző erővel hat zenei képességeinek kibontakozására. Nagyszombatban, — ahol gimnáziumi tanulmányait végzi — már tudatosan törekszik a zeneirodalom minél alaposabb megismerésére: Bach: Wohltemperiertes Klawierját játsza diáktársaival kvartettezik, a székesegyház kottatárában búvárkodik, s megírja első műveit. A szívós és kitartó munka már ekkor életelemévé válik, s ez végig fogja kísérni mindenütt és mindenben. Megtanul minden megtanulnivalót, hogy majd a megfelelő időben tanítója lehessen népének. ezért is szimbólikus elindulása az életre: magyar és német tanári szakra iratkozik be az egyetemen, a zeneakadémián pedig zeneszerzést tanul.

Mikor 1906-ban megírja doktori értekezését a magyar népdal strófaszerkezetéről, már világosan látja élethivatását. Rájön — akárcsak tőle függetlenül Bartók Béla —, hogy a századvégi és századforduló műmagyarságán kívül létezik egy másik magyarság is, és egy másik, ősibb magyar műveltség is, amely magát a népet annak kulturáját jelenti. Itt kell tehát elindulni, ha új magyar zeneművészetet akarunk teremteni: Ma már tudjuk, hogy milyen hallatlanul nehéz út volt ez, de azt is tudjuk, hogy a vándorok eljutottak útjuk végcéljához: megtalálták népüket.

Ha Kodály Zoltán életművén végig tekintünk, láthatjuk, hogy munkássága három összetevőből áll. Folklorista, zeneszerző és pedagógus egyszemélyben, s életművének ezen összetevői a legharmonikusabb egységet alkotják. Egyik sem képzelhető el a másik nélkül, de mindegyik önmagában is lezárt és teljesértékű.

Az 1922-es évekig munkásságának főterülete a népzenegyűjtés. 1905-ben írja híres művét az Adagio-t, s ebben az évben indul el a népzene megismerésének útján. Ezt, a Szeged-környéki gyűjtőutat követi a többi hasonló: a csallóközi és nyitra-megyei falvak után

a székelyföldi és bukovinai magyarlakosságú településeket keresi fel, de eljut az akkori Magyarország csaknem minden magyarlakta vidékére.

Ma talán el sem tudjuk képzelni hogy milyen hallatlan nehézséggel jártak ezek a gyűjtőutak. Azt a gyűjtőt, aki az 1910-es években a magyar falvakban megfordult, a legteljesebb közöny és megnemértés vette körül. A korabeli falusi értelmiség — kevés kivételtől eltekintve — a gyűjtés jelentőségével egyáltalán nem volt tisztában; nem is lehetett, mert gondolkodásmódja távol állt a néptől, s nem volt képes megérteni, hogy mit jelent egy nép kiveszőfélben lévő ősi dalkultúrájának megmentése. *„Csak a tanitók értették át munkánk lényegét ők, dicséretükre legyen mondva, sokban segitettek."* — irja egy helyen Kodály.

Egy-egy ilyen gyüjtőút azonban hallatlanul nagy tudományos eredményekkel zárult, ami kárpótolta a gyűjtőt minden fáradságáért. Feltárult a magyar népzene évezredes múltja, s ennek a nagy dalkultúrának mindazon szála, amely összekötöttetést teremtett az európai zene nagy korszakaival. Kodály népzene-tudományi munkái nemcsak mintaszerű adatközlésükkel tünnek ki, hanem az összehasonlítások és a kapcsolatok nagyigényű és mélyreható bemutatásával is. Az *„Ötfokú hangsor a magyar népzenében„ az „Árgirus nótája" a „Magyar népzene" a „Néprajz és zenetörténet"* c. munkák egyaránt fontos helyet foglalnak el a magyar és az egyetemes zenetudomány fejlődésében. Ezek a munkák jelentik még ma is azt a szilárd alapot, amelyre a mai magyar népzenetudomány épül. Lehet, hogy egyik, vagy másik tudományos megállapításuk ma már kiegészítésre szorul, az az alapvető kodályi koncepció azonban, amely a népzenét történelmi funkcióiban vizsgálja, ma is érvényes és iránytmutató.

„Egyik kezünket a keleti testvérnépek fogják, a másikat Bach és Palestrina. Össze tudjuk-e fogni e távoli világokat?" — veti fel a súlyos kérdést egyik tanulmányában. A 80 éves alkotói út — úgy hisszük már megadta erre a feleletet: Kodály Zoltán teljesítette alkotói küldetését, megteremtette az a hidat, amely összeköti Európa és Ázsia távoli világait. Műveiben a magyarság ősi kultúrája találkozik az európai zene gazdag formavilágával. S ebből a találkozásból mesterművek születtek.

„Ha azt kérdezik tőlem, mely művekben ölt legtökéletesebb testet a magyar szellem, azt kell rá felelnem, hogy Kodály műveiben. Ezek a művek: hitvallomás a magyar lélek mellett" — mondja Bartók Béla egy, Amerikában tartott előadásában.

A hegedű-zongorára irt *Adagió* (1905) még semmi népzenei hatást nem mutat, de érezni lehet minden hangjából és üteméből, hogy alkotója legőszintébb és legbelsőbb gondolatainak mélyén már ekkor is sokkal több mint egyszerű Debussy-követő. A *Zobaróidéki dalok* és a *I. Vonosnégyes* (1908-09) már a népzene és a műzene magasfokú szintét jelentik. *A „Megkésett melódiák"* és a *„Két ének"* darabjaiban régi költészetünk emlékeihez fordul: Berzsenyi, Kölcsey és Csokonai verseihez. Ez a találkozás döntő volt. A klasszikus magyar költészetet Kodály, zenéje édestestvérének vallhatta, s dallamait ha „megkésve" is, de mig mindig idejében odaállíthatta legnagyobb költői értékünk mellé, pótolván ezen zenetörténetünk üres lapjait. Kodály nagy alkotói korszaka az 1923-as évben kezdődik. A főváros, Buda és Pest egyesítésének 50 éves jubileumára készül. Felkérik Bartókot, Doh-

nányit és Kodályt, írjanak új műveket, hogy ezzel is emeljék az ünnepség fényét. Igy készült el Bartók *Táncszvitje*, Dohnányi *Ünnepi Nyitány-a* és Kodály műve: a tenorszólóra, énekkarra és zenekarra komponált *Psalmus Hungaricus*. Szövegét Kecskeméti Vég Mihály 16. századi költő magas szárnyalású zsoltárparafrázisa adja, amellyel Kodály még egyetemi tanulmányai során ismerkedett meg. *„Lelkében a fővárosi megrendelés előtt már éretten ott szunnyodozhattak a panasz, sirás és fohászkodás magasztos motívumai, a kórus égretörő hangzatai, a mű monumentális formájának körvonalai, csak így érthető, hogy egy nyár alatt elkészült a hatalmas partiturával"* írja Horusitzky Zoltán. Kodály életének eseményei valóban igazolják ezt a feltevést. A 20-as 21-es évek súlyos egyéni megpróbáltatásai kapnak itt hangot, találkozva a zsoltárköltő s egy egész nép fájdalmával. De ez a fájdalom már a boldogabb jövő igéretét is magában hordja.

1925-ben Kodály figyelme az iskolák felé fordul. Éles szemmel meglátja, hogy az énektanítás mikéntjétől milyen nagy mértékben függ az egész ország zenei kultúrája. *„Mit kellene tenni?* — kérdezi — *Az iskolában úgy tanítani az éneket és zenét, hogy ne gyötrelem, hanem gyönyörűség legyen a tanulónak s egész életére beleoltsa a nemesebb zene szomját"* — adja meg rá mindjárt a feleletet. S most, a nagy alkotások éveiben, mikor a *Háry János*, a *Székelyfonó*, a *Marosszéki és Galántai táncok* és az ünnepi fényt sugárzó *Budavári Te Deum* születnek, csodálatos művekkel ajándékozza meg a magyar ifjúságot. Olyan kórusművek kerülnek ki keze alól, amelyekhez hasonlót — nyugodtan mondhatjuk — egy ország kórusirodalma sem mondhat magáénak. Palestrinára emlékeztető hangzás párosul itt a magyar népdalok üde nemes dallamosságával. Felvonulnak előttünk az ősi magyar népszokások, a gyermeki élet sok-sok derüs pillanata. A gyermekkarok hosszú sorát a *„Villő* és a *„Túrót eszik a cigány"* nyitja meg. Talán elég ha csak a legnagyobbakat emeljük ki e gazdag termésből: *Lengyel László* (1926), *Gólyanóta, Pünkösdölő* (1929) *Vízkereszt* (1933), *„Hét könnyű* gyermekkar" (1936)".

Ugyanezekben az években a vegyeskarok és férfikar irodalmát is az új törekvések szellemében gazdagítja. A régi „Liedestafel" stílus hosszú ideig elzárta — különösen a férfi karokat — a művészi és értékes kórusmuzsikától. A magyar táj szépségeit felvonultató *Mátrai képek* (1931), az elnyomás ellen tiltakozó *„Felszállott a páva"* (1937) művészi értékükön felül a jövő kórusirodalma számára is megmutatták a helyes és követendő utat. Szóban, irásban, zenében egyaránt a zeneileg művelt ország megteremtése vezérelte és vezérli ma is. A *„Páva-variációk"* és a *„Contertó"* immár világhírű zeneszerzője énekgyakorlatokat ír, az óvodai énektanítás fontosságát hangsúlyozza. A *„Bicinia Hungarica"* négy füzete meggyőző választ adott mindazok számára, akik a nemzedékeken át meggyökeresedett helytelen és sokszor rosszindulatú nézeteik folytán elleniségesen, vagy közömbösen szemlélték azt a friss szellemet, amelyet munkássága vitt az iskolák poros levegőjébe.

„A zene mindenkié" — ebben foglalhatjuk össze Kodály éltetművének egész alapgondolatát. Rajtunk áll, hogy mennyit tudunk ebből megvalósítani. Nagy alkotásai már elfoglalták helyüket korunk muzsikájában: a *Psalmus Hungaricus és a Budavári Te Deum* világszerte hirdetik zenéjének

végtelen humanizmusát. Ő a mai zene élő klasszikusa, a mai zenéje, amelynek éppen erre van szüksége. Közöttünk él ma is, fáradhatatlanul dolgozik. *„Jobb jövő — jobb zenészeink"* feladata, hogy művészete ne csak élő történelem legyen, hanem váljon közkinccsé, hassa át egész népünket, hogy majd egyszer eljuthassunk oda, ahol a zene valóban mindenkié lesz!

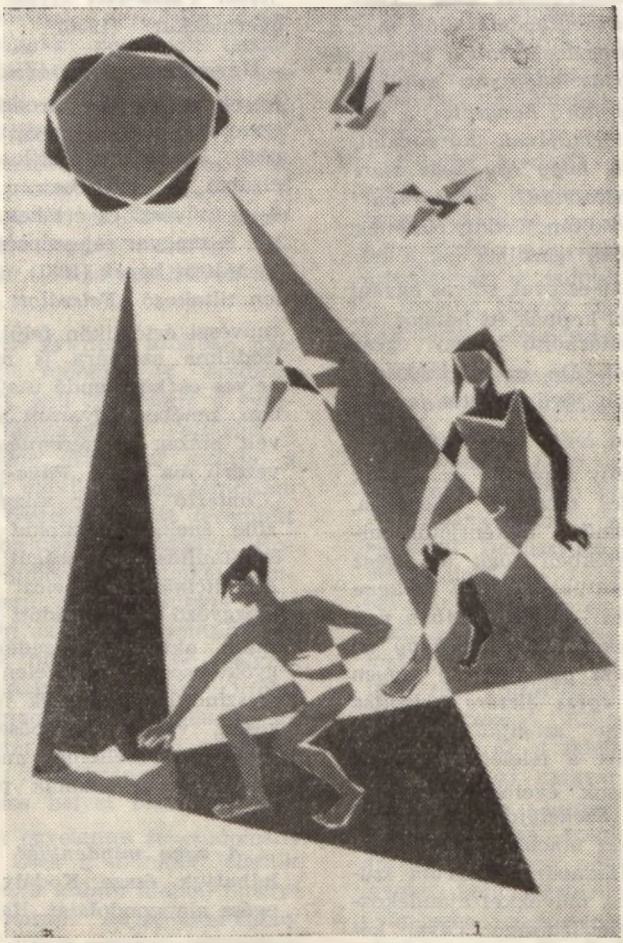

RADICS ISTVÁN: SGRAFFITÓ TERV

MULT, JELEN, JÖVŐ

Három Nyugaton megjelent könyvről szeretnék szólni, mely egymásután került kezembe, ahogy a véletlen hozta. Tárgyuk véresen aktuális: múlt, jelen, jövő. Az meberi jószívűség és az emberi dúvad gonoszsága a szokott igen rossz arányban, fénylő reménysugár és alvilági sötétség, hysteriás világundor és a filozófia elpusztíthatatlan fájának utolsó hajtása, melynek meddő levelei azt susogják: a pokol — — — ti vagytok.[1]

Az első, *Schwarz—Bart* Goncourt-díjas regénye, mely igen jó fordításban magyarul is megjelent az *Igazak ivadéka*[2] címmel. Megjelenése Párizsban nagy port vert fel: volt, aki dicshimnuszokat zengett róla, és joggal, akadt, aki ócsárolta és egyikük őszinteségében sem kételkedem. Az az idő, mikor a tovagördülő tehervonatok rácsos, kicsiny ablakaiból integettek, — fiatal, fehér kezek, markáns ökölbeszorított kezek és száraz ráncos kezek, — eléggé elmúlt ahhoz, hogy a szerző, majdnem azt mondanám sine ira et studio, leírhatta a Lévy család évszázados tragédiáját a középkori Angliától az auschwitzi gázkamrákig.

Mintha a szerző tollát a sors vezette volna: néha akadozik, mintha tétovázva időt akarna nyerni, majd siet, mintha hajtanák, azután halad a vég felé, sorról sorra, oldalról-oldalra, kérlelhetetlenül, mintha a távoli gázkamrák émelyítő füstje írtózatos mágnesként vonzaná. A képek néha kínosan aprólékosak, stilizáltak, mint Dürer metszetei: jaj, csak ki ne maradjon valami, néha napsugaras tájak tűnnek elénk, tündöklés, boldogság, nagyobbrészt azonban a szenvedés szólal meg a regényben. A gyermekek kínlódása és haldoklása az auschwitzi vonaton szívbe markoló, befejezése pedig fenséges: Schema Isroel. Állatra nem emlékszem, hogy a regényben szerepelt volna.

A középkori Angliában egy pogrom alkalmával szokatlanúl bátor és hősies magatartást tanusított egy rabbinus, amiér az Örökkévaló megjutalmazta. Abban a különös kiváltságban részesítette ezt az első „igazt", hogy utódjainak minden nemzetségében szülessék egy igaz, aki majd az Úr nevében szenved, tanúságot tesz és épületes kinok közt hal meg. Ez a bizarr módon örökölhető monarchia a Lévy családnak jutott osztályrészül, melynek eléggé változatos lett a sorsa. Századokon át országról országra üldözték, míg egyszer Lengyelországnak egy eldugott falujában talált rövid időre menedéket. Újból fellángoltak a pogromok és akkor Mardochai fia, Benjamin, Németországgal próbálkozott, melyre a vesztett 1914—18-as háború átmenetileg demokráciát és szabadságot kényszerített. Úgy látszott a kis Stillenstadt városában, hogy az élet szép is tud len-

1. J. P. Sartre: L. enfer c. est vous.
2. J. Schwarz—Bart: Le dernier des Justes.

ni. A munkáért jutalom és megbecsülés jár és mikor Benjamin egy kis szabóüzletre tett szert, Lengyelországból elhozatta övéit. Mégiscsak civilizált nép a német, rendszerető, tiszta, jólelkű, ahol nem ütik az embert kancsukával, még akkor sem, ha zsidó, ahol nem basáskodnak részeges slachták és koszos lengyel parasztok, pedig betevő falatjuk nincs, mit is képzelnek magukról? Csak az a néhány kitért, hitehagyott zsidó, aki porosz tisztnél németebbnek tartotta magát, nem tetszett Benjaminnak. És az sem tetszett neki, sőt aggasztotta, hogy horogkeresztes fiatalok egyre gyakrabban vonultak fel kórusban kiabálva: Deutschland erwache! Mikor Hitler uralomra került, bebizonyosodott, hogy a német rosszabb, mint az orosz és lengyel együtt és a megaláztatás, kínzás és ütleg elől Franciaországba menekült a család. Ott kezdetben emberszámba mentek, mivel a francia népnek sem hajlama, sem szüksége nem volt arra, hogy antiszemitákat termeljen magából, elvégre a „raison" népe. Mi az, hogy faji tisztaság, vérközösség? Nyelvében, kultúrájában él a nemzet. Kléber talán nem volt francia? De a franciákat latin kultúrájuk, klasszicitásuk, a Maginot-vonal és Szent Genovéva ellenére is csak megverték a németek és különösen Szent Genovévához fűztek nagy reményeket, még akkor is, mikor a német harckocsik már elérték a Csatornát. Vichy avval vélt kedveskedni a győzteseknek, hogy kiszolgáltatta zsidó polgárait és akkor egyedül Ernie, mint a francia hadsereg katonája kerülte el övéi sorsát. Vajjon mi hajtotta Párizsba őt, aki a déli zónában ismeretlenül is kedve szerint élhetett? Az „igaznak" belső szózata, hogy megossza övéi sorsát. Ott találkozott az aranyos Goldával, aki övé lett, akit letartóztattak és Drancyba internáltak. Erővel ő is internáltatja magát és Golda mellett, mint az „igazak" utolsója a gázkamrában rázendít a végső dalra: *Schema Israel, halljad Izrael, az Örökkévaló a mi Istenünk, az Örökkévaló, aki Egy.*

„Je suis tellement las" — írja regénye vége felé Schwarz—Bart: *Annyira fáradt vagyok, hogy tollam már nem fog.* Elzengte a fájdalomnak ezt a dalát, ahogy Dobzynski mondta: elkísérte azt a kis közösséget, melyet egyedül ősi vallása tartott együtt, a Golgothaig, az Igazak utolsója meghalt, vége. Vége? Dehát azért választotta volna ki az Örökkévaló a népét, hogy az, mint az utolsó igaz, a gázkamrában lelje halálát? Avagy talán egyszülött fiának keresztre feszíttetését akarta volna megbosszulni rajta? Egyáltalában mi az oka a zsidóság évszázados megpróbáltatásának? Egy párizsi parkban, az utolsó napsugaras szabad délutánjukon Golda felteszi Ernienek a kérdést: mondd, miért gyűlöl bennünket a többi, a keresztény? Vallásunk miatt? Te soká éltél köztük, te biztosan tudod. Ernie sóhajjal válaszolt és még ezeket mondta: *Jézus Krisztus nagyon jó ember volt, a lengyelországi nagyapával csodára megértették volna egymást, de ki hallgat rájuk?* A szerző adós maradt a felelettel, de hozzászólt a kérdéshez a tuniszi A. Memmi.[3]

Albert Memmi, miként szent Ágoston, Észak—Afrika szülöttje és néhány lépésnyire a tuniszi gettótól nőtt fel: úgy látszik, hogy a szabbath és a többi zsidó ünnep szigorú betartásával egyenes arányban különült el a „többitől" és habár a vallással szemben komoly és kínzó tudományos kételyei támadtak, nem távolodott el a judaizmustól. „Zsidó Önarcképében" saját magát adja, de általánosít is. Mintha

3. A. Memmi: Autoportrait d, un juif. (Autoportrait.)

az öreg Schopenhauert hallanám, amint[4] frankfurti, fényűzéssel berendezett földszinti lakásában elbújva (tűz esetén milyen nehéz kimenekülni az emeletről!) páratlanul szép nyelven szidja Hegelt, a nőket és az életet, mely oly sokat igér és oly keveset ad. Schopenhauert sötétzöldre dühítette az a tény, hogy géniuszát soká nem ismerték el, de mérgének villámait másokra szórta. — A. Memmi önmaga ellen fordul. Azt írja, hogy a zsidóságot hosszú évszázadok óta nézik görbe szemmel, támadták és támadják állandóan, és gyilkolták régen egyenként, legutóbb már kollektíve. Ez az örökös „vigyázz", a keserűség, a szánalom, megaláztatás és harag oly tartós és kínzó lelki feszültséget teremt, melyet nem lehet kibirni. Szinte félek, határozottan félek, de mitől? A kockázattól, vagy a kockázat kockázatától és hozzáteszi: nem zsidó lényem az, mely a félelmet termeli bennem, hanem a félelem megformálta külsőmet is. Itt már neurózissá vált szenvedés szól a kétségtelenül nagyon intelligens és még érzékenyebb Memmi-ből, akinek félelme alighanem kora gyermekkorában kezdődhetett a tuniszi népkohóban, néhány évre rá, hogy ráeszmélt a te és én közötti különbségre, mikor másfajú gyermektársai, talán nem is szándékosan, annyira megsértették, hogy ez a seb soha többé be nem hegedt.

Ugyanerről a szenvedésről szólva hallatszanak hozzánk kétezer év távolából Jeremiás siralmai az igéret földjéről. Be sokszor kellett újjáépíteni Jeruzsálem szent templomát, mikor az ellenség az elpusztított városban már nem talált rabolni valót, be sok keserű könny hullott azoknak ősz szakállára, akiket ifjúkorban fűztek rabláncra és hajtottak fogságba! „Des que je parle, je crie . . ." ahogy szólalnék, sírok, ordítok, — így lamentál Jeremiás és ő, miként Izsaiás és a többi próféta, kéjségtelenül tudta, miért űzi népét a szakadatlan balsors. Egyes-egyedül, mert „Jeruzsálem súlyosan vétkezett." (Jeremie, Lamentations, I. 8.) — Alapos a gyanúm, hogy Jehova annak idején több[5] népnek is odaigérte az igéret földjét és utána megfeledkezett választott népéről. Ameddig erre némi béke és boldogság mosolygott a Jordán völgyében, a mélységesen és szenvedélyesen vallásos zsidó lélek jóságos aggastyánnak vetítette ki az égre Jehovát és ahogy tartóssá vált a szomszéd népek támadása, a belső torzsalkodás és a kudarc, Jehova arca hierarchikus ráncokba merevedett, egyre kegyetlenebb lett és a végén már a nevét sem volt szabad kiejteni.

A. Memmi idézi a keresztény I. Nantet-t: Van zsidó is aki felelős, és a zsidó Rabinovitch-ot: „Teljesen ártatlanok vagyunk-e?." Tényeket hoz, kiönti lelkét, de nem foglal álláspontot, nem mutat kivezető utat.

Jeremiás prófétával egy időben, habár néhány évszázad nem számít, napnyugta felé a homéroszi görögök birkóztak az élettel és úgy látszik kedvezőbb körülmények között, mint Mózes népe Palesztínában. A görögöket nem egy isten segítette, vagy büntette, hanem az olymposzi istenek és istennök asztaltársasága és mellesleg: Hellász nem volt a népek átjáróháza, mint a védtelen Palesztína. Tisztelték az erényeket, voltak „kócos" szenvedélyeik, sőt nagy hibáik, de az oroszlánszívű gyermekek tovább őrizték meg paradicsomi naivságukat és valahogy nem törődtek bűneikkel. Odysseus elég soká „vendégeskedeti" Calypsó boltozatos barlangjában, nem is „vetette" meg

4. A. Schopenhauer: Die Welt als Wille und Vorstellung.

5. Jeremie: Lamentations, I. 8.

ennek az istennőnek ágyát,[6] de a házasságtörés eszébe sem jutott és így nem támadtak komplexusai hűséges feleségével kapcsolatban sem. Vagy itt volt Aigisthos esete, igen csúnya eset. Az istenek már előre gyanakodtak, hogy ez az Aigisthos még bajt fog csinálni és előre figyelmeztették. Ennek ellenére: nem megöli Klitaimnestrát? — Ennek hallatára a görögök aprajanagyja kerek szemeket meresztve századokon át csóválta fejét, hogy ilyesmi megtörténhetett velük. Ó szófroszüné! Szegényt biztosan valamelyik isten, vagy istennő vezette tévútra. Később az ő lelkületük is megtört, önbizalmát vesztette, kétség gyötörte. Szókratészt tették felelőssé és mikor azt tanácstalanságukban megitatták a bürökserlegből, már késő volt.

A. Memmi önarcképe sötét, pesszimisztikus, reménytelen. Keserűen kérdi magától: nincsen tehát a zsidóság történetében termékeny pozitívum, fénylő reménysugár? Arra a megállapításra jut, hogy zsidónak lenni nemcsak áldozat, hanem abszurd igazságtalanság is. És itt már nem reális az „önarckép" és nem is igaz.

A múltat és a gázkamrák áldozatait elfelejteni nehéz, az elszenvedett igazságtalanságot már jóvátenni nem lehet. Azonban az utolsó igaznak halála sem váltotta meg a zsidóságot és ha a Lévy család ősi vallása tiltotta, hogy az éleért feláldozza az élet értelmét, az élet értelméért sokan ellenálltak, meghaltak. Ott volt a varsói felkelés, ott volt a francia „resistance" (ellenállási mozgalom), melyben Schwarz—Bart is harcolt. A zsidóság története és sorsa is szociológiai függvény. A metafizikai tényezőket az őket megillető helyre kell korlátozni, és a haladók sorában megszívlelni Voltaire nagyszerű tanácsát: „mais il faut cultiver notre jardin,"[7] műveljük csak tovább kertünket. A múlt század jövendőmondó madarának szelleme, a látnoki Nietzsche telibe talált, mikor ezeket írta: jönnie kell annak, aki megvált eddigi ideáljainktól és ami kinőtt belőlük, aki megvált a nagy undortól és a nihilizmustól, harangszava a délnek és a nagy eldöntésnek, aki megoldja az akaratot, a földnek célt mutat és visszaadja az emberiségnek a reményt.[8]

Különben elvégre egyszer meg is állhatnánk! Úgyis akad elég, főleg idősebb, aki szitkot rágva dörmög: ejnye ti ördöngős fickók, hát sosem tudtok már nyugodni! A tervteljesítéssel, az újítással és tudatkialakítással? Okvetlenül szükséges, hogy minden göndörhajú szerecsen megtanulja az abc-t? . . . Mintha *Raymond Duesberg*[9] *„Békái"*-ban ezt az eshetőséget illusztrálta volna, persze távol minden ebbeli szándékától. Művének célja? . . . Vigyázzunk a művek céljára és tendenciájára, mert a művésznek irányt szabni, sokszor ugyanazt eredményezi, mint meddő házasságban a különféle mesterkedések egy megszületendő gyermek érdekében. Egy hang, egy dal, egy heje-huja a művésznek sokszor fontosabb a mindennapi kenyérnél és az ihletettség órái jelentik életét. De az rejtély előttem, hogy melyik múzsa kelthette életre a „Békák" írójában azt a szörnyetegsereget, mely közel 600 oldalon járja lidérctáncát. Duesberg abba a korba helyezi cselekményét, mint Beckett egy színdarabját, amikor a mai emberiség valami okból régen kipusztult. Lemuria, egy városállam lakói,

6. Homeros: Odysseia.
7. Voltaire: Cardide.
8. Nietzsche: Zur Genealogie der Moral.
9. R. Duesberg: Les grenouilles.

akikben már semmi emberi érzés nincs, degenerált korcsok, akiknek mindegyike egy C. D. D.-t (Cancer de dieu = isten rákja) visel a testén, talán isten büntetéseképpen. Őfelsége, Asmodai uralkodik felettük és ennek egyetlen gondja zsarnokságának megszilárdítása és az idegenből jött Langeval való párviadala. Lange olyan korból származik, mely még megőrzött némi hasonlóságot a mienkkel. A cselekmény színhelye rombadőlt város, hamusszürke sivatag, világtalan barlang, a légkör pedig hysteria, szintenyészetben. Szörnyű a felnőttek kollektív vonaglása, de a mesterséges gyermekek viselkedése egyenesen leírhatatlan és talán Dickens Karácsonyi Énekének két gyermekszereplője ad némi ízelítőt. Duesberg pokolian apokalyptikus jelenettel fejezi be művét. Soha nem látott eső árasztja el Lemuriát és Asmodai utoljára kell birokra ellenfelével. Lange-t belöki egy nagy kloakába, az még egyszer felmerül és a békaesőben egy nagy béka berepülve nyitott szájába, megfojtja, mikor az pedig éppen a létnek titkát akarta világgá kiáltani.

A végtelenségben a békák örök brekegése kérdi iróniikusan az élet és a századok értelmét: quoi — quoi — quoi? (quoi —micsoda?).

A párizsi kritika határozottan elutasította a művet: én arra gondoltam, mire lenne képes egy atomkataclysma, ha egy igénytelen altató torzképződésre vezethet.

Medgyesi János

KÉT IFJÚSÁGI REGÉNY MARGÓJÁRA

— Mese — tette le csalódottan *Szabó Magda „Születésnap"* című könyvét a 15 éves kislányom. — Mese... Ez a kijelentés — ami mögött éles kritika húzódott meg — keltette fel érdeklődésemet, és ösztönzött arra, hogy el-olvassam a fiatal lányoknak szóló regényt. Elolvassam gyermek és felnőttszemmel, mint olvasó és mint nevelő is, nem voltam ugyan Szabó Magda módjára tanár sohasem, de öt gyermekem elég lehetőséget adott arra, hogy betekinthessek a „gyermeklélek rejtelmeibe"...

Nos a könyv főbb szereplői: az alapjába véve jó, de rossz barátnője Szilvia által befolyásolva a regény feléig helytelen úton járó Illés Bori, annak ellentettje a sziklaszilárd jellemű Mikes Jutka és a „fiú" Varjas Miklós. E jelentős szereplőkhöz körítésül szolgálnak Bori szülei, Varjas iszákos apja, Jutka tehetetlen nagymamája, „Belikán" és az idealizált „Rudolf". És még valaki — erkölcsi alapként — Eperjes Benjamin, akiről Illésék utcáját elnevezték.

Megvan tehát minden kellék ahhoz, hogy jó és rossz illő adagolásával konfliktus jöjjön létre, s a jó — megfelelő erősítést kapva a regény folyamán, győzedelmeskedhessék.

Ez így talán elfogadható is lenne, használható receptje az obligált lányregénynek. De Szabó Magda könyve „mese", az adott esetben íztelen „fehér irodalom". Tizennégy éveseink nem hiszik el Jutkát, még Borit sem, az események csodaszerű kicsúcsosodását sem Illésné balesetében, amely csak azért varázsolódott a könyv lapjaira, hogy a lusta, önző Bori néhány óra alatt kötelességtudó, szófogadó, szorgalmas kislánnyá alakuljon át. A nyolcadikos Jutka felnőtteket is megszégyenítő kiforrott nevelési módszerével valósággal felbosszantja vele egykorú olvasóit, s arra a felkiáltásra kényszeríti: „Mese! Ilyen nincs!" És kétségbeejtően hamis a kamasz Varjas is, akivel az író azt mondatja a tizennégyéves Jutkának, hogy: „És ha valaha véletlenül elvennélek feleségül, úgy gyere hozzám, hogy te is akartad." S hogy a mese mese legyen igazán: a regény utolsó mondatában a kislányábránd élő alakot ölt „Rudolf" megtestesül.

Nem hihető, s ez az ami legnagyobb bűne lehet egy, a serdülő ifjúságnak írt regénynek. A gyerek még nagyon érzékeny az igazságra, érzékenyebb mint a felnőtt, aki már ismeri az „igazság" viszonylagosságát. A gyerek — különösen ma — látó szemmel jár, s elsősorban saját korosztályát ismeri, tudja, hogy minden „másképpen van" mint Szabó Magda azt a „Születésnap" című regényében megírja.

Mostanában került a házba *Janikovszky Éva „Aranyeső"* című könyve is, s így könnyen összehasonlítható volt a két — ugyanazt a célt szolgáló — mű. Igaz itt már nagyobb lányok, 18 éves érettségizettek problémáival, gondjaival és a szülők által sokszor nem ismert gondolataival foglalkozik a szerző, de mindezt úgy teszi, hogy érezzük, ismeri a témát, a mai fiatalok nehéz eligazodását az életbelépéskor, s az embert, aki emögött a séma mögött él, lélegzik, érez . . . Ismeri anya és gyermek nehezen feloldódó viszonyát, a pillanat kicsúszását a kezünkből, amikor megtudtunk volna nyílni, vagy elszalasztását a szülő részéről egy közömbös mondattal, amellyel rosszkor törte meg a csöndet . . .

De mi is a könyv tartalma tulajdonképpen? — Burián Ágnes, a regény fő-

hőse, érettségi után egyetemre jelentkezik, de nem veszik fel és most előtte áll a kérdés: Hova, merre? — Majdnem belevész a semmittevés, a kölcsönkérések, a presszók dzsungelébe, de egy hirtelen ötlet az ápolónőképzőbe sodorja, ahol hivatásra és férjre talál.

Ez így dióhéjban szinte semmit sem mond, legalábbis nem többet, mint általában a tipus leányregények tartalmaznak. De hiszen a téma legtöbbször egyszerű, mint ahogy az élet is az: „nincs új a nap alatt!" Ez azonban csak általánosságban érvényes, egyedileg minden bonyolult, s ezt a bonyolultságot érthetően ábrázolni nem könnyű dolog. Még nehezebb a meg nem állapodott, önmaga szándékaival sem tisztában lévő, kiforratlan tizennyolcévesek problémáit kibontani.

Mégis ez Janikovszky Évának sikerült. Ágnes jó és rossz, mint mindenki és nem történik semmi világrengető esemény, „csoda", ami a helyes útra terelje. Hogy végül mégis a jót választja, az az élet és saját énje sokszínűségének köszönhető. Hivatását például nem is jó indíték találtatja meg vele, hanem dacos hangulatában véletlenül felvillanó ötlete. És, hogy az orvosnak készülő léha Kornéltól és a pénzért férjhezmenő Héditől megundorodva a komoly erkölcsi értékeket hordozó Eszterhez és Andráshoz csatlakozik, annak oka inkább az előbbiek rosszaságában, mint Ágnes jóságában rejlik.

Egészben véve a könyv hihető története egy mai fiatalnak, helyesebben torzítás nélküli tükörképe a gimnáziumot végzett útkereső tizennyolc éveseknek. Hihető az ápolónői hivatás megszeretése is, a szenvedő ember sokszor borzadást kiváltó megnyilvánulásai ellenére is, hihető, mert Janikovszky Éva érzékeltetni tudta mindezek mellett azt a sok szépséget, tiszta örömet, amit ez a konkrétan segítő, néha a korty vízzel is jelentős enyhülést adó foglalkozás nyújt.

Kemény Erzsébet

SZABÓ GYÖRGY:

A FUTURIZMUS

(GONDOLAT KIADÓ 1962.)

Hézagpótló munkával jelentkezett Szabó György, amikor százhúszoldalas tanulmányával, valamint a futuristák, illetve a hozzájuk többé-kevésbé közel álló teoretikusok (Marinetti, Papini, Apollinaire, Majakovszkij) manifesztumait tartalmazó könyvével az „izmusok" nagyon is járatlan dzsungelében segíti eligazodni az olvasókat.

Tanulmányának kiindulópontja az a meggyőződés, hogy „a futurizmus sajátosan olasz jelenség, s csakis az olasz társadalom korabeli állapotából érthető meg . . . Az a tény, hogy a tizes-huszas években Európa több országában úgynevezett izmusok keletkeztek, csak arra mutat, hogy a polgári társadalom az imperialista fejlődés különböző fokozatain majdnem mindenütt létrehozta az irodalom és a művészet sajátosan avangardista szárnyát, s csak e feltétel szem előtt tartása mellett választhatjuk szét az egyes országok izmusainak jegyeit a kölcsönhatásból eredőktől."

Miből is indulnak ki a futuristák? Abból a tényből, hogy a modern életbe benyomuló technika új ritmust, új tempót sugall. Mint egy francia kritikus megállapítja: „a villamosság, a hálókocsik, a repülőgép, a rádió, az autók, a transz-szibériai vasút mind arra ösztökélik a költőt, hogy kövesse szaggatott, új, összefüggéstelen, s a klasszikus harmóniákat páratlanul, hatékonyan megvető ritmusaikat. „Ezért szakítanak minden eddigi kifejező formával és az aktivizmus, a cselekvés filozófiájának hirdetői lesznek. Ennek érdekében szabadon élnek a nyelvtani és tipográfiai eszközökkel (főnévi igenevek halmozása, a különböző nagyságú betűk alkalmazása és keverése, a hagyományos sor-formák felbontása) sőt síkraszállnak azért is, hogy az írónak joga van „értelemfölöttin" írni, azaz olyan szavakat kreálni és alkalmazni, melyeket senki sem ért meg.

A másik jellemző törekvésük a szimultanizmus, a jelenségek egyidejűségének rögzítése. A futurista festők legjellemzőbb vonása pl. az a törekvés, hogy a különböző helyen és időben fellépő jelenségeket egy képen, egymás mellet vagy éppen egymásba festve ábrázolják. Ennek következtében a tárgyak darabokra törve, izgatott vibrálásban jelentkeznek az ilyen műalkotásokban. Legjelentősebb képviselőik: Severin, Carra, Soffici, Russolo.

„Kiegyenesedve a világ tetején, még egyszer odahajítjuk kihívásunkat a csillagokhoz" — harsog a futurizmus alapkiáltványa. Ám ezt a kihívást nem a csillagokhoz intézték, hanem a haladásért küzdő, jóérzésű emberek ellen. Marinetti nem is csinál titkot abból, hogy a mozgalom nacionalista-imperialista célokért küzd. Az első kiáltványban azt mondja: „A háborút akarjuk dicsőíteni, a világ egyetlen megtisztítóját a militarizmust". A második kiáltványban pedig: „Háborúnkat a totális győzelemig . . . szárazföldi és tengeri természetes határaink biztosításáig kell folytatni, mert enélkül nem lesz szabad kezünk, hogy kisöpörjük, megtisztítsuk, megújítsuk és óriásivá tegyük Olaszországot." S ezek után csak természetes, hogy céljai érdekében a faj öntudatát hangsúlyozza, mert „ennek a szónak Olaszország, uralkodnia kell e szó felett: Szabadság."

Nagy Endre „Várad—Pest—Párizs"

c. könyvében megírja egy 1913-ból származó élményét Marinetti párizsi előadásáról, amely nagyon jól megvilágítja a futuristák módszereit: „Marinetti mindig gondoskodott róla, hogy előadása általános pofozkodással és rendőri beavatkozással végződjék. Hasznosabbnak vélte, ha mozgalmáról az esztetikusok helyett inkább a rendőri riporterek számolnak be, mert jól tudta, hogy ezeknek nagyobb olvasóközönségük van."

Szabó György a futurizmus három szakaszát különbözteti meg: 1909—1915-ig, 1915—1921-ig, 1921—1943/44-ig.

Az első időszakban a mozgalom tudott értékes és progresszív törekvéseket, alkotásokat is felmutatni, a második szakaszban azonban kifejezetten prae-fasiszta mozgalommá vált. 1915-ben Papíni és társai elszakadnak Marinettitól. Ők ugyanis azt vallják: „az Itália szó fölé ezt a szót kell helyezni: Szabadság, s ezek fölé ezeket: Szellem és Eredetiség. A szakadás után Marinetti irányzata, híven célkitűzésükhöz: „az állatot kell mintaképül állítani", „a futólépést, a halálugrást, a pofont és az ökölcsapást magasztalva" a fasizmus leghívebb szolgálói lesznek, így nem csodálkozhatunk, hogy 1942-ben Marinettit a Sztálingrádot ostromló olasz csapatok között találjuk.

A firenziek csoportja (Papini, Palazzeschi) pedig a „társadalmilag hasznosabb, színvonalban magasabb művészet útjára lép," a humanizmus irányába halad.

Külön hely illeti meg a futurizmus történetében az orosz futuristákat. Az orosz futuristák igen jól érezték azt a társadalmi válságot, amely Oroszországban a XX. század elején végbement. Lázadásuk azonban kimerült a kispolgári ízlés és életmód gúnyolásában, mivel nem tudtak kapcsolatot teremteni a társadalmi mozgalmakkal. Feltűnő színű ruhákban jártak, gomblyukaikba sárgarépát tűztek, tudatosan megsértették az illendőség szabályait stb. A „pofon" szó ott szerepel Majakovszkijék 1912-i kiáltványában is, de óriási különbség kit ütök pofon. A közízlést-e, mint Majakovszkij, vagy az embereket, a humanitást, mint Marinetti. Majakovszkij maga igen hamar leküzdötte a futurizmus „gyermekbetegségét," ami annál is könnyebb volt, mert ő tudta, mi választja el őt a futuristáktól: „Bennem a szocialista pátosza él, aki tudatában van annak, hogy az elavult dolgok elkerülhetetlenül megsemmisülnek."

Szabó György hasznos tájékoztatást nyújtó, szép kiállítású könyvét örömmel üdvözöljük és érdeklődéssel várjuk a Gondolat Kiadó tervbevett, a századeleji stílusirányzatokat elemző további köteteinek megjelenését.

GÖNCZÖL ILONA

AZ ÖREG

WILLIAM FAULKNER (1897-1962) KISREGÉNYE

A kezdő szavaknál még úgy tűnik mese az olvasmányunk (Élt egyszer . . .), de már az első sorban ott áll a nép által kicsit félelemből, kicsit tiszteletből „Az öreg"-nek nevezett folyam földrajzi neve, a Mississippi, mely a Missourival együtt a Föld leghosszabb folyamrendszerét alkotja, (mennyivel szívhez szólóbban, szeretetteljesebben nevezte el az orosz ember Európa legnagyobb folyóját, a Volgát, Anyácskának, Édesanyának!) majd egy évszám és egy hónap következik: 1927 májusa. Tragédiákkal terhes időszak volt ez! Ekkor jegyezték fel az emberiség történetének egyik legkatasztrófálisabb árvizét.

A hely, az időpont és a történet menetét meghatározó esemény, a nagy árvíz leírása után azonnal megjelenik egy negyedszázadot élt magas fiatalember, akinek még a nevét sem tudjuk meg, az író is csak mint „Magas"-t emlegeti.

A kisregény főszereplője életéből már hét esztendőt Mississippi állam egyik gyapotültetvényén, fegyencként kínlódott végig és ennek ellenére „nem azokat gyűlölte, akik tetten érték, nem is a bírókat és jogászokat, akik elítélték, hanem az írókat: a névtelen nagyságokat a füzetes regények címlapján . . ." Nem is kell tovább folytatni az idézetet, hisz ennyiből is tudjuk már, hogy az irodalom szennyvize, a ponyva juttatta hősünket rabsorsra. S ő, bár e méreg vonatrablási kísérletbe vitte, megmaradt embernek. Bármennyire összekuszálták egészséges ösztöneit egykori olvasmányai, miután többedmagával a mentéshez vezényelték, megküzdött a félelmetes árral, életeket mentett, hisz egy vajúdó asszonyt magzatával együtt hozott viszsza a biztos pusztulásból. És ez az elemek és önmaga felett győzedelmeskedő ember csak rabláncra fűzve kellett annak az elkorcsult társadalomnak, amelybe beleszületett, ugyanis hőstette után szökésért újabb tíz évet sóztak a nyakába.

Amikor búcsút veszünk a Magastól újra egykedvű, az újabb tíz év terhe sem nyomja már. Villanásnyira feltűnik előtte az egykori kedves képe, s talán még egy pillanatra azt is érzi, hogy az első tíz évét miatta kapta. Milyen érdekes, a második tizet is egy nő miatt, egy vajúdó anya miatt szabták ki rá! — gondolkodik el az ember — és ő „az asszony nélkül gyötrő szenvedély" hosszú évei előtt csak ennyit mond: „Asszonyok!" és legyint egyet.

Az elmondottak felvillantották a könyv nyitó- és záróképét. Hogy a benne leírt esemény mit tartalmaz, arra csak utalás történt. Az olvasó dolga, ha e sorok elolvasása után kedvet kap e Hemingway „Öreg halásza" mellé állítható kisregényhez, hogy felfedezze magának Faulknert. Napjaink olvasói közül elég kevesen eveznek már türelemmel és kitartóan végig a család-, a társadalmi regények szélesen hömpölygő folyamain, hisz Faulkner. Dürrematt, Hemingway és más nagy, vagy még csak nagyratörő írók arra csábítják őket, hogy egy kristálytiszta forrás, egy tengerszem mélyéről fakadó hegyipatak sodrására, vagy éppen egy csúcsok magasából lezúduló vízesésre bízzák magukat.

Ha valamikor összeállítanák a versekhez hasonlóan a kisregények gyöngyszemei sorozatot, „Az Öreg", mint egy nagy darab színtelen gyémánt ott díszlene a sorban, hogy belőle aztán ki-ki figyelmes, tisztelettudó

olvasással olyan briliánst csiszoljon magának, amilyent irodalomszeretete kíván.

William Faulkner, a Nóbel-díjjal kitüntetett amerikai regényíró, már életében beállt a halhatatlanok sorába. S ha most, ez évben bekövetkezett halála után, gazdag életműve iránt megnyilvánuló érdeklődést sikerült ez írással fokozni, a kritikus megtette a magáét, aki azonban addig nem tehet pontot mondanivalója végére, amíg fel nem hívja a figyelmet arra, hogy B. Nagy László becses munkát végzett e sok tekintetben bonyolult felépítésű mű nyelvünkre való átültetésével, hogy aztán az Európa Könyvkiadó közreadhassa azt.

KOVÁCS JÁNOS

RADICS ISTVÁN: RAJZ

IVÁNYI ÖDÖN: ÖNTŐK

AZ IRODALOMTÖRTÉNET NÓGRÁDI APRÓSZENTJEI

FERENCZY TERÉZ

A magyar irodalom meglehetősen szegény költőnőkben. De a meglévő kevesekre sem fordítottunk elég figyelmet. Ferenczy Teréz szinte vitathatatlanul — a legnagyobb női költőjelenség a múlt században, s egy-két jóbaráton, néhány nógrádi patriótán kívül alig-alig irtak róla. Igaz, nem hagyott maga után gazdag költői örökséget — ezt tragikus végű rövid élete nem tette lehetővé: 48-as érzelmű költeményeit pedig házkutatások és zaklatások miatt kellett megsemmisítenie a Bach-korszak idején. Torzóban maradt költészete inkább csak igéret, de olyan jelentős ígéret, amelyet költőiségben nem múlt felül senki egészen Kaffka Margitig.

A ház, amelyben született 1830-ban, Szécsény mai piacterén állt, később az állami tejgazdaság épülete lett és a második világháború előtt bontotta le a „hálás utókor". Édesapja, a mulatozó kedvű könyvkötőmester, nem értette meg a serdülő leányka költői hajlamait. A kis Teréz szünet nélkül olvasott, autodidaktaként tanult... Abban az időben rendkívüli műveltségre tett szert. Korán kezdett irni. 1844-ben jelenik meg első műve, az *Esküszegő* című elbeszélés. Ebben szinte saját későbbi boldogtalan szerelmét sejti meg. Egy ifjú kierőszakolja egy lány szerelmét, a lány hatalmas szerelemre lobban, de a fiú elutazik, és elfeledi a lányt, aztán mást vesz feleségül. Ez lesz Ferenczy Teréz sorsa is.

Első művének megjelenése idején megy fel Pestre nagybátyjához, Ferenczy István szobrászhoz. A híres művész hajlékában ismerkedik meg a kor híres íróival, többek közt *Czakó Zsigmond* drámaíróval, akinek sötét életszemlélete igen nagy hatással volt rá. Költői tehetsége ekkor kap szárnyara igazán.

Hazatérve Szécsénybe, nagyon hiányzott neki a pesti művelt társaság. *Lisznyai Kálmán*, az akkori idők népszerű költője meg-meglátogatja, ha éppen otthon tartózkodik a szomszéd Varsányban. Különben visszavonultan élt. Magánosságát két művelt ember barátsága, majd szerelme oldotta fel: előbb *Kovács Bazil* ferences szerzetesé, később *Csere Józsefé*, Pulszky Ferenc költői hajlamú titkáráé. Ők teljesítették be Ferenczy Teréz végzetét.

Magánéletének szálai szorosan az 1848-as forradalomhoz és szabadságharchoz fűzték. Abban bízott — szerelmével, Kovács Bazillal együtt —, hogy a forradalmi törvények lehetővé teszik egybekelésüket. Majd pedig, a szerzetes Szabadkára irányítása után, második számú szerelmeséért. Csere Józsefért aggódott. 1849 június 20-án nagyon szeretett öccse elesett a harcokban. A szabadságharc eseményei és azok összefonódása saját sorsával buz-

dító dalok megírására ihlették. És mire a Világost követő gyászos idők elkövetkeztek hazánkra, az ő kedélye is elborult. De mint a szabadságharc alatt is — helytállással lelkesített. A hagyomány szerint költeményei szájról-szájra terjedtek Szécsényben és a környező falvakban. Sajnos, ezek a versek megsemmisültek a zord időkben. De hogy megvoltak, bizonyítja az, hogy Ferenczy Teréz benne volt az önkényuralom „fekete könyvében". Figyelték és házkutatásokat tartottak nála. Mindent megsemmisített, de Kossuth államtitkárának, Pulszky Ferencnek az arcképét nem. Négy napi fogságra ítélték ezért. Azt mondják, levelezésben állott a távollétében bitóra ítélt Pulszkyval, sőt magával Kossuth Lajossal is.

A korabeli folyóiratokból jólismert országos hírű költő már, mikor 1853 májusában közlik a lapok a *„legmegrendítőbb hírt", hogy „lelkes Ferenczy Teréz... folyó hó 22-én... pisztolylövéssel vetett véget fiatal, alig 23 tavaszt számláló életének."* Az öngyilkosság okát illetőleg meglehetősen tájékozatlanok a lapok. A Pesti Napló még június 3-án is így írt: *„Az okokat, amelyek öngyilkosságra birták, nem tudhatni."* A Divatcsarnok május 25-i száma azonban keresi az okokat. Szerinte Ferenczy Terez naplótöredékei és Czakó Zsigmond az elé irott sorai *„némi kulcsul szolgálhatnak talán a gyászos halál okához?!"*

Czakó sorai valóban arra engednek következtetni, hogy szerelmes volt Ferenczy Terézbe: *„...És ajkam nem találta meg keblem nyelvét, amelynek érzelmei névtelenül áradozának sóhajban el."* Hamarosan azt is közlik a lapok, hogy az öngyilkos lány Czakó arcképével ment a halálba. A részvét mellett is kíváncsi olvasótársadalom mármár belenyugodott, hogy az öngyilkosság hátterében Czakó Zsigmond áll!

Csakhogy a pesszimista drámairó — szintén önkezével vetett véget életének — már hat esztendeje halott volt. Végre a Divatcsarnok június 12-i számában a halál körülményeiről kimerítő tudósítást olvashatott a *„virág lankadása, elhervadása után érdeklődő közönség"*. De ez nemhogy tisztázta volna a dolgot, hanem még csak bonyolította. A tudósító az öngyilkosság előtti napon még együtt sétált Ferenczy Terézzel a szécsényi várkertben. A tudósító szerint a költőnő igen hallgatag volt. *„Beszélte, hogy ő csak egyet szeret, kitől viszont szerettetik — nyolc éve már, hogy egymástól távol vannak... keservesen sírt. — Sírása közben e három szót fájdalmasan rebegte: „Ő már megnősült!"*

E napon festészhez ment Gyarmaton. *„Az öngyilkossági nap hajnalán a szécsényi bércek alatt tévelygett."*

Egész nap folyamatosan írt. Estefelé kijött a szobából és az áldozó nap sugarain merengett. Amint a nap leáldozott: szobájába visszatért. Néhány perc múlva tompa fegyverdurranás hangzott ki a szobából. A lövés után atyja és nagynénje az ajtóhoz rohantak. Az ajtó zárva volt, csak betöréssel lehetett a szobába lépni. Képzelhetni mennyire megható volt a jelenet! A szerencsétlen hölgyet a pamlag karján könyökölve, kínos arckifejezéssel, szétoszlott hajzattal és felbontott kebellel, női pongyolában, golyó által sziven találva lélek nékül találták! — Előtte kevés távolságra az asztalon feküdt Czakó arcképe . . . és a jótevő fegyver."

*

Ha elvennétek fájdalmaimat,
Az életre több semmi sem marad,
Ami költői, ami szép lehetne . . .
(Vezérhang)

A legnagyobb és a legtartósabb érzése a fájdalom volt. Valóban szenvedett, de nem lázongott a sorsa ellen. Úgy ragaszkodott a fájdalomhoz, mint

az, akit az isten meglátogat. Hiszen a fájdalom avatta költővé. Az különböztette meg prózai környezetétől. Csak a sebek szűntelen fölhasogatása óvhatta meg költészetét az érelmeszesedéstől.

Számára a szomorú és a halálvagy az egyetlen lehetséges életérzés volt. Ebből táplálkozik a hazaszeretete is. *„Mein Herz ist Schmerz, mein Herz ist Flamme"* — írja magáról Heine: Ferenczy Teréz honleányi lobogása is a részvétből, a haza és mások szenvedésének az átérzéséből fakad. A sorozatos csalódások megtanítják a saját korát igazán látni. Néha mintha Petőfi felhők korszakát folytatná tovább:

Ha fölkelnének mind azon nagyok,
akiktől a történelem ragyog . . .
Rájuk rohannátok . . .
Ezt kiáltanátok:
Nincs szükség reátok!
(Bolygó tüzek)

Csalódásai a szerelemben, a szabadságharc reményeiben halálos válságba sodorták. Sokat és buzgón szenvedett, míg eljutott oda, hogy a földet *„egy roppant nagy rothadásnak"* látta, amelyen az emberek a *„nagy holttestnek izzó férgei."* Így látva a világot, nem csoda, hogy egyre jobban érzi: *„Lassan, gyilkolva ölnek a napok."* Még a rajongva szeretett természet sem tudta megtartani. A *„pokol eljegyzett arája"* 23 éves korában végzett magával, mielőtt kiteljesíthette volna ma is eleven fájdalmú, meglepően modern hangszerelésű költészetét.

CSALOMJAI PAJOR ISTVÁN

„Bölcsőmet Hont kies Nyékvölgyén ringaták:
Jártam öt-hat helyen, kilenc-tíz iskolát,
Valék ügyvéd, író; fáradtam a megyén,
Vajon ki él tovább: versem-e, vagy én?

A kérdést eldöntötte az idő. A feledés homályából kell kiemelnünk a verset is, a költőt is. De egyáltalán érdemes-e letörülnünk róla a feledés porát? Feltétlenül érdemes. *Pajor István* élete és munkássága nem annyira hagyományként jön számításba, hanem inkább tanulságként. Pályája — kitűnően szemlélteti a magyar köznemesség XIX. századi útját. Annak a köznemességnek, amely a reformkorban és a szabadságharcban — ha közvetlenül is — a haladást szolgálta, de a szabadságharc után hova-tovább szegre akasztja ellenzékiségét és megalkuszik; a régi haladó magatartás azonban bizonyos helyzetekben és esetekben még visszavisszajár.

A régi Hont megyei Nyéken született 1821-ben. A köznemesi család jogásszá tanította ki. Pályáját mint a pecsovics *Apponyi György* titkára kezdte. Ilyen minőségben ment fel 1847-ben a pozsonyi országgyűlésre. Erre az útra mindig szívesen emlékezett vissza. Ekkor találkozott *Petőfi Sándorral* és Kölcseyről beszélgetett vele. Ugyanezen az úton ismerkedett meg *Kossuth Lajossal* is.

A szabadságharc alatt nemzetőr hadnagy volt. A szabadságharc vége felé Komáromba menekült a megtorlás elől. Világos után visszavonultan élt csalomjai birtokán, majd 1860-ban Balassagyarmatra költözött. A volt rebellisből lassanként lojális megyei ember lesz: előbb tiszti ügyész, majd árvaszéki elnök. 1882-ben királyi tanácsosi címmel tüntetik ki. 1899-ben bekövetkezett haláláig Nógrád megye ünnepelt költője — műveit a Kisfaludy Társaságban is felolvassák.

Életében ünnepelték, talán kissé méltatlanul is — mert nálánál érdemesebbeket mellőztek, — halála után emléktáblát kapott és elfeledték, holott ennél többet érdemel.

1859-ben kiadott kötetében 15 év termését gyűjtötte össze. Verseiből ki-

bontakozó gondolatvilága nagyjából a reformkori köznemesség gondolatvilágával azonos. Műfajai az akkor szokványosak: ballada, óda, beszély, epigramma. Témái közt alig akadt eredeti. A stílus fenkölt hanghordozása kissé hamis csengésű szentimentálizmusban olvadozik. Egyszóval Pajor István lírája egy meglehetősen szürke hang a reformkori költők kórusában.

A figyelemre leginkább az epigrammái méltók. Ezekben a gunyoros, kedélyes versikékben egy haladó gondolkodású nemes csipkedi a maradiakat, és nyesegeti a visszásságokat. Ezekben még a stílusa is más: természetes, erőteljes. A Választókban felteszi a kérdést: . . . *„Ki választ? Mondhatni lehetne a bor, pénz, a szekerce, a bot."* A Haladás szójátékából kiderül, miért idegen a haladás a nemesség egy részétől: *„Mert benne van a »közgyűlésű adás.«"*

Élete második felében tompul az epigrammák élessége. Társadalmi érdeklődése mindvégig megmarad, de nézetei nem jutnak túl egy vidéki nemes társadalmi korlátjain. Egyforma kedélyességgel szól az anyósról, a humanizmusról, a kivándorlásról.

Egyre bőbeszédűbbé válik. Az epigrammából szatírikus beszély lesz. De a szatíra éle nem mindég helyes irányba vág. Kigúnyolja a dzsentrik párbajőrületét, de a polgári haladás szellemében létrejött mértékegységesítő és egészségügyi törvényeket nem érti meg. Ma már csak elnéző mosollyal olvashatjuk a darwini leszármazási elméletről való véleményét, 1874-ben Darwin egyik tudós híve Magyarországra látogatott. Megjelenése nagy vitákat váltott ki. Pajor István is beszáll a vitába. *„Vogtot, aki 1874-ben Budapesten hirdette Darwin igéit, a fővárosi fiatalság rajongó lelkesedéssel üdvözölte. Ez háborított fel . . . szatírában öntém ki megbotránkozásom."* Irt erről egy kuplét is. Az érdekesség kedvéért ide iktatom:

DARWIN: Nem anyától lettél
kókuszfán termettél,
forró égöv alatt
majomtól születtél.

WIRCHÓV DARWINHOZ:
Híres tudós voltál,
sok bolondot mondtál,
míg majom-tanoddal
végre is megbuktál

Kedvvel és hozzáértéssel foglalkozott nyelvészettel. Nyelvészeti álláspontja meglepően imponáló. Részt vett a hetvenes évek új-nyelvújító vitáiban, és igen haladó nézetet vallott. Álláspontját így fogalmazza meg: *„. . . . ha a korral haladni akarunk, nem szabad magunkat orthodox nyelvtani szabályok proklamálása által a haladás előfeltételeitől megfosztanunk . . . az élet ezt úgy is kineveti."*

Pajor István provinciális jelenség. Világnézeti bizonytalanságát — osztályhezetén túl — vidékisége is magyarázza. A vidéki ember számára rendszerint részeire hullik a világ. Csak a szocialista társadalom teszi majd lehetővé, hogy a világot mint egészet szemlélje a vidéki ember is. Pajor még nem látta a polgári fejlődés, a haladó nyelvészet, a darwinizmus, a kivándorlás és a politika összefüggéseit. Mint ahogy bizonyára környezetében sem alkothatott mindez egységes egészet. Csoda-e tehát, hogy a leszűkült horizontú, szétthullt világnézetben egyaránt rajongása tárgya Petőfi és Erzsébet királyné, Madách és Görgey. Lelkesedéssel emlékezik vissza 48-ra, de ódát ír Ferenc József koronázására. Fölfigyel a zágrábi nemzetiségi vérengzésekre, de mégis arról szaval, hogy nálunk a *„szabadság napja süt."*

Itt már talán nincs is világnézet, és elvek sincsenek — enélkül pedig a költészet csak versfaragás. Az utolsó évek költészete nem is több egyszerű

tollforgatásnál. Alkalmi költővé válik. Patetikusan hömpölygő stílusú versfaragó, akinek meg-meg csuklik a hangja a mesterségesen felkeltett indulatok hevében. Ódákat ír a megyei „Jószív" ünnepségekre, a balassagyarmati női dalkör estélyeire — a verseket sajátmaga szavalja, tehát afféle zengzetmester lesz. Mindez még önmagában szép lehet, ha a meggyőződés őszinteségével párosul. De költőnk szavai üresen konganak, mesterkélt szentimentalizmussal. Egyéni meglátás, gondolat nincs sehol.

És mégis, nemcsak tanulság, hanem példa is lehet előttünk, Pajor István. Mindennapi munkája mellett, vidéken élve is fáradhatatlanul dolgozott a szellemi élet különböző területein. Jogi tanulmányokat írt, nyelvészkedett, nyelveket tanult és forgatta a tollat. Schiller és Goethe verseket fordított, átültette Horatius epistoláit is. A balassagyarmati Nagy Mihály utcai házban tehát a kultúra tiszteletére méltó szerelmese élt és alkotott.

Szabó Károly

MUSTÓ JÁNOS: FIATAL BÁNYÁSZ

CSONGRÁDY BÉLA:

RIMAY JÁNOS PÁLYAKÉPE

A magyar irodalomtörténet tanúsága szerint megyénket nem sok jelentős író és költő vallhatta szülőföldjéül. Ez azonban nem jelenti azt, hogy nincs kivel büszkélkednünk, hiszen többek között Madách Imre és Mikszáth Kálmán is nógrádiak voltak. Nem kell az irodalomban különösen jártasnak lenni ahhoz, hogy valaki „Az Ember tragédiája"-nak, vagy még inkább a Jó palócok írójának nevét ismerje, hiszen mindketten, de különösen Mikszáth országszerte kedvelt írók. Vannak azonban olyan íróink és költőink is, akiknek neve az évszázadok folyamán csaknem teljesen feledésbe merült. Irodalomtörténeti összefoglalókban, vagy más hasonló jellegű művekben azonban gyakran találkozhatunk velük. Ezek közé tartozik Rimay János is, akit a XVI. század és a XVII. század elejének jelentősebb költői között emlegetnek. Érdemei nem vetekszenek Madách vagy Mikszáth érdemeivel, de újszerű költészete megérdemli a figyelmet és az emlékező sorokat.

Rimay János élete a magyar történelemnek arra a szakaszára esik, amelyet minden vonatkozásban a sokszínűség, a változatosság jellemez. A mohácsi vész, majd pedig az ország három részre szakadásának következményei éreztetik hatásukat politikai, vallási és irodalmi síkon egyaránt. A kor legjellemzőbb vonásainak egyike, hogy ebben az időben indul meg az évszázadokig tartó küzdelem a Hasburg birodalom ellen.

A magyar irodalom is nagy fejlődésen ment keresztül a XVI. század folyamán. Az irodalmi használatban a magyar nyelv győzött, a humanista irodalom, a reformáció irodalma és az énekmondók hazafias költészete pedig kiváló feltételeket teremtett első nagy klasszikusunk Balassi Bálint fellépéséhez és munkásságához. A kor művelődési viszonyait a felekezeti kettéosztottság jellemzi: élesen elkülönül egymástól a keleti protestáns és a nyugati katolikus iskolázás, irodalom, művelődés. A Hasburg-nemzeti ellentét egyúttal katolikus-protestáns ellentétként is jelentkezik. Az irodalomban is kellett, hogy tükrözze a nemzeti és protestáns érdekeknek ez az összefonódása. Ez azonban nem jelenti a világi irodalom fejlődésében elért eredmények visszaszorítását, sőt Balassi hatására a protestáns nemzeti irodalmat is átitatják a világi gondolatok, érzések. És, hogy Balassi Bálint milyen nagy hatással volt pályatársaira azt éppen Rimay János tevékenysége példázza leginkább.

Rimay 1569-ben született Alsó-Szecsegován egy Nógrád megyei evangélikus középnemesi családból. A Rimay név, mint egy nógrádi régi nemes birtokos családnak a neve nem ismeretlen történelmi forrásaink szerint és már a XIV. században találunk erre vonatkozó adatokat. A költő szüleire vonatkozó teljes biztonsággal bíró adataink nincsenek, azt tudjuk, hogy anyja Madách leány, apja Rimay Gergely pedig Balassi Jánosnak, Balassi Bálint apjának a deákja volt. Nem tudjuk biztosan azt sem, hogy hol szerezte kitűnő humanista képzettségét. Valószínűnek látszik, hogy elsősorban kiváló házi nevelésben részesült. E nevelést látszik kiegészíteni az a tény, hogy a Balassiak környezetében nőtt fel és a tizenöt év korkülönbség ellenére barátja és költőtanítványa lett Balassi Bálintnak. Kapcsolatuk irodalomtörténeti jelentőséggel bír.

Ha a közöttük lévő viszonyról esik

szó, akkor többnyire Balassi hatását értik a nálánál fiatalabb kezdő költőre. Ez érthető, hiszen Rimay nagyon sokat köszönhet „mesterének." Nemcsak a költői mesterség alapelemeit tanulta tőle, hanem hazaszeretetét, mély humanista meggyőződését is. Emellett azonban kevés szó esik arról, hogy Balassi számára sem volt haszontalan Rimay barátsága. Rimay korán megtanulta Balassi ismertebb verseit és néha nyelvbeli javításokat is tett rajtuk, amelyeket Balassi szivesen fogadott. Rimay így ír erről: *„része vagyok annyiból az énekeknek én is, hogy tíztizenkét esztendős korombeli itéletem is munkálkodott ezeknek némelikébe."*[1]

A közöttük lévő személyes kapcsolat az ellentétes természetek vonzásán alapult, hiszen amíg Balassi szenvedélyes, harcias természetű volt, addig Rimayra már fiatal korában is a megfontoltság, a komolyság volt jellemző. Balassi hatása Rimay tevékenységében is megnyilvánul, hiszen minden bizonnyal Balassit követi, amikor katonai szolgálatba lép és résztvesz a tizenötéves háborúban. Önkéntelenül is felvetődik ezek után a kérdés, hogy vajon mint ifjú költőt, Rimayt is lángralobbantotta-e a harc élménye és követi-e abban is Balassit, hogy dicsőítő versekkel állít emléket a hadakozásnak. Nemmel kell felelnünk a feltett kérdésre, hiszen a tizenötéves háború keserves tapasztalatai, a nemzet kiszolgáltatottságának érzése Rimayban bánatos, borongó hangulatot támasztanak. Ő már távol van Balassi újjongó harcvágyától, a vitézi élet nehézségeit gyönyörrel viselő jókedvtől. Ennek okát részben az általános politikai helyzetben kell keresnünk, amely miatt nehezen tud örömet és reményt találni a harcban, másrészt feltétlenül figyelembe kell vennünk Justus Lipsiusnak az új-sztoikus filozófia megalapítójának hatását, akinek műveit Rimay már fiatal korában olvasta. E filozófia tanításainak lényege a békére való törekvés, a meglévő körülményekkel való megalkuvás alapján, ami az adott társadalmi osztályviszonyok konzerválását és a politikai ellentmondások elsimítását jelenti. Ennek a filozófiának a hatása látható már vitézi lírájában is. A legemlítésreméltóbb az *„Egy katona éneke"* című költeménye, amelyet Balassi *„Bcrivóknak való"* c. verse alapján írt. A sok rokonvonás ellenére azonban lényeges különbség látható a két mű között. Rimaynál mindvégig annak a vitéznek az éneke hallatszik, aki isten kezében van és isten könyörül rajta. Valószínű, hogy ez a könyörület magára Rimayra a háború zavaraiban talajt vesztett költőre is vonatkozik. Vannak a versben szép sorok, megkapó kifejezések, de egészében messze mögötte marad Balassi lendületének, őszinte harcvágyának.

Mint ismeretes, Balassi másik fő témája a szerelem volt. Rimay is megpróbálkozott pályája elején a szerelmi költészettel, de e témájú versei szintén elmaradnak a Balassi által képviselt színvonaltól.

Mindezek ellenére nem mondhatjuk, hogy fiatal kora mentes volt minden lelkesedéstől, mert nemes cél hevítette: méltó emléket akart állítani Balassi Bálint költői egyéniségének. Ott volt 1594 május 26-án Esztergom várában, ahol a haldokló Balassi arra kérte őt, hogy hőshöz és költőhöz méltó halálát énekelje meg. A hálás tanítvány ezt meg is tette.

Első nyomtatásban megjelent műve *„Az nagyságos gyarmathi Balassa Bálintnak Esztergom alá való készületei"*, amely Balassi életének utolsó esemé-

1. Ferenczi Zoltán: Rimay János Ep. 1911

nyeit foglalja mitológiai keretbe. Ez a vers azonban más szempontból is lényeges. Sajátságos formában szólal meg a nemzeti elkeseredés hangja: *„itt Rimay mestere szájába adja, mint politikai testamentumot, s valóban elhisszük neki, hogy Balassi, bár politikai verseket nem írt, szóban sokszor elmondhatta kedves tanítványának, hogy az ő szerencsétlen egyéni sorsa az egész nemzeté:*

Olvad, mert mértéke
Nemzetemnek, fogy s apad
Böcsület, szerencse
Rá csak gyengén sem akad
Az mihez kapna is
S közi nagy volna is
Előle más elragad.

Sok bú éri gyötri
Végtelen reménységét,
Titkos óhajtással
Kesergi szegénységét
S ez inkább kínozza,
Hogy ölben hordozza
Halálos ellenségét.

Ezek az itt elsírt panaszok terebélyesednek ki Rimay lelkében a további évek folyamán."[2]

Több latin és magyar nyelvű prózai töredék is maradt fenn, amelyekben Rimay a rágalmazóktól védelmezi Balassit. Ilyen a kilencvenes évekre datálható latin nyelvű *„Apológia"*, melyben így ír Balasiról: *„Ő volt az, aki engem, a dicséretért lángolót, azzal a reménnyel töltött el, hogy a vagyon vára nélkül is keletkezhet erény, melyet munkával és állhatatossággal elérni törekszünk és, hogy eléggé boldog az, aki lelki egyensúllyal, kitartással a balszerencse valamennyi csapásán felülemelkedve még sós ízű sorsával is megelégedhet."*[3] Ez az idézet kifejezi Rimay osztályának a középnemességnek az álláspontját, akiknek önálló szereplését a nagybirtokos osztály hatalma gátolta. Más oldalról, viszont ismét az új-sztoikus filozófiát magáévá tevő Rimay szólal meg, amely szerint, hogyha nem is élhetünk kedvünk szerint, legalább lelkünket keményítsük meg.

Rimay Balassi iránt érzett rajongása nyilvánul meg akkor is, amikor teljes kiadásban akarja közzétenni Balassi műveit. Ez a kiadás sajnos nem valósult meg és Balassi költeményeiből csak a vallásos énekek láttak napvilágot, Rimay istenes verseivel közös kiadásban. De reánk maradt a tervezett kötet előszava, amely a magyar irodalmi öntudat korai dokumentumának tekinthető. Balassit az antik és modern költészet legnagyobbjai Dante és Petrarca mellé állítja, s világos tudatossággal látja a reneszánsz és a reformáció műveltség újító jelentőségét, valamint a magyar nyelv rendkívüli haladását. Jellemző, hogy az előszóban Balassi katona volta menyire elhalványul. *„Tanusitja ez, hogy a magyar reneszánsz XVI. századbeli harcos, vitézi eszményei már eltűnőben vannak. Rimaytól idegen már a heroikus szemlélet, s a tapasztalat is arra tanította, hogy a híres vitézek emléke hamar elmúlik és a halhatatlanságot jobban biztosítja az írás. De az új-sztoikus írók tudós arisztokratizmusa elvesztette már kapcsolatát az élet eleven áramával, s irodalomrajongásuknak, költői munkásságuknak menthetetlenül van valami mesterkélt, üvegházi jel-*

2. Eckhardt Sándor: Rimay János összes műveI Bp. 1955.
3Vo.

lege."[4] Ezt a fejlődési vonalat futotta be — amint a továbbiakban látni fogjuk — magának Rimaynak sokatigérő költészete is.

Az elmondottak világosan illusztrálják, hogy Rimay legnagyobb élménye Balassi Bálint emberi és költői egyéniségének a hatása volt. A Balassival kapcsolatos művek és tervezetek kitűnően mutatják Rimay irodalmi munkásságának korszakos irodalmi jelentőségét. Tudatos erőfeszítéseket tesz magasrendű, szervezett irodalmi élet kialakítására, a köznyelv fölé emelkedő ékes magyar stílus megteremtésére, s Balassi munkásságát ragyogó példának szánja.

A hallhatatlan emlékű Balassi 1594-ben meghalt Esztergomnál, Rimay azonban még öt évig katonáskodott. 1599-ben szakít a katonai élettel és visszavonul Alsó-Sztregovára. Látta, hogy az előrehaladásnak, a közepes sorból való kiemelkedésnek a hadakozás az egyik legjobb útja, de nem érzett hozzá hivatást. Már-már úgy látszik, hogy lemond arról a tervéről, hogy a közéletben résztvegyen, a haza sorsának alakulása azonban döntő lépésre készteti. Felismerve a Habsburg-veszélyt, a protestánsokat fenyegető klérus mesterkedéseit, amikor Bocskai István szabadságharcos csapatai megszállják a Felvidéket Rimay is csatlakozik hozzájuk. Ezt a döntő lépést készíti elő a *„Kiben kesreg a magyar nemzetnek romlásán"* című verse, amely közvetlenül Bocskai felkelésének kirobbanása előtt íródott. Ez a költemény, amely az egész kuruc költészet ősének tekinthető, egy teljesen új költőt ismertet meg. Rimay e versében elsiratja a külső elnyomás és a belső bajok miatt sorvadó hazáját. „Megromlott" és „elfogyott' magyar népről beszél és a vers a Habsburg-ellenes politikai líránk kezdetének tekinthető. Sokáig éreztette is hatását a magyar költészetben. Főként az első sor kifejezései és az első versszak rímei (nép, szép, kép, ép) térnek vissza későbbi kesergő hangú hazafias verseinkben, sőt még a Rákóczi-nótában is felbukkannak.

Erre az időre tehetők vallásos versei is, amelyekben a vallásában megsértett, a katolikus hit erőszakos térítése ellen tiltakozó protestáns ember hangja szólal meg. Üldöztetésről, veszélyekről ír. Legjobb példa erre a *„Tarts meg Uram engem"* kezdetű vers. Ebben Rimay a katolikus főpapokból választott főtisztviselőket, tanácsosokat leplezi le. A költemény utolsó három versszaka az isteni boszszú bekövetkezését sürgeti.

Rimay a Bocskai-szabadságharcban fontos szerepet játszott, a fejedelem bizalmas kancelláriai titkára volt. Rövid időn belül 1605 vége felé elnyeri a tanácsosi, majd a kincstartói rangot, sőt a fejedelem intim ügyeinek kezelője is Ő lesz. Ebben a környezetben ahhoz a békepárthoz tartozott, mely a Habsburgok elleni következetes harc helyett, Béccsel való előnyös megegyezést kereste. Ez az elv egyesítette Illésházy Istvánnal és Bocskai halála után Illésházy oldalán állt II. Mátyás szolgálatába. Legtöbbször Alsó-Sztregován tartózkodott, de közben Illésházy mellett, mint Mátyás párthíve folyton tevékenykedett. 1608 elején Mátyás Illésházy ajánlatára Herberstein Ádám mellett Rimayt küldi Konstantinápolyba, mint a magyar rendek követét. Ez a követjárás egyrészről nem volt veszélytelen, mert a török udvar gyakran a követekkel nem a megszokott módon bánt el, másfelől pedig a török fő-

[4] Klaniczay Tibor: Reneszánsz és barokk 1961.

emberek ravaszsága nagy körültekintést és főként határozottságot kívánt. Jellemző, hogy erre a feladatra Mátyás megfelelőnek tartotta Rimayt. Különféle diplomáciai bonyodalmak miatt ez a küldetés igen hosszúra nyúlt, mert a Konstantinápolyból hazatérő Rimayt a budai pasa egészen 1609 őszéig tuszként visszatartotta. Kiszabadulván első feladata az volt, hogy saját ügyeit rendezze, hogy nősülését előkészítse és, hogy egyháza dolgaiban résztvegyen.

1616-ban megnősült. Ághy Orsolyát vette feleségül, akiről közelebbi adataink nincsennek. Házasságkötésük után egy évre leányuk született, aki egyedül maradt életben, mert később született két fiuk hamar meghalt.

Illésházy halála után Thurzó Imre szolgálatában találjuk Rimayt, mint udvari és politikai viszonyokban jártas embert. Thurzóval együtt elkeseredéssel szemlélik a protestánsok visszaszorítását. Csatlakoznak Bethlen Gáborhoz, annak első függetlenségi harca alkalmából. Bethlen, mint tapasztalt diplomatát, fontos megbizatással ismét követségbe küldi Rimayt a szultánhoz. Ez volt azonban utolsó politikai szereplése. Mikorra az újabb követségből hazatér, Bethlen első háborúja már végetér, az ismételt katonai akciók elől pedig Rimay már elzárkózik, megmarad a császár hűségén követve ezzel osztálya a középnemesség megalkuvó magatartását.

Utolsó éveiben visszavonultan él alsó-sztregovai birtokán, sokat foglalkozik irodalommal. Ekkor már országosan ismert költő, aki levelezésben áll az irodalom iránt érdeklődő főurakkal és kapcsolatot épít ki a Pázmány körül tömörülő katolikus irodalmi körökkel. Sokan biztatják versei kinyomtatására, de erre csak halála után kerül sor. *„Már Balassi Bálint kiváló költőnek tartotta Rimayt és azt jósolta neki, hogy a megkezdett irányban halad, s gyakorolja magát, nemcsak, hogy eléri őt, hanem meg is haladja. De Rimayt sem Balassi dicsérete, sem mások magasztalása nem birta arra, hogy munkáit összeszedje és kiadja."*[5] 1631 decemberében halt meg, Alsó-Sztregován az evangélikus templom sírboltjában temették el.

Költészetében a Bocskai előtti évek jelentik a csúcspontot, de feltétlenül meg kell említenünk a sztregovai magány éveinek irodalmi termését is, hiszen a már többször említett új-sztoikus filozófia ekkor teljesedik ki művészetében. A magány arra készteti, hogy számot vetve eddigi életével, filozófiai, vallásos elmélkedéseket és bölcselkedő verseket irogasson. Megteremti a magyar irodalomban a bölcselkedés líráját. Ezeknek a műveknek a nagy része a magyar udvariság légkörében mozog. Ilyen a *„Sibi canit et musis"* című verse, amely az erényes élet, valamint az udvari rossz szokások állandó szembeállításának retorikus elvén épül fel. Ebbe a kategóriába sorolhatjuk a *„Laus Mediocratis"* című költeményét is, melyben a cselekvéstől visszahúzódó ember megalkuvó magatartása jut kifejezésre. Miként ő maga, aki élete derekán mindég a politikai élet centrumában mozgott, s élete végére a nógrádi falusi kúriába szorult, s legfeljebb megyegyűléseken szónokolhatott, *akképpen költészete is összeszűkült*, költői világa is egyre inkább bezárult.[6]

Rimay nemcsak költeményeket, ha-

[5] Váczi János: Rimay János E. gy. Phil. Közl. 1905.

[6] Klaniczay Tibor i. m.

nem prózát is írt, de prózája nem bír olyan jelentőséggel, mint költészete. Egyes levelei, naplórészletei, követi jelentései azonban nem érdektelenek irodalmi szempontból. Azt mondhatjuk, hogy a prózában nyilvánul meg legtisztábban a mesterkedés tudatos műelve. A körmondatok, a túldíszítés gyakorta az érthetetlenség határát súrolják. Ezáltal a barokk próza kezdeti képviselőjének is tekinthetjük. Prózájának jelentősége a modorosságtól és a mesterkéltségtől eltekintve nyelvének gazdagságában van.

A források közül, amelyek Rimay költészetére hatottak három emelkedik ki: Balassi, Ovídius és a népköltészet. A forrásokra utaló nyomok azonban nem mindég mutatkoznak tisztán, hanem igen gyakran egymásba olvadva. Ovídius a római irodalom azon fő alakjai közé tartozik, kiknek művei nagyon korán megnyerték költészetünk úttörőinek tetszését. Képzeletének gazdagsága, tárgyainak változatossága Rimayt is megragadta és sokat tanult belőlük. A népköltészetből egy-egy találó hasonlatot igyekezett műveiben hasznosítani. Balassi hatásáról már esett szó.

Befejezésül azt az újat szeretném megjelölni, melyet Rimay fellépése hozott a magyar irodalomba. *Költői újszerűsége leginkább a forma terén és versei stílusában jelentkezik. Meglepően gazdag, gyakran a bizarr újszerűséget kereső költői nyelvet alakított ki, tele meghökkentő képekkel. A kialakuló világi költészet folytatója, akinek lírájából a hanyatló reneszánsz manierista ízlését ismerhetjük meg, ennek költői téren Rimay a legszínvonalasabb képviselője Magyarországon.*[7] Életpályája híven követi az akkori magyar nemesség általános útját. Részese osztálya hibájának, de emberséges gondolkodásával, nemes humanista felfogásával és nem utolsó sorban a század eleji szabadságharcokban való résztvállalásával magasan kiemelkedik belőle. Költészetének jelentőségét bizonyítja az a tény is, hogy nemrégen, 1955-ben adta ki Eckhardt Sándor Rimay összes műveit, amely méltó megbecsülését jelenti az „elfelejtett" nógrádi költő művészetének.

[7] Klaniczay—Szander— Szabolcsi: Kis magyar irodalomtörténet Bp. 1961.

ETES TÖRTÉNETE ÉS NÉPMŰVÉSZETE

ETES TÖRTÉNETE

Etes község Nógrád megyében, a Karanccsal határos Cserhát vidékén fekszik. Népe palóc néven ismeretes, kik tatárok ivadékai, valamint szláv eredetű települők, amit a legrégibb családok nevei is igazolnak: Sirkó, Kucsera stb.

A község mai települési helyén kereskedelmi útvonal volt. A község medencében fekszik. Kisebb erdős részek koszorúzzák a domboldalak szántóföldjeit.

Etes község lakóinak első települése a községtől mintegy másfél km-re Kotrocó-puszta és Mikó-telek pusztán volt. Szájhagyomány szerint Kotrocót a törökök felgyújtották. Utána települtek a mai község területére, melyet mocsári tölgyek borítottak. A vizenyős, mocsaras területet a dombok lábainál fakadó bő, állandó vizű források tartották nedvesen. A falu közepén ma is állandóan ontja vizét az a forrás, „csurgó", melynek első csövét a törökök tették le. A csurgó mellett korcsma állott már a település előtt is ezzel a cégjelzéssel „Éttes" — ugyanis e völgyön vezetett át a Losonc—Pásztó—Gyöngyös kereskedelmi útvonal. — Kotrocó és a „csurgó" közti útvonalon esős időben hat ló húzta ki a szekeret a „vendégmarasztaló" sárból. Fölérve a csurgóhoz, megpihentek, etettek, itattak. Innen kapta a később e helyen keletkezett község, település a nevét: „Éttes"! A két „t"-ről egy „t"-re való változást az 1913-as nyelvújító mozgalommal kapcsolatosan hozták létre.

A község földterületén 1481-ben a karancssági Sághy család volt a földesúr. 1548-tól 1945-ig, fölszabadulásunkig még kilenc földesúr szipolyozta a falu jobbágyait, zselléreit. Egyedurai voltak a falunak: volt rá eset, hogy megtiltották a faluból a ki és bejárást.

A faluban mintegy 37 jobbágycsalád és kb 56 zsellércsalád élt 1852-ben az első tagosítás idejében. A jobbágyok patriarkális életet éltek. 18—20-an laktak együtt egy házban. Közösségi életben gazdálkodtak. (Dédszülők, nagyszülők, szülők, gyermekek.)

Egy tálból ettek, de ülőhely csak a férfiak részére volt az asztalnál, a női népség a férfiak mögött, állva fogyasztotta el az ételt.

Kétféle zsellér volt a faluban, majorsági zsellér és úrbéri zsellér. Mindössze tíz kat, hold földje volt az összes zsellérnek. Életük teljesen ki volt szolgáltatva a földesúrnak.

A ház fából, vagy vertfalból (fűzfakötéssel a sár között) készült. Ablaka alig 3—4 dm^2-nyi. A tetőzet nád, vagy szalma. A házban buboskemence. — A legrégibb épület, amely erről tanúskodott, özv. Csőke Béláné és Baranyai Lászlóné tulajdona volt 1955-ben.

Viselet: Házi szőttesből készült alsó és felső ruha. Férfiak vászongatyát viseltek, lábukon bocskor. — A nők viselete vászonszoknya, ingváll, „pruszlik". A nők mezítláb jártak, csak a téli hidegben viseltek bocskort. — Rókaprémes, búzakék posztóból $^3/_4$-es rókamentében esküdött minden menyasszony, amit egy gazdagabb asszony kölcsönzött ingyen.

Táplálkozás: Egészben főzött búza, sós vízben főzött krumpli aludttejjel. — Ünnepen barna lisztből túróslepény krumplival (kevés túró, sok krumpli).

•

Tizedet szolgáltattak. Robot munkát végeztek. Ajándékot adtak a földes-

úrnak. Botbüntetés járt, aki az urdolgát nem jól teljesítette.

Földműveléssel foglalkozott a falu lakossága. Földjük egy részét ugaron hagyták, mivel legelője csak az uradalomnak volt, mely nem engedte azt a jobbágyoknak használni. — Az erdős részt 1867-ben csatolták a községhez. Állatállománya szegény. Magyar borzderes marha tíz, tizenöt db. Kevés jobbágynak volt lova, vagy ökre.

Egy kovács volt a faluban, aki egyúttal fogat is húzott.

Római katolikus vallású volt a falu lakossága. 1826-ban építették a templomot. A pap nem eskette meg a zselléreket, nehogy az uraság a család miatt ne tudja kihasználni munkaerejüket. — Fanatikusan hittek a babonában és a boszorkányokban. A legelterjedtebbek közül valók: A tükör eltörése, a falon függő kép megmozdulása, kukukmadár jóslata, balszem viszketése, balfül megcsendülése, kutyavonítás, négylevelű lóhere meglelése, stb. Palóc földünkön karácsony estéjén a leányok tisztára söpörték a szobákat, a szemetet kivitték az útra és ráállottak, ahonnan először hallottak kutyaugatást, onnan várták kérőjüket.

A mongol, sziámi szülő, ha gyermeke súlyosan megbetegedett, sietve más, rendesen csúf, becsmérlő nevet adott neki, hogy ezáltal megszabaduljon a gyötrő betegség démonaitól, akik hiedelem szerint csak rendes nevén ismerik és így szokták felkeresni.

Palócföldünkön is megtaláljuk a faluhelyen — Etesen is — elterjedt szokást. Leginkább gyermekkorában kapta — rajta maradt élete végéig — a ragadvány nevet. Már nem elhárítású, de hagyományos, megrögzött szokásból adták. (Pl. lincki, more, csomesz, róka, fecske, csutka, csiri, stb.)

Népszokásaik voltak: Lucázás, betlehemezés, aprószenteknapi korbácsolás, fonó, háromkirály járás, hamvazói túskóhúzás, Szentiványnapi tűzrakás, mátkatál hordás, farsang temetése, kiszézés, stb.

Régi farsangi népszokás.

A fiatalság már napokkal az ünnep előtt készült az ünnepre. A lányok a sütéshez, főzéshez vittek élelmet. A legények húst és bort vittek. Zenéről is gondoskodtak. A farsang utolsó szombatján a lányok farsangolni mentek. Kosarakat is vittek magukkal. A fonóházas gazda adott nekik egy nyársra húzott szalonnát. Ezt a csoport elején vitte az egyik lány,. Még szalagot is köttek rá. Az utcán dalolva mentek.

Kútágason tarka varjú,
Csörög, csattog a sarkantyú.
Nem sarkantyú, ki nem „rezes"
Nem menyecske ki nem kedves.

Kútágasra szállott a sas
Engem rózsám, ne csalogass!
Csalogatott engem más is,
Te náladnál szebb is, jobb is.

A falu minden házába bementek és ezt a kis éneket dalolták:

Hej, gazdasszony, gazdasszony,
Ugorj a padlásra!
Vágj egy darab szalonnát,
Hagy húzzam a nyársra!

Amikor bejárták az egész falut, megteltek a kosarak a kapott élelemmel. Hazatérve a fonóházba, ahonnan elindultak, a gazdának visszaadták a szalagos nyársat a szalonnával együtt, mert az csak dísz volt. Ezután megkezték az ételek elkészítését. Vasárnap már megkezdődött az evés-ivás, mulatozás. Jókedvűek voltak a fiatalok. Ez a mulatozás eltartott kedd éjfélig.

Közben, kedden reggel már meg-

kezdték a farsang temetését. Készítettek egy szalma-embert. Álarcot is kötöttek rája. Aztán rátették egy szekérlyára. Azon bevitték minden udvarba. Akik temették a farsangot, azok mind felöltöztek valamilyen jellegzetes öltözetbe. Egyik lóbőrbe bújt, a másik szamárbőrbe, ki cigánynak, ablakostótnak stb. Volt papnak, kántornak öltözött is. A szalma-embernek felesége is volt. Amikor elkészültek, elindultak a falu minden házához. Minden udvarba letették a szalma halottat. A pap és kántor elmondta a temetési szertartást. A felesége pedig siratta a halottat. A papnál volt egy kis meszelő, amivel beszentelte és egy kis fúró, ami a keresztet helyettesítette.

Még ilyenkor is kaptak minden háznál valamit: tojást, fánkot stb. Ha pedig akadt olyan ház, ahol nem kaptak semmit, ott aztán ők fizettek, de alaposan. A pap úgy bemeszelte a ház falát sáros vízzel, hogy azt meg lehetett nézni.

Az egész falu bejárása után visszamentek a fonóházhoz. Ujból megkezdték a mulatságot. Tellett bőven, mert megint szép hozománnyal tértek vissza.

Az iskolásoknak is volt ilyenkor egy kis mulatság. Az egyik tanulónak a szülei megengedték, hogy náluk táncolhatnak, szórakozhatnak. A fiúk fogadtak harmonikást. A lányok gondoskodtak süteményről. Hétfőn, mikor iskolába mentek, a tanítójuk visszaküldte őket, ő is megnézte a tanítványait a mulatságon. Még egy napi szünidőt adott a játékra. Ezután ők is felöltöztek maskarának. Volt közöttük menyasszony is. A menyasszonyt meg is pörkölték. Ez úgy történt, hogy tüzet raktak és a tűz körül táncoltatták meg, harmonika szólt vígan. Mikor a tűz elégett, a táncnak vége lett. A menyasszony a néző közönséget süteménnyel sorba kínálgatta. Vígan szórakoztak egész este.

Luca napi szokás (dec. 13.)

Lucától a lány egy almába harap minden nap ,egész karácsonyig. Amikor elfogyott az alma, akkor kiáll a kapuba. Amilyen legényt lát, az lesz a szeretője.

Lucaszék.

Luca napjától dec. 25-ig készítenek egy négylábú széket. Mindennap egy szöget ütnek bele. Tizenkét napig tart a készítése. Karácsonykor az éjféli mise alatt egy kört rajzol a templom előtt. Beleteszi a kör közepébe a lucaszéket és ráül. Megtudja, hogy ki a boszorkány. Ekkor sietve kell hazamenni, mert a boszorka utóléri és szétszaggatja. Ezt elkerülendő, hazafelé menet mákot kell szórni az útra.

Kiszejárás.

Virágvasárnap, mise után négy rúdra erősített abroszt négy legény vitt. Egy legény a középen papnak öltözve. Az utcán végig mentek és közbe ezt énekelték:

Jöjj be Kiszij, menj ki Kiszij!
Hozz pálinkát, gyógyítsd meg
(pl.: András) gyomrát.

Ezt a csoportot az egész fiatalság kísérte. Az eredeti kiszejárás azzal az elgondolással történt még régebben, hogy a falu fiatalsága a telet, bajt, betegséget jelképező szalma, vagy rongybábot, a „kicevicét" nagy újongással és énekszóval a falu határára viszi és átveti a szomszéd helység földjére, hogy a maguk határát a jégeső el ne verje, vagy hogy a dögvész megkímélje a falujukat.

•

A leszegényedett zsellérek az 1870-es évektől, az első bánya keletkezésétől, bányába mentek dolgozni, részben a gazdagoknál, mint cselédek dolgoztak. Az első bánya Katalin pusztán volt.

A bányák keletkezése megváltoztatta a község lakosságának összetételét. A felvidékről többen települtek Etesre is.

Az első világháborúban (1914) a község lakói közül 21-en haltak meg.

Az 1919-es proletárforradalom a nincstelenek földhöz juttatását elősegítette cca. 200 négyszögöl földet osztottak fejenként a ságújfalusi Prónai birtokból, de a báró ezt visszavette.

1924-ben az urak „földreform"-ja alkalmából csupán 35 kat. hold földet vásároltak a földműves parasztok háromszoros áron.

Az 1930-as gazdasági válság főképpen az ipari munkásságot érintette. A bányák bezárása növelte a munkanélküliek számát.

A felszabadító hős szovjet harcosok 1944 december 27-én űzték ki a fasiszta hordákat községünk területéről. A háborúban helységünk lakói közül 46-an életüket vesztették.

1945—46-ban mintegy 400 paraszt és ipari dolgozó család jutott földhöz a földosztás alkalmával.

1951. augusztus 20-án parasztságunk egy része a kollektív gazdálkodás útjára lépett, megalakult az első T.Sz.Cs. 31 taggal. Azóta ez a szám 200-ra emelkedett.

Ha csak az első tíz év eredményét nézzük községünkben, hatványozottan születtek szocialista vívmányaink eredményei.

Mit kapott községünk az első tíz év alatt?

Megszünt a munkanélküliség. — Női munkaerők helyezkedtek el különböző munkakörben. — Megnyiltak a munkás és paraszt dolgozó gyermekei előtt a közép- és főiskolák kapui.

Míg 1945-ig, Etes község keletkezésétől, — ami cca. 400—500 év — a lakosság közül 1 jogász, 3 pap, 1 gazdász, 1 színművész végzett főiskolát, egyetemet, addig az 1945-től eltelt tíz év alatt: 7 bányamérnök, 7 gépészmérnök, 1 vegyészmérnök, 1 kultúrmérnök, 2 erdőmérnök, 1 gyógyszerész, 1 közgazdász, 1 meteorológus, 2 középiskolai tanár, 7 ált. isk tanár 5 egyéb főisk. Összesen 35-en végeztek egyetemet és főiskolát.

Községünkben 3 napköziotthonos óvoda létesült. Bővült a falu villanyvilágítása. A postahivatal telefont kapott. Mozi létesült, kettő bányatelepen és egy a faluban. Gyalogjáró létesült Amáliatelep és a falu között. Zenekarok, énekkarok, kultúrcsoportok, tánccsoportok alakultak.

Azóta újabb létesítmények keletkeztek:

Kéttantermes újtípusú iskola, kultúrház, autóbuszjárathoz összekötő út stb.

A népművészet lehetőségei községünkben.

Etes község lakói részére is biztosították a hegységeket borító erdők a faanyagot, amely lehetővé tette a fafaragás népművészetét.

A földművelés fejlődése következtében nemcsak mezőgazdasági, hanem ipari növények is meghonosodtak, annyival is inkább, mert ruházatuk nagyobb részét maguk készítették. Ez adott lehetőséget arra, hogy a házi tárcsás szőttesek speciális etesi mintákban is jelentkeztek. Majd a gyári vászon elterjedése után kiszorult a házi szőttes. A díszítő művészet a himzésekben jelentkezett.

Ruházatára az etesi nép sokat áldozott, különösen a bányákban dolgozók családtagjai.

Nem egynél a férj havi keresete a feleség vagy leánygyermek ruházatát fedezte. A trotya főkötők, himzett főkötők mind gazdagabb és gazdagabb díszítést kaptak. Külön viselet volt egyes ünnepi alkalmakra. A templomba járás ruhabemutató célt szolgált.

A tárgyi népművészet fejlődésével

szemben a szellemi népművészet már kevésbé fejlődött.

Milyen népművészeti ágak terjedtek el leginkább?

A népművészet lehetőségeiből következik a népművészti ágak elterjedése.

I. Díszítő művészet: fafaragás. női szőttesek és himzések, tojás himzés.

II. Népzene: Énekes zene, hangszeres zene.

III. Népköltészet: Dalszövegek. lakodalmi rigmusok, köszöntők, mesék.

Díszítő népművészet.

A nép sivár életében is jelentkezett a használati tárgyak díszítésének ábrázolása.

Tárgyak díszítéséhez nem ért a nép minden fia, kivéve a vászonhimzést, amelyhez hagyományos minták szerint sokan értettek, de a himzés rajzát ne-

Etesi hímzés

kik is íróasszony rajzolta. A falubeliek között csak néhány igazi alkotó él: faragó, juhász, barkácsoló, ezermester, íróasszony.

Fafaragás.

Etes községben jellegzetes volt a fafaragó művészkedés. Részint helybeli születésű, részint betelepült faragó népművészek voltak, illetve vannak. — A szép iránti vágyódás arra késztette népünket, hogy a környezetében levő tárgyak mellett dísztárgyakat is faragtak.

A nyolc évtizedet megélt **Gyurkó Pál,** mint pásztorember kezdte faragó művészetét. Etes szülötte, éveken át gyönyörködtette munkáival községünk lakóit. Híresek az ivókanalai, melyeket domború, pozitív faragott díszítmények ékesítenek. Jellegzetes mintáit a természet örök szépségéből vette. Lombos fák, őz, szarvas, vadászjelenet, stb. Igen értékesek botfaragásai: ugyancsak dombormű-formában fejezi ki gondolatvilágát.

Öccse, **Gyurkó József,** szintén, mint pásztor kezdte faragó népművészetét. Később bányász, majd mint erdőőr szabadidejében faragással foglalkozott. Ellentéte bátyjának. Ő ugyanis csak kontur vonalzással díszítette munkáit. Mintái részben egyszerű mértani alakzatok, részben elképzelések eseményekről. De ugyanakkor nem ritkák növényi, állati motívumok kontúrvonalzásban. Több alkalommal vett részt a helyi népművészeti versenyekben. Az 1955-ben rendezett néprajzi kiállításon botfaragásaival vett részt. Készítményei: ivópohár, gyufatartó, tükör, képráma, bot, baltanyél stb.

Ugyancsak, mint faragó népművész, **Bozó Ferenc** is kitünt munkáival. Ivókanalai külső falának diszítő technikája a domború faragás. Motívumai a természetből, a pásztorember környezetéből vett növényi és állati motívumok, vadászjelenet, virágdíszítmények. Községünk legügyesebb fafaragója volt, Jelenleg az Alföldön tartózkodik.

Faragó népművészeink sorában említésre méltó **Vankó András,** aki 1945 óta lakik Etesen. Fiatalabb éveit pásztorkodással töltötte. Ott sajátította el a faragás művészetét. Jelenleg bányamunkás.

Nagyobb munkái: palócpad, melynek háttámlája lombos fák, faragással díszített vadászjelenet, táncjelenet. Csapongó képzeletének megnyilvánulásaként készült el az u. n. „székfa". Kis karosszék, mintegy 30 cm x 30 cm-es ülőlajában épített tölgyfa, szétszedhető lombjain mókus, madarak, a fa alatt pedig egy juhnyáj pásztorral és kutyával. Munkái közül figyelemre méltók: képkeretei, törülközőtartók, sótartói, stb. Munkája technikáját jellemzi a miniatűr finom mintázat, amit saját maga által készített faragókéseivel készít. Tévhitbe ejti munkáival a nézőt, gondolván, hogy finom lombfűrész munka.

Értékes népművészünk **Páles Sándor** nyugdíjas bányász. Fiatal kora óta foglalkozott művészettel. Portrét, tájképeket festett művészi érzékkel. Gipszszobrokat készített, majd áttért a fafaragásra. Szobrokat farag a nép életéből véve a témát, de előszeretettel farag állatokat, különböző mozdulatok hű kifejezésével.

Bútorzat.

Nem is olyan régen, kb 60—70 évvel ezelőtt a szegényeknél földbe vert négy karó, azon deszka, képezte a fekvőhelyet. A ruhásládát egy-két falbavert szög pótolta. Ülőbútor: fatuskó.

Ha gazdagabbak voltak a szülők, a leány férjhezmenésekor kapott egy „nyoszolyát", egy ládásszekrényt, vagy faragott, illetve festett ládát, egy asztalt és széket, illetve lócát.

De bármily egyszerű is volt évtizedekkel ezelőtt a nép bútorzata, a díszítő művészettel igyekezett a szép iránti vágyát kielégíteni. Egyes bútordarabokat házilag készítettek. Pl: asztal, láda, karoslóca. Gyűjtőmunkánk során találtunk egy kilencven évvel ezelőtt készült keményfa asztalt, szögnélküli készítésben. Készítője: **id. Sirkó József pocskaj.** Ácsolt ládát egyes helyeken ma is találhatunk, de már inkább fészerben, padláson. Oldalai és teteje mértani alakzatokra emlékeztető mintasorozatokkal faragott díszítésű. A faragott szekrényt kiszorította később az un. festett tulipános láda. Ezek már asztalos munkával készültek, de tetejük és oldaluk festett virág és levélmotívumokkal díszített. Igen elvétve található egy-egy darab. Hasonlóan 80—100 év előtti időből való festett nyoszolya is található.

Szobasarok

Szőttesek.

A fonás és szövés ősemberi művészkedés. Eleinte kötött formában, az egymáson átbújtatott fonalak derékszögben jártak. Ezt a kötöttséget a nép igyekezett megszüntetni. Létrejött a zegzugos szövés. Megkülönböztetünk mértani jellegű szőttesdíszítményt (négyszögek, csillagok, kereszteket stb.) és virágos, alakos ábrázolást. Színük piros, v. piros kékkel vegyítve. — Technikáját tekintve lehet sima és szedettes, ami a díszítményt adja. Szálszámolással felemelik a szálakat és ezek alatt halad a vetélt fonal, a hím. A himet tűvel belevarrják, hímezik a szőttesbe. Gyakori himzett szőt-

tesek a lepedővégek, vánkoshuzat, asztalterítők, törülközők stb.

Etes községben ezelőtt 15—20 évvel is fejlett fonó és szövő háziipar folyt, A kender feldolgozása volt elterjedve. A szedettes szőttesek jellemző motívumai a mértani alakzatokból tervezett díszítmény, de a virágos és alakos díszítményt is alkalmazták.

Legügyesebb szövőasszony **özv. Csőke Ferencné.** Tizenkét éves korában már szedettes sátorlepedőt, asztalterítőt szőtt. A sima szőttest vászon csipke és szedettes szőttes betét díszíti. Jellegzetes minta az ősi palóc, kakasos minta.

Szedettes szőtteseket szőttek: **Matuz Erzsébet, Zámbó Sándorné (Máté Etel) és özv. Ondrék Józsefné.**

Himzés.

A tűvel való himzés a varrástechnika művészies formája. A szőttes-himtől elszabadult varráshim részben közel maradt a szőttesdíszítmény jellegzetes derékszögű vonalakból alkotott természetéhez, a szálán varrott lapos és keresztszemes öltés módnál, másrészt függetlenítette magát tőle a laposhimzés szálszámláláshoz nem kötött szabad alkalmazásával, vagy mindkét csoport öltésmódjainak kevert használatával. Ez a szabadság a magyar népi varráshim gazdagságát teremtette meg. Színezés területén kezdetben megmaradtak a színes szőttesnél alkalmazott piros vagy piros-kék színnél, azonban ez a későbbiek folyamán változatos színekben forrta ki magát. Ma már tájanként, vidékenként megtalálható a jellegzetes színezés.

Etes községben a himzés, mint díszítő művészet ugyanoly gyorsan terjedt, mint a színes szőttesek ezelőtt 60—70 évvel. Az első világháború után mindjobban kiszorultak a színes szedett szőttesek és helyette a lapos himzés terjedt el. A mértani minták mellett egyre inkább elterjedtek az új irányzat mintái, a virágmotívumok. — Iróasszonyok írták a himzés mintáit. Községünkben **Zámbó Józsefné** (Máté Vilma) tünt ki, mint íróasszony. Négyöt éves korában tormalevélből, liceum és marmancs virágból készített **„trotyafőkötőt"** tüskével megerősítve. — Mint elemi iskolás, saját tervezésű abroszt készített. Kedvenc virágmotívumai: mályvarózsa, csipkerózsa, fukszia, gyöngyvirág. Ismétlőiskolás korában különböző girland mintákat tervezett. Kedvenc színei: halvány rózsaszín, zöld és sárga. Tizenöt éves korában saját tervezésű lyukacsos himzéssel vánkoshéjakat készített. Tizenhat éves korában ment férjhez és utána másoknak rajzolgatott. A falu felkapott íróasszonya lett.

Hasonlóan **özv. Ondrék Józsefné** íróasszony írásában is jelentek meg újabb és újabb himzési minták. Jellegzetes motívumai: stilizált margaréta, rózsa, szívalakból stilizált levélminták. Két fő formája a girlandminta és sarokminta.

Etes községben a himzések nem annyira ruhafélék díszítésére, mint inkább ünnepélyes alkalmakra használt tárgyakon fordulnak elő. (asztalterítő, dísztörülköző, párnahuzat, terítők, kenyérruha stb.) A himzésmintákban uralkodó színek: piros, kék, sárga, zöld,

Tojáshimzés.

Mint díszítő népművészet, még mindig dívik a hímestojás festése. Hímestojásfestők: **özv. Csőke Béláné, Ondrék Józsefné, Zsélyi Péterné.**

Iróeszközök az un. „lána", tíz-tizenkét cm hosszú libatoll v. fűzfavessző, végébe egy cm-es rézcsövecske derékszögben kötve.

A festés módja: Gyertya v. méhviasszal a megfőtt hideg tojáshéjra rajzolja szabadkézzel a rögtönzött mintáit a lányával. Utána hideg festékbe mártja a tojást. Vásárolt anilin fes-

téket használnak, ritkábban vöröshagymahéjat. Sütőben, v. tűzhely szélén átmelegítik a tojást és a viaszt ronggyal letörlik. Legelterjedtebb mintáik: A tojást négy részre osztják, hosszában és két részre széltében. A kapott részekbe írják bele a hullámvonal, pont, virág és gereblyeszerű motívumaikat.

Népköltészet.

A testi munkában az izmok elfáradnak, de az agy pihent marad. A szervezet egyensúlyának helyreállításához szükséges, hogy a kihasznált szervek pihenjenek, a tétlenül maradtak pedig foglalkoztassanak.

A földműves foglalkozással kapcsolatosan létrejött esti fonók, tollfosztások, kukoricafosztások lehetővé tették a társas összejöveteleket, ahol fékjét engedik képzeletüknek, emlékezetükbe idéznek történeteket, nótára gyújtanak, egész lelki tárházuk megnyílik. Ez a fölelevenült szellemi élet képezi termőtalaját költészetüknek.

A dalszövegek rögtönzésből keletkeznek, ötletesek, vagy célzatosak. A jelenlevőkből kiváltott hatás a költői alkotás.

A dalszövegek hűen tükrözik a feudális és kapitalista társadalom kizsákmányolása, az elnyomást, a szenvedő nép keserves életkörülményeit.

Búra termett idő,
Ködnevelő szellő,
De meg is vénített
Ez a pár esztendő,
Ez a pár esztendő,

Látom az életed
Nem nagyon gyönyörű . . .
Piros, szép orcádon
Búcsút jár a tetű,
Búcsút jár a tetű,

Óhajaikat, kívánságaikat, dalban fejezik ki.

Gazda leszek, telkes gazda, ha mondom.
Lesz szép lovam, lesz szép pörge kalapom.
Lesz szép pörge kalapomon bokréta,
Ünnepnapon, vasárnapon a babámmal
Úgy megyek a, úgy megyek a templomba.

Házunk előtt jönnek el a huszárok,
Fáj a szivem, ha szép négy lovat látok.
De még jobban daruszőrű ökörre,
Akit babám legeltet a mezőbe.

Az elkeseredés hangját szólaltatják meg a 48 utáni elnyomatás korszakában született katonadalok.

A gyarmati nagy kaszárnya sárgára van meszelve . . .
Kívül sárga, belül pedig honvédekkel van telve.
Minden szemre, de zsebkendő van takarva,
Ki rózsáját, ki babáját siratja.

Érzelmes dalaikból ki-kicsendül a szerelem.

Már Etesen elcsépelték a búzát
Visszafelé fújja a szél a pelyvát.
Visszafelé fújja a szél a kendőm, a kendőm,
Nem tagadom, te is voltál szeretőm.

Ha te tudtad, hogy engemet nem szeretsz,
Minek hoztál messze földről engemet . . .
Hagytál volna engemet a hazámban,
Jó anyámnak leveles kapujában.

I.

Én vagyok az öreg etesi béres,
A bakancsom a köpéstől, de fényes.
Megrakom a szekeremet ganéjjal,
Ölelem a bíró lányát az éjjel.

II.

Háztetőnkön kelepelget a gólya,
Csak kijönne a galambom egy szóra.
Ha kijönne a kapuba énhozzám,
A csillagos eget is néki lehoznám.

Etes községben jó dalos kedvű volt **Zámbó László,** aki 88 éves kora dacára még 1955-ben is dalogatott. Az ő dalaiból válogattuk a fönti szemelvényeket.

Híresek voltak az etesi dudabálok. Még az 1930—40-es évek között is megrendezték, ahol etesi dudanóták is születtek. Pl:

1. *Szól a duda a lagziba,*
Gedó van a menyasszonyba,
Jöjj ki gedó menyasszonyból,
Fát viszek a lóca alól.

2. *Hej ha látok, nem vágok én többé nádot*
Ha vágok is, keveset, mert az vékony kereset.

Községünkben is szokás volt rigmusos köszöntőkkel fűszerezni a lakodalmakat. — Akadt egy-két „rigmusfaragó" etesi szülöttekből, illetve lakókból. Ilyen volt **Gyurkó István,** aki zamatos, víg rigmusaival keltett a lakodalmas násznépben jó kedvet, vidámságot, érzelmet.

Az egymás iránti szeretet, tisztelet csendül ki a szokásos üdvözlések, köszöntők soraiból, illetve hangjából. Igen hűen tükrözik a nép érzelemvilágát, az őszinteségét.

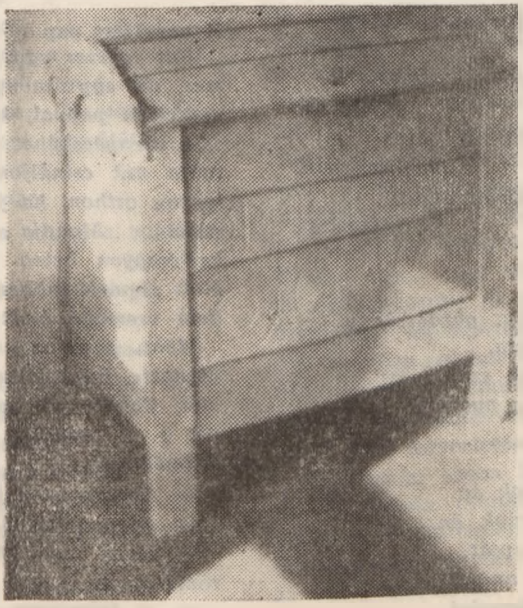

Ácsolt, faragott láda. Kb. 100 éves

Ujévre:

1. Ez újév reggelén minden jót kívánok,
Ahová csak nézek, nyiljanak virágok.
Még a hó felett is virág nyiladozzon,
Dalos madár zengjen minden rózsabokron!
Minden szép, minden jó legyen mindig bőven!
Szálljon áldás rátok ebben az új évben.

Azt csicsergi egy kis fecske
Odakint a ház ereszbe . . .
Itt lakik egy kis leányka
Ingó-bingó rózsafácska.
Rózsavizet hozok néki,
Engedjétek meglocsolni.
Nem kívánok érte mást.
Csak egy szép piros tojást.

Az újév, az újév áldást hozzon Rátok,
Mint arany madárka szálljon be Hozzátok.
Szálljon be örömben, édes boldogságban,
Viruló és csodaszép illatos rózsákkal.

Farsangoláskor:

Hej gazdasszony, gazdasszony,
Ugorj a padlásra.
Hozz egy darab szalonnát!
Hagy szúrjam a nyársra!

Húsvétkor:

2. Kicsi fiú vagyok én
Rózsavizet hordok én.
Megkérem az apját,
De jobban az anyját
Meghagyja-e locsolni
A szép, göndörhajú lányát.

Májusi köszöntő:

Hallottátok-e már hírét, Janinak legénységét?
Fűrészeli a mályfát, hogy ne hallja kopogását.
Felveszi a jobb vállára, viszi a Marcsáék udvarába.
Nesze, Marcsa! — Itt a mályfa, egész éjjel vigyázz rája.
Az ajtót az apja nyitja, az anyja a gyertyát gyújtja.
Marcsa a kendőt keresi, a mályfára felkötözi.

Mesék:

Az esti fonók, tollfosztás egyhangú munkái közben megszólal egy-egy idősebb mesemondó.

Meséik témáját királyok, papok és cigányok életéből vették.

Híres etesi mesemondó volt **„Béres mamó"** és **Szeles Pálné**, — Szemelvényként közlöm Szeles Pálné egy meséjét.

A póruljárt pap

Volt egyszer egy pap. Osztán szerelmes lett egy menyecskébe. Összebeszéltek a papval, hogy mikor menjen el a menyecskéhez. A menyecske nem tudta mit csináljon, hogy az ura ne legyen otthon, ha jön a pap. Gondolt egyet . . . Mondja a férjének: Jaj, Jóska, nagyon beteg vagyok! Cserfába ótott almától jobban lennék! Hozzá nekem cserfába ótott almát!

Ment, ment az ura. Mindenütt megkérdezte, hol találhat cserfába ótott almát. Találkozott egy „bordás" emberrel is. A bordát a hátán vitte zsákba (szövőborda).

— Aggyon isten jónapot!

— Aggyon isten!

— Hová megy maga, kedves barátom?

— A feleségem nagyon beteg, oszt annak keresnék cserfába ótott almát.

— Ne menjen maga edes barátom sehová, mert nem beteg a maga felesége. Gyűjjön velem vissza!

Vissza is ment az ember vele. Várták, hogy besötétedjen. Jó sötétes volt, mikor haza értek.

Azt mondja a bordás az embernek, hogy bújjon be a zsákba. Az ember úgy is csinálta. Belebújt a zsákba.

A bordás kopogtatott a menyecskének.

— Jó estét! Nem hálhatnék én itt meg?

— Nem lehet, nem lehet! Sehogy sem lehet! Itt nem hálhat!

A bordás azt mondja: De mégis, de mégis. Én elfekszek ott a kuckóba a masina mellett. Ezt a zsákot meg majd belököm az ágy alá, ott nem zavadzál.

— No gyöjjön! — szólt a menyecske.

Az asztal megterítve, telerakva étellel. Volt hús, kalács, bor, szépen odakészítve.

Akkor ment a pap.

— Jó estét Katicám!

— Adjon isten! Maga a . . ?

— Én, Katicám, csak nyisd ki!

Szépen bement a pap. Vacsoráztak. Ettek, ittak. Akkor azt mondják:

— Énekeljünk valamit.

A menyecske elkezdte:

Elment, elment az uram, a bolond Karafi.
Cserfából ótott almát keresnyi.
Anná isten, hogy oda veszne,
Hogy engemet a pap elvenne.

— No, most már tisztelendő úr, maga is énekeljen egyet!

Hej, Katicám, Katicám
Olyat ugrasz, mint a paripa,
Olyat fordolsz, mint a karika.

— Ó, tisztelendő úr, ez nagyon jó volt.

Az öreg bordást is megkínálták.

— Egyen, igyon már, oszt majd maga is énekel, — szól a menyecske.

— Most már maga is egy nótát, — mondja néki a pap.

— Akkor énekeljek? — kérdi a bordás.

— Énekeljen bizony.

Hozzáfogott a bordás énekelni.

Hej, bordám, bordám!
Kedves bordám!
Hasítsd a zsákot,
Üssed a papot,
Hogy sz . . . . tele a cilinderkalapot.

Az ember kiugrott a zsákból és ütötte a papot.

Szaladt, szaladt a pap, az ember meg utána.

Még most is szaladnak, ha meg nem álltak.

A szemelvények — csak elenyésző része a gyűjtött anyagnak. Célom volt általános képet nyújtani Etes helytörténetéről, néprajzáról, népművészetéről. A községünkben végzett néprajzi és helytörténeti kutatómunka lehetővé tette, hogy megismerjük községünk lakosságának életkörülményeit: Képet ad a kizsákmányolás, az elnyomás nehéz időszakáról, ugyanakkor megmutatta azt az erőt, amely szívós harcot folytatott az elnyomás és a maradiság ellen. A kutatómunka eredményeként, a község népe is megismerte a falu népművészeit, akikről eddig vagy egyáltalán nem, vagy alig lehetett hallani. Összegyűjtött és ajándékba kapott tárgyakból létesítettük a néprajzi szobát, melyben rendszerezve láthatók Etes népművészeinek munkái, valamint a helytörténet szemelvények és térképek útján való ismertetése.

A néprajzi szoba igen sokat segíti az ált. iskola munkáját is, de látogatása a felnőttekben is erősíti a szülőföld, s ezzel együtt a szocialista haza iránti szeretetet..

KERÉNYI DÁNIEL
ált. isk ig. néprajzi gyűjtő

N. SMETANA MARGIT GYŰJTÉSÉBŐL:

KI HALLOTTA ANNAK HÍRIT?

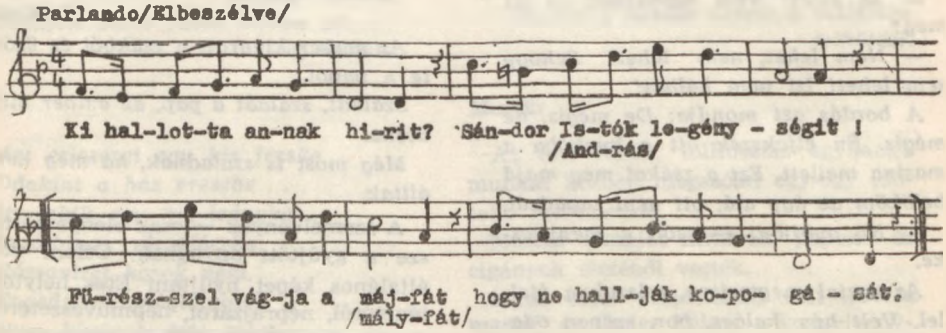

Ki hallotta annak hírit? Sándor Istók legénységit!
Fűrésszel vágja a májfát, hogy ne hallják kopogását.

Fölveszi a jobb vállára, viszi Mari udvarába.
Kelj fel Mari, itt a májfa, jóéccakát, vigyázz rája!

Felkel Mari az ágyából, kendőt keres a ládából.
Itt a kendő, kösd fel rája, jó éccakát, vigyázz rája!

Mátraverebély, 1902.

TARTALOMJEGYZÉK

Irodalom

Oldal:

Lakos György: Bunburucz elvtárs kalandjai 3
Kemény Erzsébet: Versek 25
Gara János: A két labdaszedő 30
Csanády János: Versek 38
Varga Imre: Babilon 42
Vihar Béla: Versek 55
Pintér Tamás: A teremtés egy napja 59
Tamás István: Versek 67
Gerelyes Endre: Vakáció 70
Molnár Emma: Szabadságos katonák 89
Avar Pál: Vers 93
Baranyi Ferenc: Versek 95
Polgár István: Vers 97
Czinke Ferenc: Versek 98

Kritika

Vonsik Gyula: Kultúra és műveltség 101
Csukly László: Emlékezés Nagy Lajosra 108
Héra Zoltán: Ábrázolás vagy moralizálás 116
Kelemen Imre: Kodály Zoltán 119
Medgyesi János: Múlt, jelen, jövő 123
Kemény Erzsébet: Két ifjúsági regény margójára 128
GÖNCZÖL ILONA: Szabó György: A futurizmus 130
KOVÁCS JÁNOS: William Faulkher: Az öreg 132

Hagyomány

Szabó Károly: Az irodalomtörténet Nógrád megyei aprószentjei 135
Csongrádi Béla: Rimay János pályaképe 140
Kerényi Dániel: Etes története és népművészete 146
N. Smetana Margit gyűjtéséből: Ki hallotta annak hírit 158

A közölt reprodukciók *Czinke Ferenc, Farkas András, Iványi Ödön, Konfár Gyula, Mustó János, Pataki József, Radics István, Réti Zoltán* és *id. Szabó István* műveiről készültek.

A fotókat *Boródi Ferenc, Kinka László* és *Vas Antal* készítették.